

AZERBAYCAN CUMHURİYETİ EĞİTİM BAKANLIĞI
AZERBAYCAN DEVLET İKTİSAT ÜNİVERSİTESİ
ULUSLARARASI YÜKSEK LİSANS VE DOKTORA MERKEZİ

Elyazması hukukunda

Orucova Sefeq Fariz kızının

**Turizmin bölgesel kalkınmaya etkileri, yerel halkın katılımı ile ilgili
sorunlar: Azerbaycan örneği
konusunda**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

İhtisasın şifresi ve adı: 060803 “Turizm ve Otelcilik”
İhtisaslaşma: “Turizm İşi”
Tez Danışmanı: Yüksek Lisans Programının Rehberi:
Doç. Dr. Fariz Ahmedov Saleh Doç. Dr. Kadir Bayramlı Nezir
Kafedra Müdürü Evezi: Öğr. Gör. Yusif Aliyev Nadim

BAKÜ – 2018

AZERBAYCAN CUMHURİYETİ EĞİTİM BAKANLIĞI

AZERBAYCAN DEVLET İKTİSAT ÜNİVERSİTESİ
ULUSLARARASI YÜKSEK LİSANS VE DOKTORA MERKEZİ

**TURİZMİN BÖLGESEL KALKINMAYA ETKİLERİ, YEREL
HALKIN KATILIMI İLE İLGİLİ SORUNLAR: AZERBAYCAN
ÖRNEĞİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Hazırlayan

SEFEQ ORUCOVA

Danışman

Doç. Dr. FARİZ AHMEDOV

BAKÜ – 2018

Özet

Kalkınma, üretim ve kişi başına düşen gelirin arttırılmasıyla beraber ekonomik, sosyo kültürel yapının yenilenmesi, değiştirilmesi anlamına gelerek bir toplumun belli bir hayat seviyesine ulaşmasını kapsar. Bölgesel kalkınma, sanayileşmenin belli bölgelerde toplanması sonucu ortaya çıkan bölgeler arası eşitsizliği ortadan kaldırmak amacıyla geri kalmış bölgeleri sanayileştirerek gelişmiş bölgeler düzeyine çıkarılması suretiyle, bölgesel toplulukların ekonomik, sosyal, kültürel ve çevresel refah düzeylerini, o bölgenin yerel ve çevresel alanlarını ve insanlarını geliştirerek, bölgenin dünyanın diğer bölgeleri ile ilişkilerini koruyarak ve güçlendirerek geliştirilmesi,ülke içinde adil bir refah dağılımının sağlanmasıdır. Bölgesel kalkınmada ve kaynakların etkin kullanımında, özellikle de bölgelerarası dengesizliyin giderilmesi sorunlarında turizm sektörü, tarım ve sanayide yeterli kaynak ve gelişim imkanları olmayan, ancak zengin turistik arz değerlerine sahip olan bölgelerin turistik açıdan dengeli bir şekilde kalkınmasını sağlayarak turizm gelirlerini arttırma ve sonuçta bölgesel kalkınmaya güçlü etki etme imkanlarına sahiptir. Turizmin bölgesel dengesizliğin giderilmesi yönünde sahip olduğu imkanlar göz önünde bulundurulduktaki, gelişmekte olan bir ülke olan Azerbaycan`ın ekonomik açıdan dengeli büyümeyen, tarım ve sanayide yeterli kaynak ve gelişim imkanları olmayıp, zengin turistik arz kapasitesine sahip olan bölgelerinin araştırılarak dengeli şekilde kalkınmasının sağlanması önem arz etmektedir.

Anahtar Kelimeler: Turizm, Bölgesel Kalkınma, Turizmin Bölgesel Kalkınmaya Etkileri

Abstract

Development includes the attainment of a certain level of life for a society by means of innovation and changing of economic, socio-cultural structure, together increasing production and income per capita. Regional development is the process of ensuring a fair distribution of welfare within the country, the development of the region by protecting and strengthening the relations with the rest of the world, by developing the economic, social, cultural and environmental prosperity levels of regional communities, local and environmental areas and people of that region by industrialization of backward regions to the level of developed regions by removing inequalities among regions resulting from industrialization in certain regions. Tourism sector increases tourism income by providing the development of regions where have not sufficient resources and development opportunities but have rich tourist attraction values in agriculture and industry in regional development and the efficient use of resources especially the problems of regional imbalance elimination and as a result has strong impact on regional development. Considering the possibilities that tourism has to overcome regional imbalance, it is important the providing of balanced development by investigating of regions where doesn't grow economically balanced, doesn't have sufficient resources and development opportunities in agriculture and industry and has rich touristic supply capacity in Azerbaijan which is a developing country

Key Words: Tourism, Regional Development, Role of The Tourism in Regional Development

İÇERİK

ÖZET	i
ABSTRACT	ii
İÇERİK.....	iii
KISALTMALAR.....	vi
TABLolar LİSTESİ.....	vii
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

BÖLGESEL KALKINMA

1.1. BÖLGESEL KALKINMANIN KAVRAMSAL AÇIDAN İNCELENMESİ.....	2
1.1.1. Bölge Kavramı.....	2
1.1.2. Kalkınma Kavramı.....	5
1.1.3. Bölgesel Kalkınma Kavramı.....	6
1.2. BÖLGESEL KALKINMANIN DOĞUŞU VE BÖLGESEL KALKINMA POLİTİKALARI.....	8
1.2.1. Bölgesel Dengesizlik ve Nedenleri.....	8
1.2.2. Bölgesel Kalkınma Politikaları.....	10
1.2.2.1. Bölgesel Kalkınma Politikalarının Amaçları.....	12
1.2.2.2. Bölgesel Kalkınma Politikalarının Araçları.....	13

1.3.	BÖLGESEL KALKINMA MODELLERİ.....	16
1.3.1.	Dengeli Kalkınma Modelleri.....	16
1.3.2.	Dengesiz Kalkınma Modelleri.....	18
1.4.	SÜRDÜRÜLEBİLİR BÖLGESEL KALKINMA.....	20
1.4.1.	Sürdürülebilirlik.....	20
1.4.2.	Sürdürülebilir Kalkınma Kavramı.....	21
1.4.3.	Sürdürülebilir Kalkınmanın Tarihsel Gelişimi.....	24
1.4.4.	Sürdürülebilir Kalkınmanın Amaçları ve Hedefleri.....	28

İKİNCİ BÖLÜM

TURİZM VE TURİZMİN BÖLGESEL KALKINMA İLE İLİŞKİSİ

2.1.	TURİZM TANIMI, TÜRLERİ, TARİHSEL GELİŞİMİ.....	31
2.1.1.	Turizm Tanımlanması.....	31
2.1.2.	Turizmin Tarihsel Olarak Gelişimi.....	32
2.1.3.	Turizm Türleri.....	33
2.2.	TURİZMİN ETKİLERİ.....	38
2.2.1.	Turizmin Ekonomik Etkileri.....	39
2.2.2.	Turizmin Sosyal Etkileri.....	43
2.2.3.	Turizmin Çevresel Etkileri.....	45
2.3.	BÖLGESEL KALKINMA VE TURİZM İLİŞKİSİ.....	47
2.4.	AZERBAYCAN'DA TURİZMİN ÖNEMİ.....	48
2.4.1.	Azerbaycan'ın Turizm Potansiyeli.....	48

2.4.2. Azerbaycan'da Mevcut Olan Turizm Faaliyetleri.....	55
2.4.3. Azerbaycan'da Kabul Edilmiş Turizm Politikaları.....	59

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

AZERBAJYCAN'DA YEREL HALKIN TURİZME KATILIMINA İLİŞKİN ARAŞTIRMA

3.1. ARAŞTIRMANIN ÖNEMİ VE AMACI.....	65
3.2. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ.....	66
3.3. VERİLERİN ANALİZİ VE BULGULAR.....	69
3.3.1.Tanımlayıcı İstatistikler.....	70
3.3.2.Güvenirlilik Analizi.....	71
3.3.3.Faktör Analizi.....	72
3.4. Hipotezlerin Testi.....	75
3.4.1. T-Testi Analizi.....	75
3.4.2. Tek Yönlü Anova Testi.....	78
3.4.3. Korelasyon Analizi.....	81
3.4.4. Tek değişkenli Regresyon Analizi.....	83
SONUÇ VE ÖNERİLER.....	85
KAYNAKÇA.....	90
EKLER.....	96

KISALTMALAR LİSTESİ

- GSMH** : Gayri Safi Milli Hasıla
- GSYH** : Gayri Safi Yurtiçi Hasıla
- ABD** : Amerika Birleşik Devletleri
- AB** : Avrupa Birliği
- BM** : Birleşmiş Milletler
- UNWTO** : Birleşmiş Milletler Dünya Turizm Örgütü
- WTO** : Dünya Turizm Örgütü
- BMT** : Birleşmiş Milletler Teşkilatı
- 3 S** : Sun, Sand, Sea

TABLULAR LİSTESİ

Tablo 1. Hipotezler Tablosu.....	69
Tablo 2. Katılımcıların Tanımlayıcı İstatistikleri.....	71
Tablo 3. Güvenirlilik Analizi Sonuçları.....	72
Tablo 4. Faktör analizinin sonuçları.....	73
Tablo 5. Yerel Halkın Turizmin Gelişimi Sonucu Doğan Etkilerini Algılama Biçimi ile Cinsiyet Değişkeni Arasındaki İlişki (T-Testi).....	76
Tablo 6. Test of Homogeneity of Variances.....	78
Tablo 7. Yerel Halkın Turizmin Gelişimi Sonucu Doğan Etkilerini Algılama Biçimi ile Gelir Düzeyi Değişkeni Arasındaki İlişki (Tek Yönlü Anova)....	78
Tablo 8. Turizmin Gelişim Etkilerini Algılama ve Turizm Gelişimine Verilen Desteğe İlişkin Korelasyon Analizi Sonuçları.....	81
Tablo 9. Turizmin Ekonomik Pozitif Etkilerinin Turizm Gelişimine Verilen Desteğe Etkisine İlişkin Tek Değişkenli Regresyon Analizi Sonuçları.....	82
Tablo 10. Turizmin Çevresel Pozitif Etkilerinin Turizm Gelişimine Verilen Desteğe Etkisine İlişkin Tek Değişkenli Regresyon Analizi Sonuçları.....	83

GİRİŞ

Bölgeler arasındaki ekonomik eşitsizlikler giderek genişleyen bir mesele haline gelmiştir. 1929 Büyük Buhranı, İkinci Dünya Savaşı ve sanayi devriminden sonra patlak veren bölgesel kalkınmadaki eşitsizlikleri ortadan kaldırmak amacıyla bölgesel kalkınma denilen kalkınma çalışmalarına odaklanılmıştır.

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra teknolojik gelişmeler ve artan imkanlar insan hareketliliğini, dolayısıyla turizmi hızlı bir şekilde geliştirmiştir. Turizm de geniş kitleler ve uzak mesafelere yayılarak yarattığı etkilerle ülke ekonomileri ve uluslararası ilişkiler konusunda önemli sonuçlar doğuran bir sektör haline gelerek ülkelerin kalkınmasının en büyük destekçilerinden biri haline gelmiştir.

Turizm sektörü bölgesel kalkınmada ve mevcut kaynakların etkin kullanımında, bilhassa da bölgeler arası dengesizliğin giderilmesi sorunlarında, tarım ve sanayide yeterli kaynak ve gelişim imkanları olmayan, ancak bol turistik arz değerlerine sahip olan bölgelerin turistik açıdan dengeli olarak kalkınmasını sağlayarak turizm gelirlerini artırma ve sonuçta bölgesel kalkınmaya güçlü etki etme imkanlarına sahiptir. Turizmin bölgesel dengesizliğin giderilmesi yönünde sahip olduğu imkanlar göz önünde bulundurulduktaki, gelişmekte olan Azerbaycan'ın ekonomik açıdan dengeli büyümeyen, tarım ve sanayide kifayetsiz kaynak ve gelişim imkanları olmayıp, bolca turistik arz kapasitesine sahip olan bölgelerinin araştırılarak dengeli şekilde kalkınmasının sağlanması önem arz etmektedir.

BİRİNCİ BÖLÜM

BÖLGESEL KALKINMA

1.1. Bölgesel Kalkınmanın Kavramsal Açıdan İncelenmesi

1.1.1. Bölge Kavramı

Latineden etimoloji anlamı regio – çevre, alan olan bölge sözü çok boyutlu olup, çok anlam taşıyan bir kavram olmaktadır. Bu kavram üzerine bir çok tanımlamalar yapılmış olsa da kavrama tam olarak açıklık getirilememiştir (Sevinç, 2011: 38). Bölge konusunu ele alan 140 dan fazla sayıda Amerikan Üniversitesi nin 1957 yılından günümüze kadar konuyla ilgili çalışmalarında artan bir eğilim izlenmiştir. Bölge kavramı, belli bir sınırlı bölgesel birim olan genel olarak sanayileşme sisteminde ulusal devletin bir parçası olarak görülmüştür; Post-sanayi modunda, mekansal olan birlikteliğin önemini kaybettiği , ilişki ağlarının ön plana çıktığı ve sınırların değiştiği söylemi ortaya çıkmıştır (Yıldız ve Vatansever, 2014: 5).

Bölge kavramının bilimsel ilk tanımı, 18. yüzyıldaki sınırları tanımlayan haritacıların nehir ve dağ kayalar bölgelerinin ilk tanımları belirlenerek yapılmıştır. Genel olarak bölge, tüm ülkenin en dar yerlerine verilen isim olarak kullanılmıştır (Yıldız, 2007: 6). Kavramın tanımının hangi perspektivden bakılarak yapıldığı önemli olsa da, dönemsel sorunlara bağlı olarak bölge tanımının içeriği değişmektedir (Sert, 2012: 121).

Ekonomik analizler zamanı bölgeler ikili sınıflanmaya tabi tutulur. Birincisi ekonomik yapılarına göre ele alınan homojen bölge, polarize bölge ve planlama bölge; ikincisi ekonomik gelişme düzeyine göre gelişmiş bölge,

az gelişmiş bölge, potansiyel gelişme bölgesi ve potansiyel bakımdan az gelişmiş bölgedir.

Homojen bölgeler (Türdeş): Homojen bölgeler bir mekan parçası olup, söz konusu mekanlar belirlenmiş birçok kriterler bakımından aynı seviyede olup, ayrı ayrılıkta sahip oldukları özellikleri bir birine benzemektedir. Bu bölgeler hem tek bir hem de çeşitli işlevlerine göre seçilebilmektedir. Homojen bölgelerin tanımlaması tek kritere göre kolaydır ve sınırları kesin şekilde çizilebilendir. Bununla birlikte, eğer tanım birden fazla kriter üzerinde yapılmışsa, belirli tahminlerin bulunması zor olmaktadır. Bu bölgeleri belirlemek için kullanılan kriterler arasında nüfus yoğunluğu, doğal bitki örtüsü, mahsul ve toprak ve benzerlikleri, yağış, ürün kullanımı şekli, ekonomik işletme biçimi, gelir düzeyi, coğrafi konum, vb. dahildir (Şahin, 2008: 5).

Polarize bölgeler (Kutuplaşmış): Bu bölgeler sosyal ve ekonomik olarak bir merkez ve onun etkisi altında olan diğer merkezlerin karşılıklı ilişkide bulunduğu bölgelerdir. Bir ülke dahilinde bütün merkezler bir biriyle etkileşim içerisinde ola bilir. Ancak onlardan biri diğerlerine oranla diğer bölgelerle daha çok etkileşim halinde olabilir. Bu zaman söz konusu bölgeler polarize bölge olarak kabul edilebilir (Yıldız, 2007: 9). Bu bölgelerin çeşitli kısımları bir birini tamamlar. Polarize bölgeler yerleşme kademelerine sahiptirler ki, bu kademelerde şöyledir: büyük kent, bölge özeği, orta büyüklüktü olan kent, kasaba ve köy. Bu kademelenme dahilinde yer alan küçük yerleşim kademeleri türlü karşılıklı ilişkiler içerisinde bulunarak ticari açıdan daha büyük yerleşme kademelerine bağlanırlar (Şahin, 2008: 6).

Planlama bölgeler (İzlen): Planlama bölgeler belirli amaçların gerçekleştirilebilmesi için planların uygulanması zamanı tanımlanan ve uygulama süreci boyunca mevcut olan bölgelerdir. Söz konusu bölgeler ekonomik kalkınma planlarının uygulanmasında uyum sağlamak için kullanıldığından bölgesel gelişme planlarının uygulanma alanıdır (Kara, 2012: 10). Polarize ve homojen bölgelere kıyasla bu bölgelerde mevcut olan sınırlamalar kalkınma için düşünülmüş planların hazırlanmasını ve onların uygulanmasını kolaylaştırmak, bu bölgenin öngörülen kalkınmaya katılımını sağlamak olarak belirlenmiştir ki, bu sınırlamalar diğer iki bölgede bölgenin iktisadi faaliyet şekli, onun ekonomik yapısı, nüfusunun sosyal ve ekonomik özellikleri, bölge ile çevre arasındaki iktisadi faaliyetin yoğunluğu şeklinde ele alınmaktadır (Yıldız, 2007: 10).

Gelişmiş bölgeler: Bölgenin gelişim düzeyini belirleyen özellikler diğerlerine göre pozitif olarak algılanırsa bölgeler gelişmiş bölgeler olarak kabul edilir. Diğer bölgelerle karşılaştırıldığında, bölgelerin kendileri için benzersiz özelliklere sahip oldukları ve diğerlerinden daha iyi durumda oldukları görülmektedir. Bu bölgeler, zengin ve verimli topraklara sahiptirler, diğerlerinden daha yüksek bir kentleşme oranına sahiptir, kişi başına milli gelir genellikle ulusal düzeyi aşmaktadır, aynı zamanda bu alanlarda sosyal ve kültürel belirtiler onun için gelişmiş bir nitelik taşımaktadır, sosyal açıdan sağlık ve eğitim hizmetleri seviyesi bu bölgelerde ulusal ortalamadan çok yüksektir (Yıldız, 2007: 10).

Az gelişmiş bölgeler: Geri kalan bölgeler gelişmeye açık bölgeler olarak kabul edilmiş, gelişmiş özelliklere sahip bölgeler gelişmiş özelliklere sahiptir. Yani, söz konusu bölgelerin çoğunun ağırlıklı olarak tarıma dayalı

ekonomileri vardır. Bu nedenle, bu bölgelerdeki kişi başına düşen gelir nispeten düşüktür ve sanayileşme seviyesi de düşüktür. Bu bölgelerin gelir düzeyi ve büyüme oranı ülkenin gelir düzeyinden ve büyüme oranlarından çok daha düşüktür ve bölgenin nüfus artış hızı ülkeye göre daha fazladır. Bu nedenle, bölgedeki istihdam olanakları sınırlı olduğunda vasıfsız çalışma standartları yüksektir (Yıldız, 2007: 11).

Potansiyel olarak gelişmiş bölgeler: kalkınma hızı ulusal ortalamanın üzerinde olmamalıdır. Bu bölgelerdeki oranlar, eğer yeterli ise, tam olarak kullanılmasalar da, alandaki yatırımın hızını destekleyebilirler (Kartal, 2013: 15).

Potansiyel olarak az gelişmiş bölgeler: belirli bir dönem süresinde bölgede kişi başına düşen gelir düzeyi ülke ortalamasının üzerinde olsa da, gelişme hızı bu ortalamanın altında yer alabilir. Bu zaman içerisinde bölgeler refah durumlarını kaybederek az gelişmiş bölgelerin sırasına katılırlar. Bu zaman da gelişim potansiyelini kaybeden bölgeler Potansiyel olarak az gelişmiş bölge olarak kabul edilir (Yıldız, 2007: 12).

1.1.2. Kalkınma Kavramı

Latin kökenli kavram Batı dillerinde “development”, “desanollo” vb biçimlerde kullanılmış, farklı dönemlerde hem aynı hem de farklı içeriklere sahip olsa bile İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra ekonomik içerik oluşturmaya başlamıştır (Saraç, 2006: 9). Bu kavram, ülkedeki GSMH'nın (Gayri Safi Milli Hasıla) büyüklüğüne, gelir dağılımı, demografik yapı ve sosyal refah devletlerini de içeren nitelikteki olumlu gelişmeleri birleştirmektedir (Yıldız ve Vatansever, 2014: 2).

Kalkınma, toplum için belirli bir yaşam standardı elde etmeyi içerir. Bu seviye, ekonomik ve sosyo-kültürel yapının yenilenmesi ve değişimi ile birlikte kişi başına düşen gelirdeki üretimi ve artışı içerir. Başka bir deyişle, GSYH'daki (Gayri Safi Yurtiçi Hasıla) ekonomik büyüme ve onunla beraber beraber dengeli ulusal gelir dağılımını, üretimdeki artışı ve beraberinde verimliliğin yükseltilmesi için üretim şeklinin değiştirilmesi, ülke kaynaklarının planlı kullanılarak sanayi toplumuna geçişi, beslenme sorununun çözülmesi ve uygun koşullar altında hayata geçirilmesini, eğitim alanında modern unsurların kabul edilmesi ve tüm bu yapılanların sonucunda ülkenin sahip olduğu maddi varlığın artmasıyla beraber toplumun manevi zenginleşerek kültürün yaygınlaşmasını kapsamaktadır. Sayılan tüm bu değişimler hesaba katılırsa, kalkınmanın topluma ait olan tüm nitel ve nicel faktör değişimlerinin dahil olduğu bir süreç olarak ortaya çıktığı söylenebilir (Çeken, 2008: 205).

1.1.3. Bölgesel Kalkınma Kavramı

Bölgesel kalkınma refahın ülke içindeki bölgeler arasında adil şekilde paylaşımının sağlanmasıdır. Bu zaman bölgesel kalkınma bölgeler arasında ortaya çıkan eşitsizliği geri kalan bölgeleri sanayileştirme yoluyla gelişmiş bölgeler sırasına yükseltmeye (Semiz, 2009: 7), bu bölgenin sahip olduğu sosyal, kültürel, ekonomik ve çevresel refah düzeyini ve aynı zamanda bölgenin insanlarını, yerel ve çevresel alanlarını geliştirir, bölgeni onun dünyanın diğer bölgeleriyle mevcut olan ilişkilerini koruyarak ve güçlendirerek geliştirmeye çalışmaktadır (Tüylüoğlu ve Karakaş, 2006: 196).

1929 yılında yaşanan Ekonomik Kriz sanayisi gelişmiş kentlerle aynı zamanda kırsal kesimi de etkilemiştir. Bu kriz ABD'nin (Amerika Birleşik

Devletleri) Tennessee Vadisi'ni diğer bölgelerine nazaran daha fazla etkilemiştir. Ve bununla da 1933 yılında ilk bölgesel kalkınma programı Tennessee Vadisi'nde oluşturularak kavramın ilk ortaya çıkışını ABD'nin adına yazmıştır. Teknolojide ortaya çıkan hızlı gelişmeler ve II Dünya Savaşı'nın Fransa'da Paris ve onun çevresindeki etkileri, İtalya'nın kuzey ve güneyi arasında farklılaşma düzeyini ortaya çıkarmıştır. Bu farklılaşma düzeyleri de Avrupa'da bölgesel kalkınma politikalarının oluşturulmasını gerektirmiştir. İtalya'nın güney ve kuzey arasındaki fark güney İtalya'nın gelişimi için 1950 yılında kurulan "Güney İtalya Kum" adlı geliştirme ajansı tarafından aşılabilir hale gelmiştir. 1980 yılı sonrasında bölge kavramı AB (Avrupa Birliği) ve Avrupa'da ekonomik kalkınma ve bölgesel gelişmişlik farklarını azaltılmasına ulaşmak için seçilmiş en uygun politika olarak kabul edilmiştir. Avrupa Birliğinin bölgesel kalkınma fonlarının kullanımı 90'lı yıllarda bölgesel kalkınma çalışmalarında hızlı bir artışa yol açmıştır. 1991 yılında ise Avrupa Bölgesel Kalkınma Ajansları Birliği kurularak AB adına danışmanlık hizmeti sağlamak ve dünya üzerindeki mevcut bölgesel kalkınma ajansları ile AB'deki ajanslar arasında belirlenmiş ortak projeler yürütmek gibi görevleri üstlenmiştir (Semiz, 2009: 8). II Dünya Savaşı sonrası ekonomi literatürüne dahil olan kavram endüstrileşme süreciyle birlikte mekansal bir boyuta ulaşmıştır (Boz, 2016: 6). Giritlioğlu, İpar ve Özlü'ye göre, "Bölge, çevredeki bölgelerle karşılıklı bir bağlantı sonucunda var olduğu vizyonunu göz önünde bulundurarak, insan kaynaklarının geliştirilmesi ve ekonomik ve sosyal potansiyellerin etkin kullanımını amaçlayan tüm araştırmaların bir yönüdür (Giritlioğlu, İpar ve Özlü, 2015: 219).

Bölgesel kalkınma ile bölgede var olan eksiklikler ve bu eksikliklerin giderilmesi için nelerin yapılabileceğini belirlenmek olup, bölgeler arasındaki gelişmişlik farkını minimuma indirmek ve gelişmemiş bölgelerin kalkındırılmasını amaçlamaktadır. Ve bunun için de uygun sanayi dağılımının sağlanması, kalkınma sonucunda gerçekleşen gelirin az gelişmiş diğer bölgelere aktarılması, bölgenin sağlıklı büyümesinin teşvik edilmesi gibi hedefler belirlenmiştir (Künü ve Hopoğlu, 2015: 83).

1.2. Bölgesel Kalkınmanın Doğuşu ve Bölgesel Kalkınma Politikaları

1.2.1. Bölgesel Dengesizlik ve Nedenleri

Bir ülkede mevcut olan tüm bölgeler aynı zaman içerisinde eşit olarak gelişmeye başlayamazlar. Bazıları diğerlerine göre daha hızlı gelişir, bazıları ise gittikçe geriler. Bundan dolayı hem ülkelerle ülkeler arasında, hem de ülkelerin kendi bölgeleri arasında mutlaka gelişmişlik farkları vardı. Bu farklılıklar neredeyse tüm dünya ülkelerinde kendini farklı oranlarda göstermektedir (Kıratoğlu, 2015: 8).

Sanayi devrimine kadarki dönemde devletlerin zengin-fakir, hükmeden-hükmedilen devletler diye ayrımı yapılmıştır. Sanayi devrimini gerçekleştiren ülkeler kısa zaman içerisinde büyük gelişmeler gerçekleştirmişler. Batı Avrupa ülkeleri 1950'li yıllardan itibaren hızla gelişmiş, devrimi gerçekleştire bilemeyen ülkeler gelişen ülkelerle girdikleri ticari ilişkilerde sömürülmekten kurtulamamış ve sonuçta dünya ülkeleri gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler olarak yeni bir ayrım yaşamışlar (Yıldız, 2007: 14). Sanayi devriminden sonra bazı bölgeler farklı büyüme hızına sahipken, bazı bölgeler gelişme süreci içine giremeyerek ülke gelirinin

coğrafi dağılımında çok büyük dengesizliklerin ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Bu nedenle de ülkelerde bölgeler arası iktisadi farklılaşmalar gittikçe derinleşmeye başlamıştır (Demiral, 2012: 9). Metal, elektrik, petrol ve kimyasal bileşenlerin kullanıldığı teknolojik düzeyi simgeleyen diğer bir devrim yaşanmıştır. Petrol ve elektrik gibi enerji kaynaklarının taşınabilmesi ise ekonomik faaliyetleri bir yere bağlı kalmaktan kurtarmıştır. Dışsal ekonomilerin işletme kuruluş yeri seçiminde önemli olmaya başlaması da bölgesel dengesizliğin bu dönemde daha çok artmasına sebep oldu. 200 yıldır var olan ülkeler arasındaki gelir eşitsizliği 1980’li yıllardan itibaren daha ciddi artış göstermiştir (Yıldız, 2007: 15).

Farklı nedenler sebebiyle bölgeler arası gelişmişlik farkları ortaya çıkmaktadır. Bu nedenler sırasına bölgeler arasında gelirden yaşanan eşitsizlik, üretim faktörlerinin bölüşümünde ortaya çıkan farklar, sahip olunan iklim özellikleri, sahip olunan yeraltı ve yerüstü kaynakların farklı şekilde dağılımı, verimlilik bakımından bölgelerin farklılık yaşamaması, kalkınma politikalarının tüm ülkede aynı anda başlamaması ve aynı hızla devam etmemesi ve s. şeyler dahil edilebilir. Farklılıkların yaşanmasına sebep olan nedenler gelir düzeyindeki farklılık bazında incelendikte ortaya doğal, ekonomik ve fonksiyonel dengesizlikler çıkar. Doğal dengesizlikler olarak kabul edilen iklimin özellikleri, sahip olunan yeraltı ve yerüstü kaynaklar, bölgenin mevcut konumu, haberleşme, tarım alanında elverişlilik gibi coğrafi faktörler bölgesel kalkınma sürecini harekete geçirir, yatırımları coğrafi açıdan elverişli olan bölgeye çeker, bölgede hızlı gelişmenin yaşanmasına sebep olur. Ancak yeryüzü genelinde bu faktörler farklı şekillerde dağıldığı ve ayrı ayrılıkta her bölgenin bu faktörlerden aynı

verimlilikle yararlanamaması yüzünden gelişme seviyelerinde de farklılıklar yaşanmaktadır (Durgun, 2006: 42). Ekonomik ve fonksiyonel dengesizlikler gibi kabul edilen benzer üretim faktörlerinin eşit olarak dağılamaması ve ya farklı olması işletmelerin kararlarına etki ederek kuruluş yeri için maksimum kar elde edip, minimum maliyet sağlayabilecekleri bölgelere yönelmelerine sebebiyet vermektedir.

1.2.2. Bölgesel Kalkınma Politikaları

Ülkelerin her birindeki bölgeler, gelir dağılımı, sanayileşme, ekonomik ve sosyal gelişim açısından farklılık göstermektedir. Bu farklılıkları gidermek için, bölgeler arasındaki kalkınma düzeyinin belirlenmesi ve geri kalmış bölgelerin sorunlarının ve potansiyellerinin belirlenmesi gerekmektedir. Bu çalışmaların sonucunda, farklılıkların en aza indirilmesi ya da tamamen ortadan kaldırılması için bölgesel kalkınma politikası, yanlış anlaşılmalı ve yanlış anlaşılmalıdır. Bu politika öncelikle geri kalmış bölgeleri geliştirmeyi amaçlamalıdır (Saraç, 2006: 33).

Bölgesel kalkınma politikaları bütünden ayrılan bölgelerin bütüne yakınlaştırılması, entegre edilmesi için geliştirilen önlemleri içerir. Her ülke bölgeleri arasındaki gelişmişlik farklarını gidermek amacıyla ülkenin ekonomik ve toplumsal yapısına uygun olan politika ve uygulama araçlarına başvurur (Yıldız, 2007: 65).

Bugüne kadar kullanılan bölgesel kalkınma politikaları üç dönemi kapsamaktadır. İlk olarak 1950-1970 döneminde, İkinci Dünya Savaşı sonrasında Petrol Krizi'ne kadarki dönemde geleneksel bölgesel politikalar uygulanmıştır. İkinci 1970-1990 arası dönemde bölgesel politikalar çok az sayıda gerçekleştirilmiştir. 1970-1990 arası dönem modern bölgesel

politikalara geçiş d6nemidir. Petrol Krizi'nin etkisinden Keynezyen politikaların etkisi azalmış, beraberinde b6lgesel politikalar da 6nemini kaybetmiştir. K6reselleşmenin de etkisiyle 1980'li yıllarda b6lgesel politikalar yine g6ndeme gelmiştir. 66nc6 ise 1990 sonrası d6nemdir ki, bu d6nemde b6lgesel politikaların anlaşılması ve uygulanmasında değişimler yaşanmıştır (Kıratoğlu, 2015: 11).

Geleneksel b6lgesel kalkınma politikalarında end6strinin coğrafı olarak dağılımı gelişmiş b6lgelerden az gelişmiş b6lgelere doğru olarak teşvik edilmesi amaçlanmıştır. Bu amaçla Keynezyen adı verilmiş politikalar kullanılmıştır ki, bu politikalar da az gelişmiş b6lgelerde talebi canlandırmak için refah politikalarını, devletin bu b6lgelere yatırım yapacak işletmelere sağlayacağı vergi imtiyazları, indirimler gibi teşvik politikalarını, gelirin yeniden dağılımını ve s. 6ng6r6yordu. Ancak b6lgesel kalkınmadan 6nce b6y6menin gerçekleşmesi g6r6ř6 baskın olduğu için Keynezyen politikaları az gelişmiş b6lgelerde istihdam ve geliri artırmış olsa da, gelişmiş b6lgelere g6re verimliliği y6kseltmeyerek b6lgesel eşitliğin sağlanmasında geç kalmaya sebep olmuştur. Bunun sonucunda da her b6lgenin farklılığına g6re yerel (b6lgesel) kalkınma planları ortaya çıkmaya başlamıştır (Kıratoğlu, 2015: 12). Yeni b6lgesel politikalarda b6lgenin sahip olduğu t6m dinamikler harekete geçirilerek içsel b6y6menin elde edilmesi 6n plana çekilmiştir. Bu politikalarla az gelişmiş b6lgelere firmaları çekmek yerine b6lgenin sahip olduğu kaynaklar kullanılarak b6lgenin kendi kaynakları sayesinde b6y6mesi teşvik edilmiştir (Durgun, 2006: 17).

1.2.2.1. Bölgesel Kalkınma Politikalarının Amaçları

Bölgeler arası dengesizlik iç pazarın genişleyememesi sebebiyle dengesiz büyümeye, talep yetersizliğinin yaranması sebebiyle üretimin artmamasına, birikimlerin yavaşlaması sebebiyle rekabet güçlü yeni işletmelerin tesis edilememesine neden olmaktadır (Yıldız, 2007: 67).

Bir ülkenin belirli bir kaç bölgesinde en önemli ekonomik faaliyetlerin ve ülke nüfusunun yoğunlaşması sonucunda diğer bölgelerin ekonomi ve nüfus açısından az gelişmesi bölgesel dengesizliğin en açık göstergesidir. Bu nedenle, ülkede nüfusun dengeli bir dağılımı ve az gelişmiş bölgelerin ekonomik ve sosyal gelişimi, bölgesel kalkınma politikasının iki temel amacıdır (Saraç, 2006: 35).

Bir bölgenin diğerlerine kıyasla ekonomik ve sosyal açıdan büyümesi onun iş bulma, sosyal aktiviteler, eğitim, sağlık vs. açısından merkez haline gelmesine sebep olur ve sonuçta geri kalmış bölgelerden göç almasına neden olur. Bu zaman da önceden yeterli olan ekonomik ve sosyal hizmetler nüfusla aynı oranda artmaz ve bundan dolayı yetersiz hale gelerek bölgede yeni bir dengesizliğin ortaya çıkmasına sebep olur. Nüfusun ülke üzerinde dengeli dağılımı yardımıyla insanların az gelişmiş bölgelerden diğer gelişmiş bölgelere yaptıkları göçünün karşısının alınması ilk amaç olarak ortaya konmuştur (Yıldız, 2007: 68). Diğer bir amaç ise ülkenin kalkınma düzeyini yükseltmek için geri kalmış bölgelerin ekonomik ve sosyal açıdan kalkınmasını sağlamaktır. Ekonomik kaynakların eşit ve dengeli dağılımının sağlanması, bölgenin hızlı büyümesi için gerekli koşulların yaratılması, bölgeler arasında denge ve eşitliği, bölgeye olan yatırım talebini, ekonomik canlılığı beraberinde getirir, sosyal hizmetlerin kalitesini yükseltir. Böylece

bölge hem ekonomik hem de sosyal olarak geri kalmışlıktan kurtulmuş olur (Yıldız, 2007: 68).

Kalkınma politikalarının başta bölgesel dengesizliklerin azaltılması olmak üzere istikrar, büyüme, dengeleme ve eşitleme gibi diğer amaçları da bulunmaktadır. Büyüme amacı adı altında genel ekonominin hızlı bir şekilde büyüebilmesi için bölgelerde bu büyümeye gerekli olan ön koşulların oluşturulması, üretim faktörlerinin en uygun şekilde dağılımının sağlanması için yatırımların etkin bir biçimde koordinasyonu hedeflenmektedir. İstikrar amacı adı altında yerel nüfusun istihdam ve gelir sorunlarının çözülmesi, istikrarlı olmak için ise işletmelerin kuruluş yeri ve üretim yapısının değişiminin önüne geçilmesi önemlidir. Bir diğer amaç ise yoksun bölgelerin ekonomik ve sosyal gelişimini sağlamaktır (Şeker, 2011: 56).

1.2.2.2. Bölgesel Kalkınma Politikalarının Araçları

Geri kalmış bölgelerin geri kalmış bölgelere nazaran daha hızlı şekilde kalkındırılmasını sağlamak bölgeler arasında ortaya çıkan gelişme farklılıklarını azaltmak en önemli şarttır (Şeker, 2011: 9).

Gelişmiş bölgelerin sorunları ile gelişmekte olan bölgelerin sorunları farklılık gösterdiği gibi, aynı şekilde ülkeler açısından da bölgesel kalkınma politikalarının araçları farklı olabilmektedir. Bölgeler arası gelişmişlik farklarını azaltmak için vergisel avantajlar, kredi imkanları gibi bir takım teşvik tedbirleri yardımıyla ekonomik faaliyetlerin az gelişmiş bölgelere doğru yönelmesinin sağlanması, altyapı ve kamu yatırımları gibi kalkınma için gerekli devlet tarafından yapılan yatırımların gerçekleştirilmesi, yönetsel örgütün kalkınma sorunlarına uyarlanmasının sağlanması ve aşırı

büyümüş ve kalabalıklaşmış bölgelerin gelişmesinin sınırlandırılması gibi araçlar mevcuttur (Saraç: 2006: 37). Gelişmişlik farklarını minimuma indirmek, kalkınmaya yardımcı olmak maksadıyla hazırlanmış bölgesel kalkınma politikalarını gerçekleştirmek için bazı diğer araçlar da kullanılmaktadır:

Bölgesel planlama: Bölgesel kalkınma politikasının bir aracı olan bölgesel planlama, bölgenin düzgün bir şekilde gelişmesini sağlamak, bu düzenin gerektiği şekilde düzenlenmesi ve sağlanması için ekonomik, sosyal ve fiziki yönlerin koordinasyonu anlamına gelir. Alınan önlemlerin alınmasından önce yapılan ön çalışma olarak tanımlanabilir. Bölgesel planlama yaklaşımlarında ortak amaç sınırlı kaynakların en faydalı şekilde kullanılması, ekonomik faydaların maksimize edilmesiyle bölgeler arasında dengeli bir dağılımdır (Şeker, 2011: 58).

Kamu yatırımları: Kamu yatırımlarının ülke düzeyinde adil bir şekilde dağılması bölgesel dengesizliğin giderilmesi açısından önemli olan koşullardan biridir. Kamu yatırımları gelişmiş bölgeler ve az gelişmiş bölgeler arasındaki farklılıkların azaltılması, mevcut olan üretim kapasitesinin artırılması, yaşam kalitesinin yükseltilmesi, özel sektör yatırımlarına gerekli olan ortamın yaratılması, insan kaynaklarının geliştirilmesi gibi konularda mühim etkilere sahiptir. Bölgesel kalkınma için gerekli olan kamu yatırımlarını üretken kamu yatırımları ve altyapı yatırımları olarak ikiye ayrılır. Üretken kamu yatırımlarıyla devlet az gelişmiş bölgelere dolaysız müdahale eder. Yatırımları devlet geri kalmış bölgeye bizzat götürerek işletme kar edebilecek hale geldiğinde işletmeyi özel sektöre devreder. Altyapı yatırımları sosyo-kültürel ve ekonomik altyapı

olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Eğlence, kültür, sağlık personel ve tesisleri sosyo-kültürel, haberleşme, enerji, ulaşım ile ilgili yatırımlar ise ekonomik altyapı yatırımlarını kapsar. Kamu yatırımlarının temel amacını halkın öncelikli ihtiyaçlarının en hızlı şekilde sağlanması oluşturur (Demiral, 2012: 18).

Teşvik tedbirleri: Devlet bölgesel politikalara ilişkin amaçlarına ulaşabilmek için özel sektörün az gelişmiş bölgelere yatırım yapmalarını sağlayabilecek türlü mali ve vergisel teşvik önlemleri alır. Bu önlemler oranını artırmaya, yatırım maliyetini düşürmeye yönelik olup, hem de geri kalmış bölgeleri canlandırmak, ekonomik gelişmeyi sağlamak, sanayi sektörünü geliştirmek gibi amaçlarla da yapılır. Devletin kullandığı teşvikler hibe yardımlar, nakit teşvikler ve vergisel teşvikler olarak sınıflandırılır. Hibe yardımlar zamanı yatırım finansmanını bütünüyle ve ya kısmen devlet üstlendiği için yatırımın getirdiği riski de devlet üstlenir, nakit yatırımlarda ise bu risk yatırımcının kendi üzerine düşer. Vergisel teşvikler ise yatırım indirimleri, gümrük muafiyeti, KDV desteği, vergi, harç istisnası vs. şeklinde yapılarak yatırımların artırılması, işsizliğin azaltılması ve bazı sektörlerin veya ekonomik faaliyetlere destek verilmesini amaçlar (Susan, 2016: 43).

Bölgesel kalkınma ajansları: Bu kurumlar bağımsızdır, bölgenin sosyo-ekonomik fırsatlarını teşvik etmek amacıyla 1930'larda yasal bir temelde kurulmuş idari yapılarla sınırlıdır. Bu kurumlar, belirli bir coğrafi bölgede bulunan tüm özel ve kamu şirketlerini birbirleriyle, yerel makamlarla bağlar ve bu bölgenin ekonomik kalkınmasını, onlarla işbirliği kurarak yarar. Bölgesel kalkınma ajansları sektörel ve ortak kalkınma problemlerini tespit

etmek, bu sorunlara çözüm bulmak ve bu çözümleri geliştiren projeleri desteklemekle görevlidir (Şeker, 2011: 62).

Teknoparklar: Teknoparklar yeni teknoloji tabanlı işletmelerin oluşumunun ve mevcut olan işletmelerin de gelişiminin temin edildiği yerler olarak üniversite ve araştırma kuruluşları dahilindeki ilmi çalışmalarının sonuçlarının uygulamaya geçirilmesinde en etkili mekanizmalardır (Demiral, 2012: 20).

İş-teknoloji merkezleri: İş merkezleri girişimcilerin yenilik oluşturmalarını sağlamak amacıyla kamu özel sektör ve üniversitelerin bir araya gelerek gerekli altyapı ve hizmetlerin sağlandığı merkezlerdir. Teknoloji merkezleri ise genel olarak ele alırsak şirketlere yönelik teknolojilerde uzmanlaşmış organizasyonlardır (Susan, 2016: 44).

1.3. Bölgesel Kalkınma Modelleri

1.3.1. Dengeli Kalkınma Modelleri

Dengeli kalkınma modelleri genel olarak sektörlerin bir birini tamamlamayı ve eksik ya da fazla kapasitesinin meydana gelmemesini savunur. Az gelişmiş ülkelerdeki ücret düşüklüğü ve kişi başına düşen milli gelir azlığı sonucunda yaranan pazar darlığı sebebiyle pazarın sınırlılığı tekil sanayi yatırımlarının verimli olmayacağı düşüncesi kalkınma teorisinin temel hareket noktasıdır (Yıldız, 2007: 28).

Nurke ve Rodsenshtein-Rodan, kişi başına düşen gelir artış ve kalkınma oranlarını vurgulayarak, az gelişmiş ülkelerde bu sorunun temelinde kaynak yetersizliğinin durduğunu ve dengeli yaklaşımların kalkınmanın öncülleri

olduğunu kaydetmiştir. Az gelişmiş ülkelerde yetersiz talep gibi bir sorunun, yatırımların birbirini tamamlayan sektörlerde yapılması halinde bunun ortadan kalka bileceği fikrini söylemişlerdir (Altai, Gachaner ve Chatik, 2004: 17).

Rosenstein Rodan “Büyük İtiş” Modeli

Rodan sanayileşmeni kalkınmanın öncüsü olarak görmüş ve kalkınmanın iki sanayileşme yoluyla sağlanabileceğini öngörmüştür. Birincisi emek göçünü emek fazlası olan gerikalmış bölgeden sermaye fazlasının yaşandığı gelişmiş bölgeye doğru yapılması sayesinde o bölgenin kalkınmasıdır. İkincisi ise sermayenin sermaye fazlalığı yaşanmış bölgeden gerikalmış bölgeye getirilmesidir. Bu yollar sayesinde ise iki sanayileşme stratejisi ortaya çıkmıştır. Birinci stratejide bölgeye herhangi bir yatırım yapılmadan dikey sanayileşme modeliyle kendi olanakları sayesinde kalkınmasıdır. Dikey sanayileşmede sanayinin bütün dallarına yatırım yapılması zorunludur. Model 1940’lı yılların az gelişmiş ekonomisini ele alıyor. Bu yıllarda ise az gelişmiş bölgelerde iç piyasanın sınırlı olması ve piyasa dinamizminden yoksun olması bu stratejinin başarılı olma şansını azaltmıştır. İkinci stratejiyle ise bölgeye özel dış yatırımların gerekliliğini ortaya koymuş, bu zaman az özveri ile hızlı kalkıma gerçekleşebileceğini söylemiştir (Kartal, 2013: 16).

Ragnar Nurkse “Fakirliğin Kısır Döngüsü” Modeli

R. Nurkse, ülkelerin kısır bir döngünün içerisinde olduğunu belirtmiş, ekonominin geri kalma nedenleri olarak ta ekonomi, düşük yatırım, az tasarruf ve düşük gelirleri göstermiştir. Onun görüşü “Bir ülke fakir olduğu için fakirdir”. Fakir ülkelerdeki piyasa koşulları geçerli değildir, bu nedenle

piyasalar sıkılaştırılmış şekilde, talep seviyesi ve yatırımların teşvik faktörleri zayıftır. Bu durumda, aynı dönemde tüm pazar genişlemesini ve kısır döngüden kurtulması için aynı dönem içerisinde farklı endüstrilere yatırımların yapılması gereklidir (Kartal, 2013: 17). Nurkse, bu yatırımların ekonominin birçok sektöründe yapılması gerektiğini, böylece bölgedeki yatırımların karşılıklı olarak birbirini destekleyebileceğini, pazar sınırlarını genişleterek pazarda dinamizm kazanıla bilineceğini söylemiştir, yatırımların dengesinin farklı sektörler uyarınca ayarlanması ve yönlendirilmesi zamanı pazar bulma zorluğunun bir ilke olarak ortadan kalkacağını söylemiştir (Saraç, 2006: 17).

1.3.2. Dengesiz Kalkınma Modelleri

Gelişmekte olan ülkelerde yoksulluğun azaltılmasına ve kalkınmanın yavaşlamasına neden olduğu için dengeli kalkınma modellerine cevap olarak dengesiz gelişim modelleri gerekmektedir. Dengesiz gelişim modelleri iki nokta üzerinde durmaktadır (Pektaş, 2014: 476):

- Belirli koşullar altında, daha yüksek gelişme oranlarına ulaşmak için dengesiz ekonomik büyüme gereklidir.
- Ekonomik büyümeyi sağlamak için denge bazen gözden çıkarılabilir.

Dengesiz gelişim teorisine göre, azgelişmiş ekonomilerin gelişimi durgun ve yumuşak olamaz ve modeller sıçramalar ve titreşimler şeklinde gereklidir. Bu sıçramalar ve titreşimler dinamik bir geliştirme ortamı yaratır. Dengeli kalkınma entegrasyonu teşvik eder ve koordineli bir pozisyon yaratır ve azgelişmiş ekonomilerin gelişim hızını azaltır (Saraç, 2006: 37).

Hirschmann Modeli

Albert Otto Hirschman'ın dengesiz kalkınma teorisi, sektörlerin konumuna ve aralarındaki ilişkilere dayanmaktadır. Dengesiz kalkınma, dengeli kalkınma gibi parasal dışsal ekonomilerin önemini ifade eder ve “Büyük İtiş”in çağrısında bulunur. Bazı sektörler yeterince gelişmemiş olsalar bile az gelişmiş ekonomilerde desteklenerek onlar için bir itiş gücü gerçekleştirilebilir. Örneğin, ekonominin tüm sektörlerinin bir veya ikisine vurgu edilerek, ekonomiye bir ivme kazandırılabilir. Bununla birlikte, iç pazarın kısıtlamalarını ve az gelişmiş ekonominin birbirini eşit bir şekilde tamamlamak için yetersiz mali kapasitesini planlayarak yeterli desteği sağlamak imkansızdır. Bir ya da iki sektör arasında yaşanan gelişme, sektörler arası ilişkilerden dolayı diğer sektörlerin gelişmesine yol açmaktadır. Burada dengesizlik diğer sektörlerle öncelikli olan sektörler arasındaki örtüşmenin başlangıçta gerçekleşmemiş olmasıdır (Demir, 2013: 20).

Paul Streenten “Dengesiz Gelişme” Modeli

P. Streenten'in dengesiz gelişme modeli ölçek getirileri ve bölünmezlik gibi nicel faktörler, ekonomi yatırımları, dinamik piyasa yapısı ve yeni buluşlara uygun ortam gibi nitel faktörlere dayandırılmıştır. Streenten, işletmelerin gereğinden çok küçük ölçülerde üretim yapmak zorunda kalmasının sebebi olarak endüstriler arasında yatırımların dengeli olarak dağılımının yapılması olduğunu, bu zaman ise belirli sektörlerin gelişmesine öncelik vererek israfın önlenebileceğini söylemiştir (Saraç, 2006: 22).

F. Perroux “Kalkınma Kutupları” Modeli

1949’da Francois Perraux’un Kalkınma kutbu teorisi ekonomik literatürüne katılmıştır. Perroux’un bu yaklaşımı politika odaklı bir yaklaşımdır. Bu politikada, büyük bölgesel merkezlerin önemi, kentleşme ile kalkınma arasındaki ilişkilerin incelenmesi ve bölgeler arası gelir dağılımının eşitlenmesi göz önüne alındığında, eşitsizlik sorununun bölgesel düzeyde ele alınması gerekmektedir. Perraux’un yaklaşımına göre, ekonomik gelişme her yerde aynı anda oluşmaz, farklı noktalarda ve kutuplarda farklı oranlarda gerçekleşir ve ülke ya da bölge genelinde farklı şekillerde yayılır. Kalkınma kutuplarının oluşumunda altyapı, kaynak tahsisi, pazar büyüklüğü, işgücü önemlidir. Bu faktörler birleşerek kalkınma kutuplarını oluşturur ve kalkınma kutupları da bölgelerde hızla yayılarak etkilerini tüm ekonomiye yayar (Kartal, 2013: 18).

1.4. Sürdürülebilir Bölgesel Kalkınma

1.4.1. Sürdürülebilirlik

Bugün genellikle en çok kullanılan kavramlardan biri de sürdürülebilirliktir.

Latince’deki “sustinere” kelimesinden gelen “sürdürülebilirlik” kavramı, bir şeyleri sürdürme, temin etmek ve devamını getirme olarak belirli şeylerin sürekliliğini koruma gibi ifade etmek için kullanılır (Tıraş : 59). Kavram olarak yeni bir kavram değildir. Özellikle 1980’lerde başlayan sürdürülebilirlik kavramı yıldan beri daha geniş alanlarda kullanılmıştır (Lale, 2016: 6). Sürdürülebilirlik ilk olarak 1982’de Dünya Koruma Birliği tarafından kabul edilen Dünya Koruma Planında bir kavram olarak ortaya çıktı. Bu belge, temel olarak, bu kavramın, insanlara yarar sağlayan

ekosistemler, organizmalar, toprak, deniz ve atmosfer gibi kaynakların sürdürülebilirliğini sağlayacak şekilde düzenlenmesini göstermektedir. Bununla birlikte, kaynakların bütünlüğü için, tehlikeye girmeyecek şekilde yapılması planlanmaktadır (Lale, 2016: 7).

Sürdürülebilirliğin temel özelliği, kullanıldığı alanın kaynaklarını koruma ve insan geleceği konusudur (Tıraş: 59). Doğal kaynakların, çevrenin, doğada bırakılan atıkların, ekonominin, kalkınmanın vb. kullanımı, insanlarla ve hareketleriyle doğrudan ilgilidir (Akgül: 134).

Sürdürülebilirlik, bir toplumun, bir ekosistemin veya sürekliliği sahip bir sistemin bozulmadan, aşırı kullanım sebebiyle tükenmeden, yada ana kaynakların aşırı yüklenmeden anlamına gelir ürdürülebilmesi yeteneğine sahip olduğunu söyleyebiliriz (Akıncı ve Elinç: 29).

Sürdürülebilirlik, düşünce tarzındaki yaşam kalitesini düşürmeden tüketim, sosyal sorumluluk, çevre yönetimi, ekonomik çözümler topluluğundan değişiklik gerektirir (Özmehmet: 3).

1.4.2. Sürdürülebilir Kalkınma Kavramı

II İkinci Dünya Savaşı'ndan bu yana, kalkınma çabalarının ülkeleri ekonomik açıdan geliştirmesine rağmen, çevreye birçok insani tehdit oluşturduğu tespit etmiştir. Önceleri zararsız görülen hakim bu sorunlar giderek küreselleşmektedir (Tıraş: 58). Çevre sorunlarının büyüklüğü ile birlikte, dünya nüfusunda kontrolsüz artış ve kaynaklardaki azalmanın sonucu olarak toplumlar gelecek nesiller hakkında endişelenmeye neden olmaktadır (Ergülün ve Büyükkeklik: 20).

Bazı ülkeler insan ekonomi ve çevre arasındaki bağı iyileştirip korumayı amaç edinerek büyüyüp kalkınırken çevreyi dikkate almaya başlamıştır. Bununla da sürdürülebilirlik sınırlarını aşmadan insan ihtiyaçlarını karşılamayı hedef almışlardır (Özkan, 2017: 3). Bunun sonucunda gelecek nesillerin ihtiyaçlarını karşılama imkanlarını kısıtlamadan veya tamamen yok etmeden, şimdiki neslin ihtiyaçlarını karşılayabilme sorunu ortaya çıkmıştır. Bu sorunu çöze bilmek amacıyla “kalkınma” kavramıyla birlikte “sağlamak” , “devam ettirmek” anlamlarını taşıyan “sürdürülebilirlik” kavramının da kullanılmasına ve “sürdürülebilir kalkınma” adı altında eylemlerin yapılmasına gerek duyulmuştur.

Çevreyi korumak söz konusu olduğunda sürdürülebilir kalkınma hem ulusal, hem de evrensel olarak çevre politikalarında kabul edilen ilk kavramdır (Tıraş: 60). Kavramın benimsenmesi ve geniş çaplı kullanılması, Dünya Çevre ve Kalkınma Komisyonu tarafından kabul edilen “Ortak Geleceğimiz” (Brundtland Raporu) raporuyla 1987 yılında olmuştur (Yeni, 2014: 184).

Sürdürülebilir kalkınmanın önemi, sınırsız doğal kaynakların olmadığı, aslında onların da bir sınırının olduğu ve gelecekte bir gün bu sınıra ulaşılacağı ve nihayetinde kaynak yetersizliğinin yaşanacağı düşüncesiyle artmıştır. Kavram bu çerçevede, küresel kaynakların tükenmesi ve yakın gelecekte dünyada yaşayacak krize karşı harekete geçme biçimini ele almaktadır (Özkan, 2017: 4). Sürdürülebilir kalkınma, ekonominin ve çevrenin dengeleyerek, bunun sayesinde, doğal kaynakları tamamen tüketmeden gelecek nesillerin ihtiyaçlarının karşılanmasına olanak sağlamaktadır (Lale, 2016: 12).

Kavram tartışılmaya ve kullanılmaya başladığı günden bu yana sürdürülebilir kalkınmanın kabul edilen üç boyutu bulunmakta (Harris ve Özmete: 5) ve ekonomik, çevresel, sosyal sürdürülebilirliği kapsamaktadır (Lale, 2016: 15). Toplumsal yapı içerisinde bireylerin eğitim, beslenme, barınma, sağlık, güvenlik gibi temel ihtiyaçları vardır. Sosyal sürdürülebilirlik, bu ihtiyaçların yeterli oranda ve kesintisiz şekilde karşılanmasıyla beraber, belli bir refah seviyesine ulaşması ve bu seviyenin korunabilmesidir. Kıt üretim faktörlerinin belli bir düzeyde korunması ve mal ve hizmet üretiminde sürekliliğinin bozulmasına yol açmaması, ekonomik istikrar yaratmaktadır. Tüketilen doğal kaynakların geri dönüşümünü sağlamak, üretim ve tüketim süreçleri sonucunda çevreye bırakılan atıkları azaltmak için üretimde ve tüketimde kullanmama gibi sorumluluklar çevresel sürdürülebilirliğin içeriğidir (Özkan, 2017: 6).

Sosyal, ekonomik ve çevresel sürdürülebilirlik kavramları birbirini besler ve destekler. Mesela çevresel olarak yaşanan eksiklik ve ya bozulma ekonomik olarak üretim sürecini uzatır veya aksatır ve sosyal olarak insanların refah seviyelerinde azalmaya yol açar (Özkan, 2017: 7). Ekonomik ve sosyal boyutlar birbiriyle etkileşime girdiğinde, toplumun sosyal ve ekonomik koşulları gelir dağılımı, yoksulluğun azaltılması ve işsizlik gibi sorunların çözülmesiyle dengelendiğinde, topluluğun çevreye olan yaklaşımı sürdürülebilir hale gelebilir. Sosyal ve çevresel boyut, doğal kaynakların eşit kullanımının yanı sıra gelir dağılımındaki eşitliği de öngörmektedir. Yani, gelecek nesiller, en az günümüzdeki kadar doğal kaynaklara sahip olmalıdır. Ekonomik ve çevresel boyut, çevresel değerlendirmelerin ve ekonomik faaliyetlerin olumsuz etkilerinin olumlu

şekilde getirilmesini öngörmektedir. Ekonomik faaliyetler (uygulama sürecinde doğal kaynaklardan mal talep etmek) sosyal refah düzeyini yükseltmekle beraber, bu faaliyetlerin hayata geçirildiği süreçte doğal kaynakların kullanılması ve bunun karşılığında atıkları çevreye salarak çevre kalitesi üzerinde olumsuz etkilerde bulunmaktadır. Tüm bu faaliyetlerin eksikliklerini formüle etmek için sürdürülebilir kalkınma da gerekmektedir (Turan, 2014: 35).

1.4.3. Sürdürülebilir Kalkınmanın Tarihsel Gelişimi

Son 30-40 yıl boyunca sürdürülebilir kalkınma için uluslararası platformda atılan adımlar çevresel hareketler olarak ikiye ayrılmaktadır. 1960'ların sonu ve 1972'de gerçekleşen olaylar birinci, 1980'lerin sonu ve 1990'ların başlangıcında gerçekleşen olaylar işe ikinci hareketleri oluşturmaktadır.

İlk çevresel hareketler dönemi "Büyüme Sınırları" raporunu ve BM (Birleşmiş Milletler) Stockholm Çevre Konferansı'nı, ikinci çevresel hareketler dönemi, Brundland Raporu, Rio Konferansı ve Gündem 21 raporunu, bir sonraki dönem ise Rio + 5 formu ve Johannesburg zirvesini içeriyordu içermektedir

1972'de "Roman Kulübü" strateji geliştirilme merkezi, dünyaya ses getiren "Büyüme Sınırları" adlı bir rapor yayınladı. Araştırma kapsamında, küresel ekonomik yapı nüfus, gıda, üretim, kirlilik ve yenilenebilir kaynakların tüketimi gibi beş farklı alt başlık altında değerlendirilmiştir. Raporda, 200 yıl içinde (1900-2100) ortaya çıkacak sonuçlar hakkında bilgi yer almaktadır. Ancak, 100 yıllık bir dönem içerisinde nüfus artışının kontrolden çıkmasının doğal kaynakların tükenmesine neden olacağı bilgisi

raporda yer alan en çok dikkat çeken öngörüdür. Raporda 2000 yılına dayanarak, dünya ekonomisinin ve nüfus artışının nasıl hale geleceği ile ilgili bir açıklamaya da yer verilerek, belirtildiği gibi, küresel tehdidi ele almak için “dengeli bir devlet” yaklaşımı önerilmiştir. Bu önerinin bir sonucu olarak, nüfus artışının kontrol altına alınarak doğal kaynakların kullanımının da istikrara kavuşacağı beklenmektedir (Turan, 2016: 58).

1972’de Stockholm’de düzenlenen BM İnsan ve Çevre Koruma adlı konferans, çevrenin korunması ve geliştirilmesine yönelik ilk enternasyonal konferanstır. Konferans, farklı siyasal bloklar ve genel ilkeler üzerinde farklı seviyelerde gelişime sahip 100’den fazla ülkenin toplanması için en yaygın platform olarak önem kazanmıştır. Konferansın beklentisi, evrensel çevresel sorunların ortak sorumluluğunu kabul eden bir yaklaşımı paylaşmalarıdır. Konferans’ın bazı hedefleri de vardır (Çetin, 2006: 5):

- Uluslararası düzeyde çevresel konular hakkında bilgi toplanması, araştırılması, değerlendirilmesi ve paylaşılması;
- Çevre koruma ve iyileştirme, ör. Çevresel yönetim ilkelerinin tanımı ve bir öneri olarak plana dahil edilmesi;
- Çevresel işbirlik, organizasyon, eğitim ve finansal konuları desteklemek için önlemler almak.
- Küresel çevre sorunlarına yönelik tehditlerin tüm insanlara yöneldiği ve ayrımcılık yapılmadan zengin ve fakirler arasında paylaşılması gerektiği kabul edilmiştir (Albayrak ve Erkut, 2010: 47).

Stockholm Konferansı’ndan sonra çevre sorunlarının insan refahı ve kalkınma sürecinden ayrı düşünülemediği kabul edilerek, 1983’de, 20

farklı ülkeden oluşan Brundtland Komisyonu Gro Harlem Brundtland'ın öncülüğünde kuruldu. Komisyon hızla büyüyen bir nüfusun temel ihtiyaçlarını karşılamak için çözümler hazırlama ve önerme görevini kabul etmiştir. Komisyonun önünde duran en önemli amaçları ise çevre koruma ve geliştirme alanında en önemli sorunları çözmek ve Brundtland Komisyonu için önermek; bireylerin, gönüllü kuruluşların, iş hayatının, kurumların ve hükümetlerin anlayışını ve kavramasını geliştirmeyi amaçlayan politikaları etkileyecek uluslararası işbirliği için gerekli değişiklikleri yapmak ve yeni yapılar oluşturmak (Yakar, 2005: 8). Komisyon, "Ortak Geleceğimiz" başlıklı bir rapor hazırlayarak 1987'de BM Genel Kurula sunum raporda "Sürdürülebilir Kalkınma" kavramı ilk defa açıkladı (Giritlioğlu, İpar ve Özlü, 2015: 20). Komisyonun sunulan bu rapor, birçok insanın temel gereksinimlerine saygı duyulmadığını belirterek, yoksulluğun yaygın olduğunu, dünyada eşitsizlikler ve çevresel bozulmalar meydana gelerek dünyanı bir çıkmaza yuvarladığını söylemektedir (Yakar, 2005: 8). Raporda sürdürülebilir kalkınma kavramı, "gelecek nesillerin ihtiyaçlarını karşılayabilme yeteneğinden ödün vermeden günümüzün ihtiyaçlarını karşılamak" olarak tanımlanmaktadır (Lale, 2016: 2).

3-14 Haziran 1992'de Rio de Janeiro, 172 ülkeden yöneticilerin katılımı ile dünya için ortak bir geleceği tartışmak amacı taşıyan en büyük ortak çevre toplantısına ev sahipliği yaptı. Konferansta, BM Çevre Konferansı Deklarasyonu'nun hayata geçirilmesi amaçlandı (Özmehmet: 7).

Yeryüzü zirvesi sonucunda 5 önemli belge ortaya çıkmıştır (Yakar, 2005: 10): Bu belgeleri Çevre ve Kalkınma Üzerine Rio Deklarasyon'u, Gündem 21 Rapor'u, Orman Yönetim Prensipleri Bildirge'si, Birleşmiş Milletler

Biolojik Çeşitlilik Uzlaşma Çerçeve'si ve BM İklim Değişikliği Uzlaşma Çerçeve'si adlı belgeler oluşturmaktadır.

Zirvenin'in ana belgesi Gündem 21'in raporu idi. Raporun iki ana hedefi belirlendi. Birincisi, yoksulluk ve çevresel bozulma ile ilgili eşitsizliğin ortadan kaldırılması, ikincisi, ekonomik, çevresel ve sosyal yaklaşımlar ideal bir gelecek için bir bütün olarak değerlendirilmelidir (Turan, 2014: 62). Rapor, 21. yüzyılda küresel işbirliğiyle sürdürülebilir kalkınma ile ilgili ne yapılacağını belirlemek için 15 programı içeren 40 bölümlük stratejik bir plandır (Yakar, 2005: 11).

Brezilya'nın Rio de Janeiro şehrinde gerçekleşen konferans sırasında alınan kararların uygulanma sürecinin genel bir değerlendirilmesinin yapılması amacıyla 2002 yılında Güney Afrika Cumhuriyeti'nin Johannesburg kentinde Dünya Sürdürülebilir Kalkınma Konferansı, diğer adıyla Johannesburg Zirvesi (Rio+10 şeklinde de adlandırılmaktadır) gerçekleştirilmiştir. Zirvede devlet temsilcileri, yerel yöneticilerle beraber sivil toplum örgütleri ve özel sektör temsilcilerinin de yer alması bu konferansın daha öncekilere nazaran daha fazla katılımcının yer aldığı bir etkinlik olmasına sebep olmuştur. Zirve zamanı iki temel uluslararası belge olan "Eylem Planı" ve "Johannesburg Bildirgesi" kabul edilmiştir (Lale, 2016: 29). Bildirgede ortak vaatlerde bulunularak, doğal kaynakların korunarak yönetilmesi, yoksulluğun en az düzeye indirilmesi, üretim ve tüketim kalıplarının daha iyileriyle değiştirilmesi gibi konulara yer verilmiştir (Yakar, 2005: 12).

1.4.4. Sürdürülebilir Kalkınmanın Amaçları ve Hedefleri

Dünya nüfusu ve üretimin artışı sonucunda, teknolojik yenilikler, çevresel zararlar artmaya başladı. Oluşan bu sorunlara iklim ve atmosferde geri dönüşümü olmayan değişiklikler, ozon tabakasının zarar görmesi, ultraviyole ışınlarının artması ve bundan organizmaların olumsuz etkilenmesi, toprağın üst tabakasının zarar görmesi, çölleşmenin artması, biolojik çeşitliliğin kaybolması, hava ve su tabakasında artan kirlilik ve s. dahil edilebilir. Bu sorunlar, bugüne kadar yaşam koşullarını olumsuz yönde etkilemekle aynı zamanda gelecek nesillerin hayatta kalması için ciddi problemler de ortaya koymaktadır. Bu nedenle gelecek nesiller için bilincin oluşturulması önemlidir (Eryılmaz, 2011: 12). Bu amaçla sürdürülebilir kalkınma kavramının kullanımı bir çare olarak görülebilir.

Sürdürülebilir kalkınma, toplumun sosyal ve ekonomik hedeflerinin önemini vurgulamakta ve bu hedeflere ulaşmanın çevresel hedeflere ulaşılmasıyla bağlantılı olduğunu vurgulamaktadır (Yakar, 2005: 15).

Sürdürülebilir kalkınmanın temel amacı ve sosyal dayanışmanın sağlanması, çevresel sorumluluk ekonomik fizibilitenin artırılmasıdır. Bu amaçlar için, ilgili hedef ve göstergelerin belirlenmesi gereklidir. Amaçların bazı kısımları, sosyal dayanışma ve uyum anlayışı doğrultusunda tanımlanmaktadır. Sürdürülebilir kalkınmanın sosyal dayanışma sağlanması amacıyla belirlenen Toplumun üyelerinin yaşamdan zevk almak ve insan onuruna yaraşır yaşam hakkına sahip olduğunu kabul etmek; Yardıma ihtiyaç duyan toplum için dayanışma sağlamak; Mevcut ve gelecek nesillerin yaşamından memnun olmasını ve mutluluğunu sağlamak; Toplumun her üyesinin eşit hak ve fırsatlara sahip olması; Dezavantajlı bölgelerin sosyal,

ekonomik, kültürel ve politik hayata entegre olmasını sağlamak; İnsan kaynaklarının geliştirilerek muhafaza edilmesi; Bilgi akışında yaşanan bariyerlerin kaldırılması; Özellikle çocuklar ve gençler için açık, motive edici ortamda yaşamalarının sağlanması gibi sosyal hedefler karşıya konulmuştur. Ekonomik hedefler - belirlenen hedeflerin bazıları için bireysel ve sosyal ihtiyaçları faal ve verimli bir şekilde karşılanması; Ekonomik koşulların özgü inisiyatifleri özendirerek, aynı zamanda mevcut ve gelecek nesillerin çıkarlarını koruyacak şekilde belirlenmesi; Serbest piyasa sisteminin tanıtımı; Fiyatların doğal kaynak yetersizliği dikkate alınarak belirlenmesi; Piyasa mekanizmasının olumsuz etkileri karşısında kamuoyunu ön planda tutan önlemler almak; Kirleten öder ilkenin uygulanması; Ekonomik sistem koşullarında yavaş bir değişimin hızlanması; Mal ve hizmet üretim ve tüketim sürecinin oluşumu; Üretimden kaynaklanan çevresel risk ve kayıpların azaltılması vb. gibi belirlenmiştir. Çevresel hedefler temelinde aşağıdakiler belirlenmiştir: Uzun vadeli doğal yaşam ortamının güvenceye alınması; Çevresel zararın ortadan kaldırılması; Kaynak tüketiminin kontrolü; Zararlı maddeler ve katı atıkların, özellikle de doğada yok edilemeyecek katı atıkların en aza indirilmesi; Biyolojik çeşitliliğin korunması, ekosistem kalitesinin korunması ve sürekliliği (Yüksek, 2010: 34-37).

Sürdürülebilir kalkınma kavramının mevcut küresel sorunları kısa sürede çözmemesine rağmen, dünyanın doğal kaynak gücünü aşmadan toplumların refahını iyileştirmek için farklı yollar aramaktadır. İlk 1987'deki Brundtland raporunda, sürdürülebilir kalkınma kavramının bazı önemli hedefleri belirlenmiştir. Bu hedefler dahil edilmiştir (Özkan, 2017: 18):

- Ekonomik büyümenin canlandırılması, kalitesinin iyileştirilmesi;
- Beslenme, eğitimi, sağlık ve güvenlik gibi bireylerin temel ihtiyaçlarını karşılamak;
- Sürdürülebilir nüfus artışının sağlanması;
- Doğal kaynakları koruyarak sürdürülebilirliği ve değerini arttırmak;
- Etkili teknoloji yönetiminin sağlanması;
- Çevrenin ve ekonominin entegrasyonunu sağlamak.

İKİNCİ BÖLÜM

TURİZM VE TURİZMİN BÖLGESEL KALKINMA İLE İLİŞKİSİ

2.1. Turizm tanımı, Türleri ve Tarihsel gelişimi

2.1.1. Turizmin Tanımlanması

Turizmin başlangıcı olarak bilmek, görmek ve öğrenmek gibi güdüler ile gerçekleşen, ilk çağlarında fetih, din, merak, ticaret ve göç gibi nedenlerle yapılan seyahatler görülmektedir. Günümüzde milyonlarca insan kendi yaşadıkları yeri terk ederek seyahat gereksinimlerini karşılamak amacıyla farklı ülke ve ya bölgelere giriş yapmaktadırlar. Modern uygarlığın ana özelliği olan turizm, geniş bir sosyal-ekonomik etkiye sahiptir (Taş ve Kapusızoğlu, 2017: 234). Latince seyahat ederken ekseni etrafında insanların hareketini ifade eden “tournus” kelimesinden gelen turizm kavramı, diğer dillere “tour” olarak geçmiş, insanların iş, dinlenme ve eğlenme amacıyla merak uyandıran yerleri dairevi olarak gezmeleri ve daimi yaşadıkları yere dönmeleri anlamına gelmektedir (Boyras ve Bostancı, 2015: 58).

Turizm kavramının tanımlanması için 19 y.y. sonuna doğru birçok çalışmalar yapılmasa da ilk olarak tanımın ortaya çıkması Guy Feuer adıyla bağlıdır. O, turizm alanında sayısız araştırmalar yaparak 1905'te ilk tanımını ortaya çıkarmıştır. Bu tanıma uygun göre "turizm, insanların dinlenme ihtiyaçlarını, olağanüstü yerleri tanıma isteğinin altyapı olanaklarının gelişerek nerdeyse kusursuz hale gelmesi sonucunda gerçekleştirilmesi sonucunda ülke ve toplulukları daha entegre kılan olmasına sebep olan bir olay"dır (Kozak, 2014: 1).

Hunziker ve Krapf tarafında 1954 yılında yapılan ve “turizm, gelir elde etmemek ve devamlı olarak ikamet etmemek koşuluyla gidilen yerde konaklama ve gezip görme zamanı ortaya çıkan tüm faaliyetlerin bütünüdür” tanımını yetersiz bulunduğu için 1970 yılında bu tanıma boş zaman ifadesi de eklenerek “turizm, dinlenmeyle ilgili olan tüm ihtiyaçların gerçekleştirilmesi için boş zamanın harcanması dolayısıyla ortaya çıkan ve yalnızca tüketim harcaması vasıtasıyla yer değişimine bağlı olan olayların bir araya toplanmasıdır” şeklini almıştır (Yıldız, 2007: 91).

UNWTO (Birleşmiş Milletler Dünya Turizm Örgütü), yapılan çeşitli tanımlarla karşılaştırıldığında dünyanın en kabul edilebilir tanımının ortaya çıkarmıştır. UNWTO bu tanımı “ turizm sürekli konaklamaya dönüşülmemesi ve gelir getirici herhangi bir uğraşta bulunulmaması şartı ile insanların geçici süreli kalmalardan doğan olayların tümüdür” şeklinde vermiştir (Susan 2016: 2). Turizmde kar elde etme ve gidilen yerde uzun süre konaklama amacı yoktur ve değişik ihtiyaçları karşılamak amacı gütmektedir.

2.1.2. Turizmin Tarihsel Olarak Gelişimi

Turizm tarihini araştırırken ortaya çıkan sonuca göre turizmin tarihi ilk çağlar, orta çağlar ve yeni veya yakın çağlar olarak üç bölüme ayrılabilir.

İlk çağlar Lidyalılar’ın parayı icat etmesiyle ticari faaliyetlerin başlaması sonucu seyahatler ortaya çıkmıştır. İlk turizm seyahatlerinin M.Ö. 4000 yılında Şumerler tarafından yapıldığı söylene de bu seyahatler M.Ö. 3000 yıllarında Eski Mısır piramitleri ve tapınaklarını görmek amacıyla yapılmıştır (Yıldız, 2009: 80). İlk çağlarda turizm nedenleri olarak ekonomik, sportif, dini, sağlık, kültürel nedenler görülmektedir. Orta çağ

zevk, eğlence ve sağlık turizminde duraklamaların olduğu bir dönemdir. Bu dönemde Hıristiyanlık ve Müslümanlığın geniş arazilere yayılma göstermesi sebebiyle din amaçlı seyahatlerin sayısı artarak kitle turizmi havasını yaratmıştır. Aynı dönemde seyahatlerin en önemli nedenleri askeri, ticari, dini ve idaridir. Marko Polo ve onun uzun süren seyahatleri bu dönemde turistik açıdan önem taşıyan olay ve kişilerden biridir. Kitlesele turizm hareketleri olarak geniş organizasyona sahip olan ilk örnek Haçlı Seferleri olmuş ve bu zaman asıl organizasyonlar gidilen yerlerde yapılmaya başlamıştır (Dinçer, 2010: 15). Yeni çağda yeni turizm türü olan kültür turizminin yaranma nedeni Rönessans hareketleri sebebiyle İtalya ya yapılan yoğun seyahatlerdir. 19 y.y. sonlarında şehir merkezinden, daha geniş alanlara seyahat etmenin kolaylaşma sebebi buharlı araçlar keşfedilmesi olmuştur (Akman, 2007: 24).

2.1.3. Turizm Türleri

Turizm, onun esasını oluşturan turistin beklenti, yönlenme ve isteklerinin özellikleri göz önünde bulundurularak birtakım alt çeşitlere ayrılmaktadır. Bu çeşitler aşağıdaki ölçütlere göre ayrılmaktadır (Kozaklar, 2014: 25).

Katılımcı sayısına göre turizm türleri:

- **Bireysel turizm:** Bireylerin kendi seyahat programlarını turizm kurumları olmadan bağımsız şekilde hazırladıkları esnek turizm türü olmakla, katılanların üst gelir grubuna ait oldukları ve genel olarak erkeklerin üstünlük gösterdiği bir turizm türüdür. Buna rağmen son yıllarda kadınlar tarafından da katılımın genişlediği görülmektedir (Barut ve Yıldız, 2013: 30).

- **Kitle turizmi:** Dünya üzerinde sağlanan barış, teknolojinin ve ulaşım araçlarının gelişerek hızlı, güvenli ve ucuz hale gelmesi artık insanların turizme bireysel değilde kitleler halinde katılmasına sebep olmuştur. Kitle turizmi genellikle doğal kaynaklara dayalı turizm ürünleri ağırlıklı olarak charter (hava) hava yolları, tatil köyleri ve kıyı otelleri de dahil olmak üzere hepsi standart olarak hazırlanan paketlerdir (Demir, 2015: 27)
- **Grup turizmi:** Ortak paydaları olan farklı kesimlerden insanların 11-16 kişilik gruplar şeklinde katıldığı, kişi sayılarının sınırlı olduğu ve grupların süreklilik gösterdiği turizm türüdür.

Ziyaret edilen yere göre turizm çeşitleri:

- **İ turizmi:** Bu, turistlerin kendi ülkelerindeki turistik faaliyetlere bir çok belge, para ve yabancı dile ihtiyaç olmadan katılması sonucu oluşan bir tür turizmdir (Barut ve Yıldız, 2013: 28).
- **Dış turizm:** Ülke vatandaşlarının kendi yaşadıkları ülke sınırlarından çıkararak başka bir ülkeye yaptıkları seyahat türüdür. Bu zaman seyahat eden kişiler gittikleri ülkede kendi kültürünü temsil edip, aynı zamanda gittiği ülkenin de kültürünü alarak mübadeleler gerçekleştirilir. İç turizm türünden farklı olarak pasaport, yabancı dil ve döviz gerektiren bir turizm türüdür. Ülke vatandaşları kendi ülkeleri dışına gerçekleştirirdikleri seyahatler zamanı iki tür dış turizm ortaya çıkmaktadır. Bu geziler, ülkeden döviz çıkışına yol açtığı zaman, dış pasif turizm, ülkeye döviz girdisine neden olduğunda ödemeler dengesinde olumlu sonuçlar doğurduğundan, dış aktif turizmi yaratır (Susan, 2016: 4).

Katılanlarının yaşlarına göre turizmin çeşitleri:

- **Gençlik turizmi:** Toplumun yaratıcı, öğrenmeye açık, değişimlere kolay ayak uydurabilen, önyargıları henüz kalıplaşmamış ve farklı kültürleri daha kolay anlayabilen kesimini temsil eden 14 ile 25 yaş arasındaki bireyler tek başlarına, yani aile fertleri olmadan turizm faaliyetlerine katılarak gençlik turizmi anlayışını ortaya çıkarmışlardır. Gençlerin aile içerisinde sorumluluklarının az olması ve seyahat zamanı seçimlerde çok fazla kriterlerin olmaması sebebinden onların seyahat eğilimleri artmaktadır (Barut ve Yıldız,2013: 30).
- **Orta yaş turizm:** Bu, 25 ila 60 yaşlarındaki kişilerden oluşan ve üretim döneminde genellikle aile sahibi olan yetişkin katılımcısı olduğu turizm faaliyetlerinden oluşan bir turizm türüdür. Bu insanların birçok aile sorumluluğu olduğu için, okul dönemi hariç olmak üzere, yaz aylarında turizme daha sık katılmayı tercih ediyorlar (Demir, 2015: 28).
- **Üçüncü yaş turizmi:** Günümüzde sağlık imkanlarının gelişmesi insanların ömrünün uzanmasına ve yaşlı insanların sayının artmasına sebep olmuştur. Hastalıklarının azalmasıyla dinamiklik ve canlılık kazanan insanlar emekliliğin de getirdiği boş zaman ve yeterli gelir sebebiyle tatil ve seyahate yönelerek üçüncü yaş turizmini oluşturmuşlar. Bu insanlar 60 ve üzeri yaş grubuna dahil olarak amaçları yenilikler keşf etmek ve rahatlık bulmaktır (Demir, 2015: 28).

Katılımcıların sosyo-ekonomik durumuna göre turizmin türleri:

- **Sosyal turizm:** Kolaylaştırıcı önlemler kullanılarak maddi açıdan zayıf kitlelerin turizme teşvik tedbirleri ile katılımı sonucunda oluşan bir turizm türüdür. Sosyal turizm girişimleri, genellikle bir tatilini finanse etme imkanı olmayan gruplar için turizme erişimi kolaylaştırır. Sosyal turizmin sunduğu turizm ürünleri "herşey dahil" sistemde grup turları, bireysel aileler için bağımsız turlar veya gruplar için bir günlük geziler arasında değişmektedir (Minnaert, 2012: 283).
- **Lüks turizm:** Yüksek gelir düzeyine sahip, ekonomik geliri ve gücü yüksek, toplum içinde büyük saygınlığı olan kişilerin kendilerine ait ulaşım araçlarıyla, kendilerine ait konaklama, eğlence ve ya diğer daha lüks yerlerde katıldıkları turistik hareketler lüks turizm türünü ortaya çıkarmıştır. Turizm anlayışı farklı olan bu grup insanlar daha pahalı konaklama tesislerinde ve ya kendilerine ait lüks villalarda konaklar, kendi ulaşım araçlarıyla (örneğin özel jetler, büyük lüks yatlar ve s.) seyahat eder, av, golf, kruvaziyer ve kumar gibi turizm türlerini daha çok seçerler (Kozaklar, 2014: 17).

Turistlerin amaçlarına göre turizm çeşitleri:

- **Yat turizmi:** Eski zamanlardan bugüne deniz kenarında yer alan bölgeler daha fazla turist çekerek turizm gelirlerini yükseltmektedir. Yat sahibi olan insanların doğal, tarihi ve turistik yerleri rotaya alarak yatlarıyla seyahat etmeleri sonucunda yat turizmi ortaya çıkmıştır. Yat turizmi özgür hareket imkanlarına sahiptir (Kozak ve Bahçe, 2012: 263).

- **Kültür turizmi:** Kültür turizmi, bölgelerin kültürel mirasını, yaşam biçimini, tarihini, dinini, sanatını, anıtlarını, müzelerini, tiyatrolarını, eski ve yeni mimari mekanlarını, yerel nüfusun yaşam tarzını ve milli değerlerini kapsayan, aynı zamanda bu sayılanların dahil olduğu festivalleri ve bu festivallere yapılan ziyaretleri içeren turizmdir. Kültürel turizm, tarihi ve ören yerleri, kültürel bölgeleri, doğal alanları ve dini mekanları ziyaret etmek için geziler ve turlar şeklinde düzenlenmiş, insanların merak ve farklı zevklerine için düzenlenir (Yıldız, 2007: 107).
- **Kongre turizmi:** Aynı ve ya farklı meslek dallarından olan kişilerin belirli bir bilimsel alan ve ya ortak konularda bilgi alışverişi, toplu olarak görüşmeler yapabilmek amacıyla yaşadıkları yeri terk ederek, geçici konaklama yapa bildikleri ve aynı zamanda gezme, görme, dinleme ve öğrenme gibi etkinliklere de katılabildikleri turizm türüdür. Kongre turizmi belirli ülkelerde ve bölgelerde yoğunlaşmayı ortadan kaldırır, doluluk oranlarını artırır ve turizmi sezonluk olmaktan çıkararak tüm yıla yaya bilir (Pehlivan, 2009: 26).
- **Sağlık turizmi:** Hem doğal, hem beşeri hem de mali kaynaklara dayanan sağlık turizmi insanların sağlıklarına kavuşma ve ya sağlıklı yaşamlarına devam etmek amacıyla katıldıkları seyahatlerdir. sağlık turizmi medikal ve termal olmak üzere iki yere ayrılmaktadır. Medikal turizm insanların tedavi ve ya cerrahi müdahale amacıyla yaptıkları seyahatler olup, genellikle uzun mesafede yapılmaktadır (Özkurt, 2007: 126).
- **Termal turizm:** İnsanların sağlıklı yaşamlarına devam etmek, fiziksel sağlıklarına kavuşmak amacıyla bölgeye has olan iklim koşulları

dahilinde burada bulunan belirli sıcaklıkta ve minerallere sahip şifalı suların, şifalı buhar ve çamurların kullanılabilceği bölgelere seyahatlerini içerir. Termal turizm tesislerin doluluk oranının artmasına, turizmin 12 aya yayılmasına, dolayısıyla istihdam oranının yükselmesine sebep olmaktadır (Erdoğan, 2008: 84).

- **Spor turizmi:** Spor turizmi insanların spor tutkusu nedeniyle bu sportif aktivitelere katılmalarıyla ortaya çıkan seyahatlerdir. Spor turizmi aktiviteleri zamanı insanlar kendi yaşadıkları yerleri terk ederek gittikleri yerlerde turizm çerçevesinde sportif faaliyetlerde bulunurlar (Taş ve Kapusızoğlu, 2017: 234). Spor turizmi kendi de hava, su ve kış olarak alt türlere ayrılmaktadır. Hava sporları turizmi uçmaya dayalı olup, heyecan verme ve uçuş duygusunu tatmin etmeyi amaçlayan turizm türü olarak bilinmektedir (Kozak ve Bahçe, 2012: 195). Dağ ve kış sporları dinlenme ve yenilenmenin aktif hareket halinde yapıldığı, doğada bulunarak, onu tanımaya ve onunla mücadele edilen ve macera yaşamak amacı da taşıyan bir spor turizmi türüdür. Dağ ve kış sporları turizmi alpinizm, sportif tırmanış, kaya tırmanışları, günlük yürüyüşler, kampli yürüyüş ve s. gibi faaliyetlerle gerçekleştirilir. Rüzgar sörfü, uçurtma sörfü, yelkenli yatçılık, dalış, kano, deniz bisikleti, parasailing, rafting gibi faaliyetler su sporları turizmini oluşturmaktadır (Kozak ve Bahçe, 2012: 179).
- **İnanç turizmi:** Din geçmiş zamanlarda da seyahatleri tetikleyen sebep olmuştur. inanç turizmi insanların inançları dolayısıyla dini ayinlerini gerçekleştirmek ve ya ziyaret etmek amacıyla kutsal yerlere yaptıkları seyahatlerdir. Belirli dini tarihlerde, önemli dini, kutsal yerlere grup ve bireysel olarak yapılan turlardır (Albayrak, 2011: 31).

2.2. Turizmin Etkileri

Ekonomik olarak zayıf ülkelere gelişmiş ülkeler karşısında çok az rekabet şansı tanıyan küreselleşme turizm sektörünü tüm ülkeler için cankurtaran haline getirmiştir. Yörelere sahip oldukları zenginliklerin doğru politikalar sayesinde pazarlanarak yeni turistik yörelere ortaya çıkmasını ve turizmin ülke ekonomisini olumlu şekilde etkileyen gelir kaynağı olmasını sağlamıştır. Turistin bir bölge veya yöreye gelmesi ve yaşadığı yere dönmesi arasında oluşan süreçte turizmin olumlu ve ya olumsuz olarak ekonomik, çevresel ve sosyal etkilerini yaratmaktadır.

2.1.1. Turizmin Ekonomik Etkileri

Turizmin farklı ülkelerin ekonomileri üzerindeki etkileri farklılık göstermekle bu ülkelere hem olumlu hem olumsuz etkilerde bulunmaktadır. Ülkede gelir ve istihdam artışı, döviz arz ve talebi, ödemeler dengesi, fiyat istikrarı, altyapı ve üst yapı yatırımları, bölgeler arası dengeli kalkınma ve diğer sektörler üzerinde olumlu etkiler yaratırken, fırsat maliyeti turizme aşırı bağımlılık, mevsimlik dalgalanma, yabancı iş gücü gereksinimi, enflasyon ve ithalat eğilimini arttırıcı olumsuz etkileri de ortaya çıkmaktadır.

Turizm yarattığı olumlu etkiler sayesinde gelişmekte olan ülkelerin ekonomilerinde potansiyel bir gelir kaynağı haline gelmiştir. Birçok ülkenin ve bölgenin ekonomik yararları nedeniyle, turizm gelişiminin hızı her geçen gün daha da artmaktadır.

İstihdam etkisi

İstihdam ve turizmin hızlı büyümesi nedeniyle turizm, son yıllarda hem gelişmekte olan hem de gelişmiş ülkeler için kadın, genç ve göçmen işçilerin istihdamı açısından en önemli sektörlerden biri haline gelmiştir. Turizm sektörü doğrudan olarak istihdama, dolaylı olarak turizm sektöründe ihtiyaç duyulan ürün ve hizmetlerin sağlanmasında önemli rol oynayan diğer sektörlerle istihdam imkanı sağlaması yoluyla ülke üzerindeki toplam istihdamı etkisi altına almaktadır. Turizm sektöründe üç farklı istihdam meydana gelmiştir ki, bunlar da doğrudan, dolaylı ve uyarılmış istihdamdır (Terzioğlu ve Gökovalı, 2017: 29). Turizm ile ilgili tüketim maliyetleri ilk aşamada doğrudan istihdam etkisi olup, konaklama, ulaştırma, yiyecek ve içecek, seyahat acenteleri ve tur operatörleri gibi turizm işletmeleri doğrudan istihdam sağlayan işletmeler arasında yer almaktadır. İstihdamın dolaylı etkisi, turizmle ilgili tüketim harcamalarından kazanılan gelirleri tekrar harcanma yoluyla sağlanmaktadır. Turizmin gelişmesine yardımcı olan inşaat, bankacılık, tarım, üretim gibi yeni istihdam olanakları sağlayan diğer sektörler, dolaylı istihdamın ortaya çıkmasında önemli rol oynamaktadır. Son olarak ise turizm işletme ve tesislerinden elde edilen gelirin bölge halkının tarafından tekrardan harcaması sonucunda uyarılmış istihdamın içerisinde yer alan ek istihdam etkisi oluşmaktadır (Yıldız, 2011: 60).

Ödemeler Dengesi

Turizm faaliyetleri sonucu ortaya çıkan döviz hareketleri ülkelerin dış ödemeler dengesinde önemli rol oynar. Ülkelerin turizmi ulusal düzeyde teşvik etmelerinin sebebi, turizm ödemeleri dengesine katkıda bulunan olmasıdır. Ülkedeki turist ödemeleri dengesine olumlu katkı yapabilmek

için, ülkenin turizmden aldığı döviz girişinin, turizmde kaybettiği döviz kuru kayıplarından daha fazla olması gerekmektedir. (Deviral, 2012: 34).

Genel olarak bakıldığında turizmin ödemeler dengesi üzerine üç etkisi bulunmaktadır. Birincil etki ülkeye gelen ve ülkeden giden turistlerin konaklama, yeme-içme, ulaşım, eğlence gibi faaliyetlere birincil elden yaptıkları harcamalardır. Seyahat acentelerinin komisyon ödemeleri, yabancı yatırımcılara yapılan kar payı ve faiz ödemeleri, ulaşım personelinin yurt dışında yaptıkları harcamalar gibi ülke dışına yapılan döviz ödemeleri doğrudan ikincil etki olarak ödemeler dengesini olumsuz yönde etkiler. İlk elden yapılan turistik harcamalar ikinci kez el değiştirerek dolaylı yollarla yeniden ülkeden döviz çıkmasına sebep olacaktır. Bu da dolaylı ikincil etkiler olarak ödemeler dengesine olumsuz etki gösterecektir. Uyarılmış ikincil etki ise turistik harcamaların turizm sektörüne ait olan mal-hizmet üreticilerine, personele ödenen maaş, ücret ve kira geliri olarak ekonomi içerisinde dolaşması ve bu ödemeleri artırmasıdır. Üçüncül etkiler ise turist çeken ve turist gönderen ülkelerin yaptığı doğrudan başlatılmayan ekonomik faaliyetlerin ekonomi içerisindeki etkileridir (Şeker, 2011: 25-26).

Döviz Arz ve Talebi Etkisi

Turizm amacıyla ülkeye gelen turistlerin dövizle yaptığı çeşitli harcamalar (turistik mal ve hizmet satınalmaları) bu ülke için dış turizm gelirlerini oluşturur ve turizme görünmeyen ihracat özelliği kazandırır ve ülkedeki döviz arzını arttırıcı etki yapar (Durgun, 2006: 17).

Gelir Etkisi

Turizm sektörü oluşturduğu gelir artırıcı etkisiyle, sektörün ekonomik büyüme için araç haline gelmesine sebep olmuştur. Turistlerin gittikleri ülkelerde ihtiyaçlarını (konaklama, yeme-içme, ulaşım, eğlence ve s.)karşılılamak için yaptıkları harcamalar bölgenin ekonomik gelirlerini artmasına yardımcı olmaktadır (Erdem, 2017: s9). Turizm faaliyetleri ile turistik bölgede kazanılan gelirin diğer bölgelerde harcanması durumu ortaya çıkar ve büyük ölçüde gelir transferi gerçekleşir. Turistlerin gittikleri bu yerlerde yapmış olduğu harcamalar ile başlayan para transferi bu paranın yeniden harcanarak dolaşımı yoluyla tüm ekonomiye yayılmaktadır (Ersoy, 2017: 39).

Fiyat İstikrarına Etkisi

Hem ulusal hemde uluslararası piyasalarda fiyat turizm talebini etkileyen faktörlerden en önemlisidir. Herhangi bir ülkede mevcut olan mevcut olan turistik mal ve hizmetlerde yaşanan fiyat artışı gelecek olan turistlerin satın alma gücünü azaltır ve talebi sınırlayarak daha ucuz mal ve hizmete ve ya daha ucuz bir ülkeye yönelmesine sebep olur (Susan, 2016: 25).

Turistik mal ve hizmetlerde yaşanan fiyat değişiklikleri talebin önceden kazanılmış alışkanlıktan dolayı olması sonucunda turistlerin tercihlerini etkilemeyebilir. Buna işletmelerin kalitesi, ulaşım kolaylığı gibi avantajlar da dahil olabilir ki, bunlar turist tercihini etkilemez. Bazen tersi bir durum da yaşanabilir. Yani, bölgede normal düzeyde olan turistik mal ve hizmet fiyatları oranı tercih eden gelir ve harcama düzeyi yüksek olan turistlerin etkisiyle artış gösterebilir (Şeker, 2011: 28).

Diğer Sektörler Üzerinde Etkisi

Turizm sektöründe diğer sektörlerde üretilen mal ve hizmetler kullanıldığı için turizm diğer sektörlerle de iletişim halindedir. Turizm, hava yolları, araba kiralama şirketleri, deniz yolları, trenler, hosteller, oteller, restoranlar, konferans salonları ve iş merkezleri de dahil olmak üzere 41 farklı alt sektöre yakındır. (Susan, 2016: 29). Turizm, tarım, sanayi ve hizmetler üzerinde daha büyük bir etkiye sahiptir.

Tarım turizmin dolaylı olarak etkisi altında olan en önemli sektörlerden birincisidir. İç ve dış turizmin ek talep yaratması ve kısa süreli fiyat artışları tarım sektörünün hasılasını artırır. Ancak olumlu etkisiyle beraber, tarımda çalışanların yaşam tarzının değişmesi, tarım alanlarının daralması gibi olumsuz etkileri vardır (Deviral, 2012: 48).

Turizm cari tüketim, donatım sanatları, konfor, yardım ve güvenlik hizmetleri, lüks hizmetlerle ilgili üçünü üretim sektörleri (hizmetler sektörü) üzerinde etkide bulunarak bu sektörlerin gelişmesine sebep olmaktadır (Susan, 2016: 30).

Sanayi sektöründe turizmin etkisiyle tüketim malları, ara malları üzerinde ek talep yaranarak onların üretiminde artış meydana getirirken, yatırım malı üreten sanayilerin üzerinde zayıf etki göstermektedir (Deviral, 2012: 48).

2.2.2. Turizmin Sosyal Etkileri

İnsanlar ve topluluklar turizmin temelini oluşturarak onun toplumların dünya görüşü, başka toplumlardan olan insanların bakış açısını etkileyen sosyal bir olay haline gelmesine sebep olmuştur. Turizm, insanlar ve toplumlar için bir temel oluşturarak, diğer toplumlardan insanların dünya

görüşünü etkileyen bir sosyal olgu haline gelmiştir. Turizm işinin bir parçası olarak, diğer ülkelerden gelen farklı insanlarla bölgedeki yerel nüfus arasındaki iletişimidir ve aralarındaki ilişkiler onların davranışlarını ve birbirleriyle etkileşimini etkilemektedir. Turizm faaliyetleri zamanı insanlar kendileri seyahat ettikleri ülkenin insanlarından etkilendikleri gibi oraya mensup olan yerel halkı da etkilerler ve bununla da seyahat sonunda gidilen ülkeye olumlu veya olumsuz etkide bulunurlar (Demirbulut, 2012: 55).

Turizmin sosyal etkileri ele alındığında, bu etkilerin sosyal yapı, yani ayrı ayrılıkta bireyler, aileler ve toplu olarak yerel halk üzerinde olumlu ve ya olumsuz olarak ortaya çıktığı etkiler olduğu söylene bilir.

Turizm bireyler arasında kişilerin birbirleriyle ilgili pozitif tutumlarını geliştirir, farklı kültür ve adetlerin öğrenilmesini sağlar, olumsuz düşünce ve algıları azaltarak ön yargıların yıkılmasını sağlar, arkadaşlık ilişkilerini geliştirir, başka kültürlere olan hoşgörü ve toleransı artırır, psikolojik tatmin sağlar. Bir bölgede turizm sektörünün önemi arttıkça, o destinasyon da yaşayan ailelerin yaşam tarzlarında değişimler ortaya çıkar, bölgeye gelen turistlerle daha çok iletişim halinde olacaklarından dolayı aile bireyleri, eski ve tutucu davranışlarını bırakarak açık bir tutum sergiler, turizm faaliyetleri yöre insanının sahip olduğu muhafazakar bir sıra geleneklerin etkisini azaltarak bireylerin ve ailelerin dışa açılma sürecini hızlandırır, turistlerin yaşam şekillerine dair bilgi sahibi olan çalışanlar ile turistler arasında bir kültür alış verişi meydana gelir, aile fertlerinin başka kültürlerden bazı davranışları benimsemesi yeni davranış modellerinin ortaya çıkmasına neden olur (Civelek, 2010: 333).

Turizmin sosyal çevre üzerindeki etkilerini genel olarak ele alırsak ortaya çıkan ilk sonuçlar olumlu etkilerdir; Yöre halkı farklı toplumlardan gelen turistlerle arkadaşlık kurar ve oluşan dostluklar dünya barışının sağlanmasına katkı sağlar; yerel halk turistlerle iletişim kurabilmek ve onlara yardımcı olabilmek adına kendilerini araştırma ve öğrenme zorunluluğunda hisseder, sonuçta ise bölge halkı yabancı dil öğrenir, eğitim ve kültür düzeyleri yükselir; kültürel değerlerin turizm faaliyetleri sonucunda bozulmaması adına onlara gereken önem verilerek sahip çıkılır (Gürbüz, 2002: 53).

Diğer sonuçları ise olumsuz etkiler kapsamaktadır; Gelen turistler yerel halkın değerleri ve inanç yapısına etki ederek giyim ve yaşam biçiminde gözle görülecek değişikliklere yol açar; yerel halkın yabancı dil öğrenimi ilk başlarda olumlu etki olarak görülse de, yeni gelen yabancı sözler dilde yabancılaşmanın oluşmasına yol açar; arkadaşlık, dostluk, konukseverlik gibi insanlar arası ilişkilerin göz ardı edilerek ekonomik çıkar gruplarının yaranması; turistlerin kültürel çatışmalarla sonuçlanan, gittikleri ülkelerin kültürel değer ve kurallarına uymayan davranışları da mevcuttur; turistlerle yerel halk arasında derin ırksal farkların bulunduğu yerlerde ırksal gerginliklerin yaşanması kaçınılmaz haldir (Gürbüz, 2002: 54).

2.2.3. Turizmin Çevresel Etkileri

Turizm çevreye gösterdiği olumlu ve ya olumsuz etkilerle kendi sürekliliğini sağlama da bilir, kendi varlığını tehlikeye de soka bilir. Yarattığı ekonomik gelirle birlikte çevre üzerinde olumlu-olumsuz birçok baskıya sebebiyet verse de, turizmin ekonomik getirisine duyulan gereksinim ve

ekonomik kalkınmada önemli araç olması onun çevresel baskılarına en ağır şekilde maruz kalan toplum ve ülkelerde bile bu baskının göz ardı edilmesine sebep olmuştur (Kahraman ve Türkay: 62).

Turizmin çevre üzerinde olumsuz etkileri olarak su, hava, ses, görüntü kirliliği, aşırı gelişme ve kalabalıklaşma, alan kullanımından kaynaklanan çevresel tehlikeler, kullanım alanlarından kaynaklanan hasarlar ve açıkların uygunsuz şekilde bertaraf edilmesi gibi problemleri göstere biliriz (Demir, 2002: 94).

Aşırı kalabalıklaşma çevrede stresin yaranmasına ve hayvanlarda davranış değişikliklerinin görülmesine sebep olarak daha iyi düzenleme ve ya kapasite sınırlandırılmasına gereksinim duyulmasını ortaya koyar. Rekreasyon faaliyetlerinin gerçekleştirilmesi (safariyer, avlanma, balıkçılık, fotoğraf çekme ve s.) aşırı kullanma, gürültü kirliliği gibi problemler yaratarak habitatın rahatsız edilmesine, sonuç olarak da yabancı yaşamın yok edilmesine, kaynakların tükenmesine sebep olmaktadır. Yaban hayvanlarının turistler tarafından beslenmesi hayvanlarda davranış değişiklikleri yaratarak ya hayvanların turistler için tehlike haline gelmesine ya da bölgeden ayrılmasına yol açmaktadır. Kirlenme (su, hava, ses, görüntü), atık ve kötü kullanım doğal seslerin bozulmasına, yabancı yaşam yerlerinin çöplüğe çevrilmesine, yabancı yaşam unsurlarının rahatsız edilmesine, sonuç olarak ise doğal çevre ve doğal özelliklerin yok edilmesine sebebiyet verir. Hatıra toplama, kamp ateşlerinin yakılması, yollar ve kazıların yapılması, egzotik bitki ve hayvanların yetiştirilmesi ve diğer faaliyetler bitki örtüsüne zarar vererek, yaban hayatın çeşitliliğinin azalmasına, hayvan çevresinin yıkımı ve

kaybına, bununla da doğal çekiciliklerin yitirilerek doğal olmayan yabancı hayatın yaratılmasına ve halkta kafa karışıklığının oluşmasına yol açar.

Bir bölgede turizm olayının gerçekleştirilebilmesi için öncelikle bölgenin altyapı ve üst yapısının geliştirilmesi önemlidir ve bu turizmin çevreye yapmış olduğu olumlu etkiler sırasına dahildir. Ekolojik açıdan güvenli bir turizm merkezi oluşturmak için, hedefin değerini anlamak ve artırmak, önemli doğal alanları, arkeolojik ve tarihi alanları tespit etmek ve korumak, araştırma ve koruma çalışmaları yapmak suretiyle çevrenin kalitesini iyileştirmek gerekmektedir. Bütün bu yapılması gerekeler, turizmin çevreye gösterdiği olumlu etkilerdir.

2.3. Bölgesel Kalkınma ve Turizm İlişkisi

Sanayileşme sonrası artan bölgeler arası gelişmişlik farkları devletleri rahatsız ederek bu sürece müdahale etmek mecburiyetinde bırakmış ve 1950'den bu yana bu farkları gidermeye yönelik politikalar geliştirilmeye başlamıştır. Tarım sektörünün ekonomik kalkınmanın iktisadi ve bölgesel gelişme aşamalarında önemli bir payı olmasına rağmen, sanayi ve hizmetlerin payı zamanla önemli ölçüde artmıştır. Küreselleşmeyle ortaya çıkan ulaşım, iletişim ve bilişim teknolojisinin gelişimi, kalkınmanın gelişmesinin tarım ve sanayi ile değil, bu sektörde zenginlik ve katma değer yaratan sektör olan hizmetler sektörü aracılığıyla gerçekleşeceğini göstermiştir (Tunçsiper, 2011: 95).

Bölgesel kalkınma politikaları, bölgeler arasındaki eşitsizlikleri azaltmayı amaçlamakta ve turizm ile yakından ilişkilidir. Turistler dinlenmek ve

rahatlamak, ekonomik yöndeki gelirlerin büyümesi yanında, iş yaratma özellikleri de vardır. Bölgesel dengesizlikler, farklı bölgelerdeki ekonomik boyutlarda ve sosyal fırsatların dengesizliği şeklinde kendini gösterebilir(Tunçsiper, 2011: 96).

2.4. Azerbaycan'da Turizmin Önemi

Azerbaycan'daki seyahatler ticari, dini, siyasi ve entelektüel amaçlarla ilgiliydi. Azerbaycan'da ilk seyahatler toprakları üzerinden geçen ticaret kervanları olarak kabul edilmiştir. Azerbaycan Rus İmparatorluğu'na sınırlarına dahil olduktan sonra Bakü petrolünün namı diğer ülkelerden insanların buraya akmasına sebep olmuştur. 1806-1918 yılları arasında Bakü'deki otellere yabancı isimler verilmekte ve en popüler olanı “Astoria” olarak adlandırılmaktaydı. Ancak, Azerbaycan'da organize turizm tarihinin 1908'de Bakü'de “Kırım-Kafkas” dağ kulübünün bir şubesinin açılmasıyla başladığı iddiası öne sürülmüştür. Bu şubenin vazifesi Kafkasya'da geziler organize etmek olmuştur. 1920-1991 yılları arasında Sovyetler Birliği ve gezi topluluklarının etkisiyle turistlerin, yeni otellerin sayısı artmıştır. 1991'den günümüze Turizm Bakanlığı'nın kurulması (2006), turizm gelişimine ilişkin hükümet programları ve ilgili eylem planları turizmin daha da gelişmesine katkıda bulunmuştur. Uluslararası standartlara uygun olan dört ana (Bakı-Xaçmaz, Bakı-Astara, Bakü-Balaken, Bakı-Qazax) ve üç ek (Bakü-Abşeron yarım adası-Gobustan, Bakü-Nahçıvan, Bakü-Şuşa) güzergahları saptanmıştır. Mevcut oteller programlar çerçevesinde uluslararası standartlara uygun yenilenmiş, yeni-yeni konaklama tesisleri

(oteller, hostellər), eğence merkezleri, restoranlar, cafe ve barlar faaliyete başlamıştır (Bilalov, 2008: 225-229).

2.4.1. Azərbaycan'ın Turizm Potansiyeli

Azərbaycan kiçük bir ÷lke olmasına karşılık, hem mimari hem coğrafi hem de k÷ltür bakımından zengin olması turizm sektöri için olumlu bir zemin oluşturmaktadır. Kaynaklar bakımından zengin olması turizm faaliyetleri için elverişli olup, oranla rekreasyon (dinlenme) turizmine olanak sağlar.

Azərbaycan turizm açasından sekiz bölgeye ayrılmıştır ve her bölgenin kendine has turizm olanakları mevcuttur. Bu sebepten daha iyi değerlendirilebilmesi için bölgelerin turizm potansiyeli ayrı ayrılıkta incelenmesi gerekmektedir.

Bakü-Abşeron turizm bölgesi. Bakü Azərbaycan'ın başkenti olduğu ve ÷lke için en esas ulaşım kavşağı rolünü oynadığı için turizm için de en önemli bölgedir. Bakü tarihi turizm açasından yeterli turizm kaynaklarına sahiptir. “İçeri řəhər”, “şirvanşahlar Sarayı”, “Qız Qalası”, kervansaraylar, mescitler, tiyatrolar, müzeler, tarihi binalar, deniz sahilinde yerleşmiş olan “Bakı Bulvarı”, Abşeron yarımadasında yerleşen kaleler, “Qobustan” antik yerleşim yeri, Bakü yerli halkının kendine has olan k÷ltürü, yeni yapılmış “Bayraq Meydanı”, büyük konserlerin ve etkinliklerin düzenlendiği “Baku Crystal Hall”, 2015 yılı ilk Avrupa Olimpiyat oyunları için hazırlanmış olan diğer mimari ve sportif yapılar ve s. turizm için Bakü nü çekici kılan sembollerdir. 2011 yılının Azerbaycan için turizm yılı gibi kabul edilmesi

ülkede ve baş kentte yeni 4-5 yıldızlı otellerin inşa edilmesine ve dünyaca meşhur otel markalarının (Fairmont (2012), Hilton (2011), Four Season (2012), JW Marriott Absheron (2012) ve s.) burada faaliyete başlamasına sebep olmuştur. Bakü nün sahip olduğu kaynaklar (konaklama, iş merkezleri, fuar merkezleri ve s.) iş turizminin de başkentte büyümesine ve konumlamasına sebep olmuştur.

Quba-Xaçmaz turizm bölgesi. Quba-Xaçmaz turizm bölgesi Azərbaycan'ın kuzey-doğusunda, Bakı-Xaçmaz turist güzergahının üzerindedir ve zengin tatil rekreasyon rezervlerine sahiptir. Turizm dinlenme, eğlence, spor, kış turizmi yönlerinde gelişmiştir. Manzara rengarenkliği, iklimin saflığı, maden suları ve kumlu deniz sahilleri bölgenin karakteristik özelliğidir. Quba-Xaçmaz turizm bölgesi kendisinin temiz havası denize yakınlığı ve orman örtüsüyle seçilir. “Qalaalt” sanatoryumu “Çıraqqala” tarihi-mimari anıtı ve “Altağac Milli parkı” ile ünlüdür. Eger yatırım konulursa yerli ve yabancı turistler “Qəçrəş” rekreasyon bölgesinden yıl boyu yararlanırlar. Bölgenin potansiyel turizm türleri 3S (Sun, Sand, Sea) turizmi, ekoturizm, avcılık-balıkçılık turizmi, sağlık turizmi, macera turizmi, dağ ve kış sporları turizmi, kırsal turizmdir. Quba ili denildikde turizm açısından ilk akla gelenler arasında burada mevcut olan arkeolojik anıtlar, “Təngəaltı” deresi, “Afurca” şelalesi, “Qeçrəş” köyünün tabiatı, Sübyün köyünde mevcut olan “Pirbənövşə” mağarası, “Xınalıq” köyünün kültürü, yaşam tarzı, etnik grupları, gelenek-görenekleridir ki, bunlar turistlerin buranı seçmesine etki göstermektedir. Bölgede yer alan Nabran-Yalama yolu üzerindeki alanlar Azərbaycan ın deniz turizmi için ana mekan olarak kabul edilmiştir. Adı geçen bölgenin tamamen deniz sahilinde

yerleşmesi, sahillerin deniz turizmi için uygun olması (kumlu sahiller, iklim, hava sıcaklığı, doğada nadiren görünen denizle orman alanların yakın alanlarda yerleşmesi ve s.) buranın yaz aylarında hem yerli hemde yabancı turistler tarafından tercih edilmesinde önemli rol oynamaktadır. “Altıağac” tabiat korusu yine bu bölgede yer almaktadır ki, koru turizm rekreasyon alanı olarak turistler için kullanım alanına çevrilmiştir. Bölgede yol kenarında, bir dağın tepesinde yerleşmiş olan “Beşbarmaq” kayası ve burada yer alan “Xıdırzində” türbesi yabancı olmasa da yerli turistlerin buranı ziyaret etmesine sebep olmaktadır. Şabran ilinde bulunan “Qalaalti” kaplıcası üroloji hastalıkları tedavisinde kullanılmaktadır. Kaplıca 1976 yılından faaliyet gösterse de yenilenmiş “Qalaalti Hotel & Spa” adlı 5 yıldız otel olarak 2015 yılında faaliyetini devam etmiştir. Kaplıcadan yukarı dağ zirvesinde ise “Çıraqqala” tarihi mimarlık korusu ve dahilinde yer alan “Çıraqqala” kalesinin kalıntıları yer almaktadır ki bu da turistlerin dikkatini çekmektedir.

Şirvan turizm bölgesi. Şamaxı, Ağsu, Ağdaş, İsmayılı illeri, Pirqulu, Mərəzə ve Lahıc kasabalarından oluşan bir bölgedir. Şamaxı şarapçılığı, arkeolojik ve mimari abideler, türbe ve mescitler; Pirqulu kasabası Astrofizik Rasathanesi, Avrupa'nın ikinci en büyük teleskopu Mərəzə kasabasında antik mezar yerleri; İsmayılı ili kaleleri, hamam ve mescitleri; Lahıc kasabası tarihi yerleri ve kültürüyle turistleri kendine çekebilir. Kış mevsiminde Pirqulu kasabasında dağ zirveleri ve yaylanın karla kapsanması burada dağ ve kayak sporlarının yapılabilmesine olanak tanır. Lahıc kasabasında yerel halkın yaşam tarzı, günlük uğraşları, el sanatları, toparlarsak kültürel mirası turistlerin burayı daha çok seçmelerine sebeptir.

Gəncə-Qazax turizm bölgəsi. Gəncə ili mimarlık tarzi, tarihi ve kültürel anıtlar, mescitler, kervansaraylar, “Gəncə Darvazaları”, “Göy” göl ve “Hacıkənd” tatil bölgəsi, bu bölgeden geçen turist güzergahları ile dikkatleri çekmektedir. Naftalan ilçesi sağlık turizm şehri olarak görülmektedir. Naftalanda mevcut olan ve dünyada eşi olmayan “Naftalan Petölü” “Çınar”, “Qaşaltı” ve “Qarabağ” otellerinde sağlık ve termal turizm faaliyetlerinin gerçekleştirilmesine izin vermektedir.

Şəki-Zaqatala turizm bölgəsi. Tarihi abideler, debisi yüksek nehirler, dağlık ve yeşillik alanlar bölgede ekoturizm, tarihi, kültürel, inanç, dağcılık, rafting ve s. gibi turizm türleri için olanak sağlamaktadır. Turizm potansiyeli bakımından bölgenin en önde gelen ili Qəbələ'dir. Tarihi ve kültürel anıtları, “Qədim Qəbələ” şəhir yıkıntıları, dağ çayları (Dəmiraparan çay, Türyançay, Vəndam çay ve s.), şelaleler (Mucux, Yeddi Gözəl ve s.), gelenek-görenek, halk sanatı, “Qəbələnd” dinlenme ve eğlence merkezi, yemekleri, festivaller, 4-5 yıldızlı oteller (Qafqaz Resort, Qafqaz Riverside, Qafqaz Sport, Qafqaz Karvansaray, Yeddi Gözəl ve s.) turistleri buraya çeken olanaklardır. Qəbələ arasızinde bulunan Tufandağ zirvesinde "Tufandağ" Yaz-Kış Turizm Kompleksi (2015) açılarak hem yerli hem de yabancı turistlerin buranı tercih etmesinde etkili olmuştur. “Şəki Xan Sarayı”, “Gələrsən-Görərsən” kalesi, Alban kilisesi (I-II y.y.), tarihi kervansaraylar, “Şəki halvası”, “Şəki Pitisi” gibi yemek örnekleri turistleri Şəki'ye çeken sembollerdir. Qax ilinin İlisu köyünde çıkan sıcak ve sülfürlü kaplıcadan tedavi maksadıylə kullanılarak termal turizmi geliştirmeye katkı sağlanabilir. Zaqatala'nın manzaralı tabiat ve elverişli iklim koşulları ilin dağ-iklim beldesine çevrilmesine sebep olmuştur.

Lənkəran-Astara turizm bölgəsi. Sahip olduğu kaynaklar bu bölgede rekreasyon, sağlık, kırsal, kültürel ve gastronomi turizminin geliştirilmesine olanak sağlar. Lənkəran çok sayıda tarihi, kültürel ve doğa abidelerine sahiptir. bölgenin bitki ve hayvanat alemi burada ekoturizm ve av turizminin de genişlemesine ve turist çekmesine sebep olur. Masallı da kaynayan “İstisu” kaplıcası burada termal turizmi geliştirmeye ve romatizma hastalarını buraya çekmeye imkan yaratır. “Qızılağac” Devlet korusu Lənkəran-Astara bölgesinde göçmen, su, bataklık ve yabani kuşların kışlaması, çoğaltılması ve korunması için yaratılmıştır. Çeşitli türlerden kuşların bulunduğu koruda kuş gözlemciliğinin yapılabilmesi için imkanlar vardır. Lerik at gezileri, göl gezileri ve doğa gezilerinin düzenlenmesi, “Relax”, “Həyat”, “Çənlibel”, “Təbəssüm” və s. gibi dinlenme merkezleri turistleri çekme imkanları yaratmaktadır.

Qarabağ turizm bölgəsi. Qarabağ turizm bölgəsi “Kiçik Qafqaz” sıra dağlarında yer almış illeri kendinde birleştirmiştir. dağlık alanda olan bölge sahip olduğu çok sayılı kaplıcalar, ılıcalar, çeşmeler, bitki ve hayvanat alemi, mağaralar ilk önce burada ekoturizm, tatil-rekreasyon turizminin gelişmesine imkan tanıyor. Diğer bölgeler gibi tarihi bir bölge olması sebebinden tarihi anıtlar bakımından da çok zengindir. Tarihi anıtlar dedikte eski yerleşim yeri kalıntıları, höyükler, camiler, nekropollerle beraber “Şuşa” kalesinin kalıntı duvarları, “Gövhər Ağa” camisi, “Əsgəran” kalesi, Han kızı “Xurşidbanu Natəvan”ın evi, Qarabağ hanlığına ait “Pənah Xan” sarayı, Alban tapınakları ve s. saya biliriz. Bunlar ve bunlarla beraber birçok tarihi yerler, anıtlar tarih tutkusu olan turistleri çekmek için yeterlidir. dediğim gibi bölgenin tarihi çok eskiye dayanmaktadır. Bunun canlı örneği “Füzuli” ili yakınlarında

yerleşen “Azıx” mağarasıdır. Mağara Azərbaycan ın taş devri tarihini öğrenmek için fırsat oluşturmuştur. Şuşa da yerleşen “Turşsu” yaylaları ve aynı adlı kaplıca, “İsa” çeşmesi, “cıdır” düzlüğü bölgenin en güzel ve turist çekme potansiyeline sahip yerleridir. “Turşsu” kaplıcası hem yerli hemde Sovyetler Birliği ülkelerinden gelen insanlar için tedavi ve dinlenme merkeziydi. Yine bir kaplıca da Kəlbəcər ilinde yerleşen “İstisu” kaplıcasıdır ki, 55-58 derece sıcaklıkla yerden kaynaklı çeşmelerin etrafında sanatoryum inşa edilmiştir. Sanatoryumda gastrointestinal metabolik, sinir sistemi, ginekoloji ve üroloji hastalıklarının tedavisi yapılmaktaydı. Qarabağ gözlemesi, kavurmalar, kebablar, çeşitli pilav türleri, etli dolmalar (sarma, patlıcan, lahana), hamur işleri (xəngəl, umac, əriştə, xəşil və s.) gibi diğer gastronomi örnekleri buranı diğer bölgelerden farklı kılar.

Naxçıvan turizm bölgesi. Naxçıvan Özerk Cumhuriyeti tarihi anıtlar, tabiat manzaraları, iklim, maden suları ve onların esasında yaratılan sanatoryumlar etnik, dini, rekresyonel ve ekoturizm gibi turizm türlerinin geliştirilmesi için fırsatlar sağlar. Naxçıvanın tarihi anıtları sırasına “Möminə Xatun”, “Qarabağlar”, “Yusif ibn Küseyr”, “Gülüstan” türbələri”, “Əlincə” və “Babək” kaleleri, eski insanların yaşadığı, petroqliflerin yontulduğu kayalıkların yer aldığı “Gəmiqaya” petroqlifleri ve s. aittir.

Yukarıda belirttiğim gibi iklimi, tabiatı, maden suları, bitki ve hayvanat alemi, doğal yaylalar ve s. ekoturizm ve sağlık turizmi için imkanlara sahiptir. Batabat yaylası doğal göl, temiz dağ havası, ormanları, “Narzan” maden suyu ile ünlüdür. Batabat yaylasının temiz havası ve iklimi akciğer, kalp ve sinir hastalıklarının tedavisinde kullanılmaya uygundur. “Darıdağ” kaplıcasından cilt hastalıklarının tedavisinde, “Badamlı” kaplıcası ve

esasinda inŒa edilmiŒ fizyoterapi hastanesinde sindirim sistemi hastalıkları, safra taŒı hastalıkları, kronik gastrit gibi hastalıkların tedavisi yapılabilmektedir. Tuz mağaraları üzerinde inŒa edilmiŒ “Duz Dağ” fizyoterapi merkezi ve otelde insanların kalması ve tedavileri için her türlü imkan yaratılmıŒtır.

SaymıŒ olduğum kaplıcalar, maden suları, tuz mağaraları sağlık turizmini geliŒtirmek için bölgeye imkanlar sunmaktadır.

Ordubad ilinde yerleŒen “Əshabi-Kəhf” mağarası hem dini maksatlarla ziyaret edilen ziyaretgah, hem de eski tarihi abidelerden biridir. Mağaranın hakkında mevcut olan rivayetler buranın dini açıdan dahada çekimser yapmaktadır. bu da bölgeye komŒu ve diğer Müslüman ülkelerden dini turizme yönelmiŒ turistleri çekebilmek için imkan yaratmaktadır.

2.4.2. Azerbaycan’da Mevcut Olan Turizm Faaliyetleri

Doğu ve Batı arasında yerleŒip köprü rolünü oynaması, tarihi İpek yolunun Azerbaycan topraklarından geçmesi, çok eski tarihe sahip olması, coğrafi özellikleri (iklimi, hidrografisi, bitki ve hayvanat alemi, toprak özellikleri) Azerbaycan’ın bir çok turizm türleri üzerine geliŒmesine yardımcı olmaktadır. Tüm bu çekicilikler kültür, plaj, sağlık, termal, av, yayla, kongre, inanç, iŒ, dağ ve kış ve s. gibi turizm türlerinin geliŒtirilmesine olanak sağlamaktadır.

Kültür turizmi: Azerbaycan çok eski bir tarihe sahip olduğu ve bir çok kadim devletlerin baŒkentleri burada yerleŒtiđi için çok fazla tarihi, dini eserler ve anıtlara sahiptir. Kültürel bakımdan turistlerin en çok dikkatini

çeken yer Bakü surları içerisinde yer alan “İçəri Şəhər” ve Bakü etrafında yer alan kalelerdir. Kültürel turizmle alakalı gelen turistlerin büyük bir kısmı Bakünü tercih etse de, bölgeler de bu turizm türüne ait arza sahiptirler. Örneğin, Şəki’de “Şəki Xan Sarayı”, “Gələrsən Görərsən” kalesi, kervansaralar, Naxçıvan’da “Gülüstan” kalesi, “Möminə Xatun”, “Yusif ibn Küseyr”, “Gülüstan” türbeleri, Bakü yakınlığında Qobustan antik yerleşim yeri, Şabran’da “Çıraqqala” tarihi mimarlık anıtı, Gəncə’də “Gəncə Darvazaları”, “Nizami Gəncəvi” türbesi, Qəbələ’də kadim Qəbələ şəhir yıkıntıları, Qarabağ bölgəsində “Şuşa” kalesi, han sarayları, bölgələrin hemen hemen hepsində yer alan kervansaraylar, məscitlər, muzələr, tarihi binalar, etnik qruplar və onların, aynı zamanda yerel halkın yaşam tarzi, gələnek-görenekler, halk sanatı və s. turistləri çəke bilmək için var olan və gələştirilmesi gərəkən olanaklardır.

Deniz-Plaj Turizmi: Azərbaycan’ın doğusu 713 kilometrelik bir şeritle Hazar denizi ilə çəvrilidir. Aynı zamanda uygun iklimi, ılık denizi, ince kumlu plajları Hazar denizi sahilində yer alan Quba-Xaçmaz, Bakü və Lənkəran-Astara bölgələrində plaj turizminin gələştirilmesine imkanlar yaratmışdır. Hem yerli hem de yabancı turistlərin tercih ettikləri plajlar Bakü’de Şıx, Sahil, Pırşaqı, Bilgəh, Mərdəkan, Şüvəlan, Novxanı, Hövsan, Buzovna, Quba-Xaçmaz bölgəsində Xaçmaz ilinin Nabran və Yalama kasabaları boyunca tüm sahil şeridi, Siyəzən, Şabran illəri sahillərində yer almaktadır. Lənkəran və Astara’da ise yerel halk yerli turistlərin tercih ettikləri plajlar mevcuttur. Potansiyəle sahip olan sahillərdə plaj altyapısı kurarak və ya mevcut altyapıyı iyiləştirərək, gələvenlik və çəvre koruma,

plajlarla ilgili bilgi tabanının oluşturulması gibi birkaç faaliyet sonucunda deniz/plaj turizminin kurulması ve geliştirilmesi mümkün olacaktır.

Av Turizmi: Ülke Büyük ve Küçük Kafkas sıra dağları sebebiyle dağlık ve ormanlık alanlara sahiptir ve bu da av turizmi için potansiyel sağlamaktadır. Çeşitli doğal koşullara sahip ülkenin hayvanat alemi çok zengindir. Ülke topraklarında 97 memeli türü, 357 kuş türü, 97 nalık türü, 15 binden çok omurgalı ve omurgasız hayvan türünün mevcut olduğu söylenmektedir (Bilalov, 2008: 245). Orta ve yüksek dağlık alanlarda Kafkas geyiği, Avrupa karacası, Kafkas boz ayısı, Kafkas şahini gibi memelilerle yanı sıra düzlüklerde yaşayan kurt, tilki, porsuk, tavşan ve s. gibi hayvanlara rast gelmektedir. Sülün, keklik, turaç, kartal, çeşitli ördek ve kaz türleri ve s. ise rastlanan av kuşları sırasına dahildir. Azerbaycan'da Şamaxı, Şəki, Oğuz, Qax, Xızı, Quba, İsmayıllı gibi dağlık illerinde karaca, yaban domuzu, sülün, Kafkas geyiği, keklik, tilki, çakal gibi hayvanlar, Pirallahı adası, İmşli, Sabirabad, Yevlax, Qaradağ, Neftçala illerinde su ve bataklık kuşlarının avlanması için imkanlar vardır. Dünyadaki av severler bu turizm türüne yükle miktarda para harcamaktadır. Hayvanların yılın farklı aylarında avlanmasına izin verilmesi bu turizm türünün tüm yıl turist çekmesine olanak sağlamaktadır. Bu sebeple av turizmi ülke ekonomisi için önemli bir turizm türüdür.

Dağ ve Kış Turizmi: Büyük ve Küçük Kafkas dağlarından dolayı ülkenin rölyefi dağlıktır. Bu ise dağ ve kış turizmi için avantaj anlamına gelmektedir (Bilalov, 2008: 236). Ülkenin yüksek dağlık alanlarından Quba-Xaçmaz, Şəki Zaqatala, Dağlıq Qarabağ ve Naxçıvan yöreleri dağ ve kış

turizmi yönünden yüksek potansiyele sahiptir. Dağ turizminin gelişmesinde arazinin iklim şartları da önemlidir.

Büyük ve Küçük Kafkas dağlarının orta dağlık ve yüksek kısımları kış turizmi için elverişlidir. Karın devamlılığı ve kar örtüsünün kalınlığı kış turizmi için önemlidir. Kış turizm potansiyeline sahip arazilerin Büyük Kafkas dağlarında yer aldığını söyleyebiliriz. Çünkü kar örtüsünün çeşidi, kalınlığı ve sürekliliği kış sporlarına direk avantaj sağlamaktadır ve Büyük Kafkas dağlarında orta dağlık kuşakta kar örtüsü 20-50 santimetreyi, yüksek dağlık arazide 70 santimetreyi, zirveye doğru ise 1.5 metreyi bulmaktadır. Naxçıvan Özerk Cumhuriyeti, Küçük Kafkas dağlarında ise kar örtüsü sürekli olmadığı için kış turizmine yararlı görülmemektedir.

Kış turizmi altyapısının kurulması yönünde 2013 yılında Qusar ilinde “Şahdağ” Turizm Merkezi ve 2014 yılında Qəbələ ilinde “Tufandağ” Dağ-Kızak Yaz-Kış Dinlenme tesisi hizmete sunulmuştur.

Sağlık Turizmi: Sağlık turizmi bildiğimiz gibi kendi içerisinde medikal ve termal olmak üzere iki yere ayrılmaktadır. Arasında dünyaca ünlü termal kaynakların da bulunduğu çok sayıda termal turizm potansiyeli mevcuttur. İnsanların tedavisi zamanı insanların dinlenmesi ve sağlığına kavuşması amacıyla tuz gölleri, özel içeriye sahip petrol, çamur volkanları, mineral su kaynakları kullanılmaktadır (Öztaşbaşı, 2008: 40).

Masallı'da olan “İstisu” kaplıcası romatizma, Kəlbəcər de olan “İstisu” kaplıcasında ise mide, bağırsak, jinekoloji, üroloji ve sinir sistemi hastalıklarının tedavisi yapılabilir. Şabran da “Qalaaltı” kaplıcası ve esasında kurulmuş olan sanatoryumda üroloji hastalıklar, Naftalan da Naftalan petrolü bazında çalışan “Çinar”, “Qaşaltı”, “Qarabağ” otellerinde eklem, deri,

jinekolojik ve ürolojik, sinir ve akciğer hastalıkları, Qax da “İlisu” kaplıcasında kalp, tansiyon, sinir ve kas, metabolizma bozukluğu, şekerli diyabet, cilt hastalıkları ve obezite gibi hastalıkların tedavisi yapılabilmektedir.

Naxçıvan Özerk Cumhuriyetinde “Narzan” kaplıcasında akciğer, kalp ve sinir hastalıklarının, “Darıdağ” kaplıcasında cilt hastalıklarının, “Badamlı” kaplıca ve fizyoterapi hastanesinde sindirim sistemi, safra taşı, kronik gastrit gibi hastalıkların, “Duz Dağ” fizyoterapi merkezi ve otelinde bronşiyel astım ve benzeri kronik hastalıkların tedavi edilmesi için geniş imkanlar mevcuttur.

2.4.3. Azerbaycan’da Kabul Edilmiş Turizm Politikaları

Azerbaycan 2000’li yıllara kadar turizm alanına yeterli düzeyde ilgi gösterememiş, 2000’li yıllara gelindikte ise petrol dışı sektörlerin geliştirilmesi öncelikle yön olarak kabul edilmiş ve turizm sektörünün gelişimini sağlamak için hem turizm politikaları kabul edilmiş hem de bölgesel kalkınma politikalarında turizm sektörüne yer verilmiştir.

Turizm kaynaklarının ülkenin sosyal ve ekonomik kalkınmasını sağlama araçlarından biri olarak etkin bir şekilde kullanılmasını sağlamak için, “2002-2005 Döneminde Azerbaycan Cumhuriyeti’nde Turizmin Geliştirilmesine Yönelik Devlet Programı” kabul edildi. Kabul edilen devlet programının görevleri aşağıdaki gibidir (Turizm Devlet Programı 2002-2005):

- ülkenin turizm potansiyelini kullanarak turizmin etkin bir şekilde geliştirilmesi;
- küçük ve orta ölçekli girişimcilik öncelikli olarak turizmde girişimciliği geliştirmek;
- rekabetçil bir turizm pazarı yaratmak;
- turizmden devlete ve yerel bütçelere dahil olan kaynak miktarını arttırmak;
- turistlere yönelik hizmet kalitesinin yükseltilmesi ve uluslararası standartlara uygunluğunun sağlanması;
- turizm ve onun lojistik altyapısını güçlendirmek;
- turizm faaliyetlerinin devlet tarafından düzenlenmesini gerçekleştirmek;
- yabancı yatırımcıları turizme çekmek;
- turistik işletmelerin uluslararası turizm programlarına katılmasına uygun koşullar yaratmak.

Devlet Programı'nın uygulanmasına ilişkin Eylem Planı'nda (Turizm Devlet Programı 2002-2005):

- Yasal tabanı iyileştirmek için iç turizmin gelişimi, turistlere uygulanan seyahat kurallarını iyileştirilmesi (vize, gümrük vb.), turizm tesislerinin korunmasının güçlendirilmesi, turistlerin emniyetini sağlamak için turizm ve seyahat hizmetleri kurallarının hazırlanması, turizm ürünlerinin standardizasyonu ve sertifikasyonu için normatif temel oluşturulması, turizm belgelerinin tek tip örnek formunun hazırlanması ve onaylanması gibi düzenleme projelerinin hazırlanması;

- Turizm faaliyetlerinin organizasyonu ve turizm gelişiminin yönetimi için WTO ve BMT (Birleşmiş Milletler Teşkilatı) İstatistik Komisyonu kararları dikkate alınarak turizm alanında istatistik sistemin dünya standartlarına uyarlanması, tüm turizm alanlarını kapsayan yeni istatistiksel sistemin oluşturulması ve geliştirilmesi; Tüketicilerin turizm alanında haklarını koruma tedbirleri alınması; Uluslararası turizm sergilerinin ve turizmin yatırım projeleri sergilerinin düzenlenmesinde ve uygulanmasında yer almak, tek bir ulusal stand oluşturmak, uluslararası işbirliği ve Azerbaycan'da turizm sergilerinin düzenlenmesi ve uygulanmasını sağlamak;
- Pazarlama tedbirleri olarak Uluslararası bilgi ağı internet aracılığıyla turistlere, Azerbaycan'ın manzaraları ve önerilen turistik güzergahlar hakkında bilgi verilmesi; Ülkenin sosyo-politik yaşamı, kültürel-tarihi mirası, temel yasalar, sosyal bilimler ve kültürel alanlar hakkında gezi rehberleri için bilgi ve metodolojik kitap hazırlanması; Yeni turizm türlerinin geliştirilmesi: tarihi, ekolojik, egzotik, doğa, spor, kültür turizmi vb.; Ulusal turizm ürünlerinin dünya turizm pazarına çıkarılması ile ilgili reklam işlerinin geliştirilmesi; Turist bilgilendirme bültenlerinin, turizm şirketlerinin rota kataloglarının, otel tesisleri, turistik hizmetler ve Azerbaycan atlasının hazırlanması; Ülkede turizm tesislerinin inşası ve yeniden yapılanmasına ilişkin kurumsal işlerin yürütülmesi ve mali kaynakların belirlenmesi;
- İç turizmin organizasyona ilişkin düzenlemeler Bölgede kültürel, tarihi ve doğal anıtlar üzerinde gezi organizasyonu; Bölgelerdeki turistik bölge ve rotaların düzenlenmesi; Çevre, ekolojik denge, tarihi

ve mimari eserlerin korunması ve tanıtımı maksadıyla milli parkların yaratılması; Turistik tesislerde turistik hizmetler için reklam ve reklam merkezinin kurulması gibi faaliyetler yapılması planlanmıştır.

2002-2005 yıllarında Azerbaycan Cumhuriyeti'nde turizmin gelişimine ilişkin Devlet Programının uygulanmasından sonra aşağıdaki sonuçlar ortaya çıkmıştır (Turizm Devlet Programı 2010-2014):

- Turizmin geliştirilmesi için elverişli koşullar yaratılmış ve uluslararası turizm pazarına entegrasyonun temeli olan ulusal turizm kompleksinin rekabet gücü artmıştır.
- 2002 yılında ülke genelinde mevcut olan 94 otel ve otel tipi işletmeler sayısı artarak 370 olmuştur.
- 2006 yılında turizmde çalışanların mesleki eğitimini arttırmak amacıyla Turizm Enstitüsü kurularak çeşitli mesleklere yönelik düzenli dersler açılmış ve Dünya Turizm Örgütü ve Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın desteğiyle çeşitli eğitim programları uygulanmaktadır.
- 2002 yılından bu yana Azerbaycan'da her yıl uluslararası bir turizm fuarı düzenlenmektedir.
- Ülkede turizmin önemini artırmak, turizm potansiyelini geliştirmek, yerel geleneklerin, ulusal mutfağın, kültürel ve tarihi mirasın teşvik edilmesi için tematik yayınlar (kitaplar, kitapçıklar, CD'ler ve DVD'ler vb.) hazırlanarak ve dağıtılıyor, dünyanın çeşitli televizyon kanallarında reklam çarkları sergileniyor, gerçekleştirilen yeni projeler hakkında reklam ve ilanlar veriliyor.

Bu doğrultuda internet erişimi ve diğer elektronik taşıyıcılar yaygın olarak kullanılmaktadır.

Azerbaycan'da yüksek ekonomik, sosyal ve çevresel gereksinimleri karşılayan modern turizm bölgeleri oluşturmak ve ülkenin ekonomisini kalkınmasının temel dayanaklarından biri haline getirmek, turizmin karşılaştığı sorunları çözmek ve turizm sektörünün gelişmesini sürdürmek için "Azerbaycan Cumhuriyeti'nde 2010-2014 yılları arasında Turizm Geliştirmesi konusunda Devlet programı".

Devlet Programı'nın uygulanmasına ilişkin Eylem Planı nda (Turizm Devlet Programı 2010-2014):

Turizm mevzuatının iyileştirilmesi için Turizm ve rekreasyon bölgelerinin elirlenmesi, bu bölgelerde çeşitli türler üzere turizm faaliyetinin yapılmasına dair normatif yasal altyapının iyileştirilmesi; İç turizm hizmetlerinin belgelendirilmesi için ilgili standartlara ilişkin normatif belgelerin hazırlanması; Turizm alanında devlet düzenlemesi mekanizmalarının geliştirilmesi için ilgili tekliflerin hazırlanması.

Turizm ve rekreasyon bölgeleri için Turizm ve rekreasyon bölgelerinde uygun altyapının, otel ve diğer turizm hizmetleri gösteren tesislerin kurulması ile ilgili tanıtım faaliyetlerinin gerçekleştirilmesi; Tarihi ve kültürel anıtların, antik mimari yapıların turizm amaçlı kullanımı ile ilgili önerilerin hazırlanması; Çevrenin, tarihi ve kültürel anıtların korunması için önlemlerin gerçekleştirilmesi.

Çeşitli turizm türlerinin geliştirilmesi için Kültür turizm objelerinin kaydının hazırlanması ve onaylanması; Kültürel turizm güzergahlarının

oluşturulması ve uygulanması; Tarihi mimari ve kültürel koruma alanlarında modern turizm altyapısının oluşturulmasına destek verilmesi; Milli parklarda ve ekoturizm alanlarındaki ekoturizm faaliyetlerinin organizasyonu, bölgesel turizm kalkınma planlarının hazırlanması; Rekreasyon turizmi üzere tatil ve sanatoryumlar hakkında rekreasyon planlarının hazırlanması; Şifalı su ve diğer doğal kaynakların bulunduğu alanlarda modern ihtiyaçlara uygun rekresyonel tesisler için inşaat planlarının hazırlanması; Engelli kişiler, yoksullar, çocuklar ve oğrenciler için sosyal turizmin kullanımı hakkında öneriler hazırlanması; Kırsal, spor, aile, özel ilgi ve diğer turizm çeşitlerini geliştirme tedbirleri uygulanması.

Yatırım çekmek için Turizm potansiyelli ekonomik-coğrafi bölgelerde turizm alanına yerli ve yabancı yatırımların çekilmesi; Turizm alanında küçük ve orta ölçekli girişimciliği teşvik etmek için önlemlerin uygulanması; Doğal alanlarda ve milli parklarda yapılabilecek turizm etkinliklerinin araştırılması ve bu yerlerin turizm amaçlı kullanımı imkanlarının genişletilmesi; Tarihi, mimari ve kültürel anıtların restorasyonu ve turizm amaçlı kullanılması üzerine yatırımların yapılması gibi faaliyetler yapılması planlanmıştır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

AZERBAJCAN'DA YEREL HALKIN TURİZME KATILIMINA İLİŞKİN ARAŞTIRMA

3.1. Araştırmanın Önemi ve Amacı

Bölgeler arasındaki ekonomik dengesizlik giderek daha ciddi bir sorun haline geliyor. Dünyada meydana gelen ekonomik ve politik etkileşimler, bazı ülkelerin bazı bölgelerini olumlu yönde etkilerken, diğerleri aynı sınırlar içinde bile farklı düzeylerde gelişmiştir. 1929 Büyük Buhran ı, II Dünya Savaşı ve sanayi devriminden sonra ortaya çıkan bölgesel kalkınmadaki eşitsizlikleri yok edebilmek amacıyla bölgesel kalkınma denilen çalışmalara odaklandı.

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra, teknolojik gelişmeler ve artan fırsatlar, insanların hareketliliğini ve dolayısıyla turizmi hızla geliştirmeye imkan verdi. Turizm geniş kitleler ve mesafelere yayılmasıyla yarattığı etkilerle ülkenin ekonomi ve uluslararası ilişkiler açısından önemli sonuçları olan bir sektöre çevrilerek ülkelerin gelişiminin büyük destekçilerinden biri haline gelmiştir.

Turizm sektörü bölgesel kalkınmada ve mevcut kaynakların etkin kullanımında, bilhassa da bölgeler arası dengesizliğin giderilmesi sorunlarında, tarım ve sanayide yeterli kaynak ve gelişim imkanları olmayan, ancak bol turistik arz değerlerine sahip olan bölgelerin turistik açıdan dengeli olarak kalkınmasını sağlayarak turizm gelirlerini artırma ve sonuçta bölgesel kalkınmaya güçlü etki etme imkanlarına sahiptir.

Bu doğrultuda yapılan çalışmanın amacı Azerbaycan da turizmin bölgesel kalkınmaya etkileri, yerel halkın turizme katılım düzeyi ve bununla ilgili

sorunların belirlenmesiyle bölgeler arası dengesizliklerin ortadan kaldırılması yönünde fikirleri ileri sürmektedir.

3.2. Araştırmanın Yöntemi

Araştırmanın evrenini Azerbaycan da yaşayan, örneklemini ise daha rahat cevaplandırdıkları bölgelerde ikamet eden yerel halk içinden tek-tek seçilen toplam 262 kişi oluşturmaktadır.

Araştırma temel olarak üç aşamadan oluşmaktadır. İlk aşamada konuya uygun olarak çalışmanın birinci ve ikinci bölümlerini kapsayan Bölgesel Kalkınma ve Turizm ile ilgili literatür taraması yapılmıştır. Elde olunan bilgiler sayesinde çalışmanın kavramsal çerçevesi oluşturulmuştur. İkinci aşamada turizmin etkileriyle ilgili yerel halkın algı düzeyini ölçmek amacıyla araştırma gerçekleştirilmiştir. Bu araştırma kapsamında gerekli veriler bilgisayar destekli istatistiksel programı yardımıyla analiz edilerek yorumlanmıştır. Son olarak ise elde edilen bulgular yardımıyla Azerbaycan da yerel halkın turizmin etkileri üzerine algısı ve turizme verdiği destek öğrenilmiştir. Azerbaycan da turizm hareketlerinin etkilerini belirleyebilmek ve bölgelerdeki yerel halkın turizmin etkileri üzerine algısını ortaya çıkartabilmek için literatür taraması yapılarak Antalya Konyaaltı örneği (Güneş, 2014), Alanya Bölge modeli (Altıntaş, 2010), Iğdır örneği (Bayat, 2010) ve Afyonkarahisar örneği (Gökçe, 2016) kaynaklarında kullanılan anketlerden yararlanılarak beş bölümde birleşen 38 sorudan oluşan Turizmin Bölgesel Kalkınmaya Etkileri Anket Formu hazırlanmıştır.

Anketin birinci bölümde yer alan ilk altı soru yaş, cins, aile ve eğitim durumu, iş ve aylık gelir seviyelerini ölçmek için oluşturulmuştur.

İkinci bölümde “Turizmin Algılanan Ekonomik Pozitif – Negatif Etkileri” başlığı altında yerel halkın turizmin ekonomik etkilerini algılama düzeyini ölçme bilmek için 5’li likert (1-Kesinlikle katılmıyorum, 2-Katılmıyorum, 3-Ne katılıyorum Ne katılmıyorum, 4-Katılıyorum, 5-Kesinlikle katılıyorum) ölçeğine dayalı 8 soru yer almıştır.

Üçüncü bölümde “Turizmin Algılanan Sosyal Pozitif – Negatif Etkileri” başlığı altında yerel halkın turizmin sosyal etkilerini algılama düzeyini ölçme bilmek için 5’li likert (1-Kesinlikle katılmıyorum, 2-Katılmıyorum, 3-Ne katılıyorum Ne katılmıyorum, 4-Katılıyorum, 5- Kesinlikle katılıyorum) ölçeğine dayalı 8 soru yer almıştır.

Dördüncü bölümde “Turizmin Algılanan Çevresel Pozitif – Negatif Etkileri” başlığı altında yerel halkın turizmin çevresel etkilerini algılama düzeyini ölçme bilmek için 5’li likert (1-Kesinlikle katılmıyorum, 2-Katılmıyorum, 3-Ne katılıyorum Ne katılmıyorum, 4-Katılıyorum, 5-Kesinlikle katılıyorum) ölçeğine dayalı 8 soru yer almıştır.

Sonuncu bölümde ise “Turizmin Gelişimine Verilen Destek” başlığı altında yerel halkın turizmin etkilerini algılaması sonucunda turizme verdiği desteğin düzeyini ölçme bilmek için 5’li likert (1-Kesinlikle katılmıyorum, 2-Katılmıyorum, 3-Ne katılıyorum Ne katılmıyorum, 4-Katılıyorum, 5-Kesinlikle katılıyorum) ölçeğine dayalı 4 soru yer almıştır.

Anket 2018 yılında Nisan ayında gerçekleştirilmiş ve 262 adet anket uygulanarak, aynı sayıda kişiyle anket uygulaması yapılmıştır.

İlk altı soru yardımıyla yerel halka ait olan demografik bilgileri, sonraki sekiz soru yardımıyla turizmin olumlu ve olumsuz ekonomik etkilerini, bir sonraki on bir soru yardımıyla turizmin olumlu ve olumsuz sosyo-ekonomik etkilerini, sonraki dokuz soru yardımıyla turizmin olumlu ve olumsuz

çevresel etkilerini, diğer dört soru yardımıyla turizmin gelişimine verilen desteği ve en sonuncu soru yardımıyla ise insanların turizm ve onun geliştirilmesi için düşündüğü fikirleri serbest ifade edebilmesi ve bilgilerin toplanabilmesi amaçlanmıştır.

Turizmin ekonomik, sosyo-kültürel ve çevresel etkilerinin belirlenmesi için kullanılan sorularda beşli likert ölçeği kullanılarak yerel halkın turizmin bölgeye gösterdiği etkiler hakkında neler düşündüğü belirlenmeye çalışılmıştır.

Ankette kullanılan ifadelerin geneli ve anket form örneği GÜNEŞ Nilgün ün yüksek lisans tezi için yapmış olduğu “Yerel Halkın Turizm Algısı ve Turizme Katılımı: Antalya Konyaaltı ve Kepez İlçesi Örneği” adlı çalışmasından alınmıştır.

Azerbaycan'ın bölgelerinde yaşayan yöre halkının turizmde algılanmasını ve katılımını ölçmek için yapılan çalışma için hipotezler geliştirilmiştir ve bunlar hipotezler tablosunda gösterilmiştir (Tablo 1.).

Tablo 1. Hipotezler Tablosu

H1: Yerel halkın turizmin gelişimi sonucu doğan etkilerini algılama biçimi yerel halkın bireysel özelliklerine göre anlamlı bir farklılık göstermektedir
H1.a: Yerel halkın turizmin gelişimi sonucu doğan etkilerini algılama biçimi cinsiyete göre anlamlı bir farklılık göstermektedir
H1.b Yerel halkın turizmin gelişimi sonucu doğan etkilerini algılama biçimi yerel halkın gelir düzeyine göre anlamlı bir farklılık göstermektedir
H2: Yerel halkın turizmin gelişimi sonucu doğan etkilerini algılama biçimi turizmin gelişimine verdikleri desteğe anlamlı etki etmektedir
H2.a: Yerel halkın turizmin gelişimi sonucu doğan ekonomik pozitif etkilerini algılama biçimi turizmin gelişimine verdikleri desteğe anlamlı etki etmektedir.
H2.b: Yerel halkın turizmin gelişimi sonucu doğan ekonomik negatif etkilerini algılama biçimi turizmin gelişimine verdikleri desteğe anlamlı etki etmektedir.

H2.c: Yerel halkın turizmin gelişimi sonucu doğan sosyal pozitif etkilerini algılama biçimi turizmin gelişimine verdikleri desteğe anlamlı etki etmektedir.
H2.d: Yerel halkın turizmin gelişimi sonucu doğan sosyal negatif etkilerini algılama biçimi turizmin gelişimine verdikleri desteğe anlamlı etki etmektedir.
H2.e: Yerel halkın turizmin gelişimi sonucu doğan çevresel pozitif etkilerini algılama biçimi turizmin gelişimine verdikleri desteğe anlamlı etki etmektedir.
H2.f: Yerel halkın turizmin gelişimi sonucu doğan çevresel negatif etkilerini algılama biçimi turizmin gelişimine verdikleri desteğe anlamlı etki etmektedir.
H3: Turizmin gelişimine yönelik yerel halkın verdiği destek yerel halkın turizmin gelişimi sonucu doğan etkilerini algılama biçimi ile anlamlı bir ilişki içindedir.
H3.a: Turizmin gelişimine yönelik yerel halkın verdiği destek yerel halkın turizmin ekonomik pozitif etkilerinin algısı ile anlamlı bir ilişki içindedir.
H3.b: Turizmin gelişimine yönelik yerel halkın verdiği destek yerel halkın turizmin ekonomik negatif etkilerinin algısı ile anlamlı bir ilişki içindedir.
H3.c: Turizmin gelişimine yönelik yerel halkın verdiği destek yerel halkın turizmin sosyo-kültürel pozitif etkilerinin algısı ile anlamlı bir ilişki içindedir.
H3.d: Turizmin gelişimine yönelik yerel halkın verdiği destek yerel halkın turizmin sosyo-kültürel negatif etkilerinin algısı ile anlamlı bir ilişki içindedir.
H3.e: Turizmin gelişimine yönelik yerel halkın verdiği destek yerel halkın turizmin çevresel pozitif etkilerinin algısı ile anlamlı bir ilişki içindedir.
H3.f: Turizmin gelişimine yönelik yerel halkın verdiği destek yerel halkın turizmin çevresel negatif etkilerinin algısı ile anlamlı bir ilişki içindedir.

3.3. Verilerin Analizi ve Bulgular

Verilerin analizi ve tanımlayıcı istatistikleri için araştırmada anket yoluyla elde edilen veriler SPSS 21.0 paket programında oluşturulan veri dosyalarına aktarılmıştır. Bu dosyalarda yer alan veriler araştırma zamanı elde edilmesi planlanan amaçlara uygun olarak yeniden kodlanmış ve algı farklılıklarını ortaya çıkarmak amacıyla “Bağımsız T-Testi”, “Tek Yönlü Varyans Analizi (Anova)”, algılanan turizm etkileri ve turizm gelişimine verilen destek arasındaki ilişkiyi ölçebilmek için “Korelasyon Analizi” ve turizm gelişim etkilerinin turizm gelişimine verilen destek üzerindeki etkisini ölçmek için “Tek Değişkenli Regresyon Analizi” yapılmıştır.

3.3.1. Tanımlayıcı İstatistikler

Katılımcıların demoğrafik özellikler açısından dağılımını belirlemek için frekans analizleri yapılmıştır. Frekans analizlerinin bulguları Tablo 2`de verilmiştir.

Tablo 2. Katılımcıların Tanımlayıcı İstatistikleri

Değişken	Kategori	Sayı	Yüzde
Cinsiyet	Kadın	143	54.6
	Erkek	119	45.4
Yaş	18-25	176	67.2
	26-35	55	21
	36-45	20	7.6
	46-55	6	2.3
	56 ve üzeri	5	1.9
Medeni Durum	Evli	77	29.4
	Bekar	185	70.6
Eğitim Durumu	Orta Okul	8	3.1
	Lise	24	9.2
	Üniversite	230	87.8
İş Durumu	İşsiz	23	8.8
	Serbest İşçi	21	8
	Maaşla İşçi	140	53.4
	Öğrenci	76	29
	Emekli	2	0.8
Gelir Düzeyi	150 AZN`den az	81	30.9
	151-250 AZN	33	12.6
	251-350 AZN	30	11.5
	351-500 AZN	62	23.7
	501-1000 AZN	37	14.1
	1001 AZN ve üzeri	19	7.3
Toplam		262	100

Tablo 2`den de görüldüğü üzere ankete dahil olan 262 kişiden %54.6`sı yani 143 kişi kadın, %45.4`ü yani 119 kişi ise erkektir. Katılımcıların %67`si 18-25 yaş grubunda, % 21`i 26-35 yaş grubunda, %7.6`sı 36-45 yaş

grupunda, % 2.3'ü 46-55 yaş grupunda ve %1.9'u ise 56 yaş ve üzeri grupunda yer almaktadır. Medeni durumuna göre onların %29.4'ü yani 77 kişi evli, %70.6'sı yani 185 kişi ise bekadır. 262 katılımcının %3.1'i ortaokul mezunu, %9.2'si lise mezunu ve %87.8'i ise üniversite mezunudur. İş durumuna göre dağılım ise 262 katılımcının %0.8'i emekli, %8'i serbest işçi, %8.8'i işsiz, %29'u öğrenci ve %53.4'ü ise maaşla çalışan olduğunu göstermektedir.

Gelir düzeyinden de görüldüğü gibi, 262 katılımcıdan %30.9'u 150 AZN'den az olan gelir düzeyine, %12.6'sı 151-250 AZN gelir düzeyine, % 11.5'i 251-350 AZN gelir düzeyine, %23.7'si 351-500 AZN gelir düzeyine, %14.1'i 501-1000 AZN gelir düzeyine ve %19'u ise 1001 AZN ve üzeri gelir düzeyine sahip olduğunu belirtmiştir.

3.3.2. Güvenirlilik Analizi

Turizm gelişim etkileri algısı ölçeğinde kullanılan 28 ifade güvenirlilik analizine dahil edilmiştir.

Güvenirlilik analizinin hesaplanması zamanı Cronbach Alfa Modeli kullanılmıştır. Cronbach Alfa değeri sorular arasındaki ilişkinin uyum değeridir. Alfa değeri 0 ile 1 arasında değer alır. Alfa değeri $0.00 \leq \alpha \leq 0.40$ olduğunda güvenirlilikden bahsedilemez, değer $0.40 \leq \alpha \leq 0.60$ olduğunda güvenirlilik düşüktür, değer $0.60 \leq \alpha \leq 0.80$ aralığında olduğunda yapılan araştırma oldukça güvenilir, $0.80 \leq \alpha \leq 1.00$ aralığında oldukça ise yüksek derecede güvenilirdir (Karagöz, 2017: 445). Gerçekleştirilen araştırmanın güvenirlilik analizi Tablo 3'te verilmiştir.

Tablo 3. Güvenirlilik Analizi Sonuçları

Turizmin gelişim etkileri algısı ölçeği	Cronbach Alfa	İfade Sayısı
	,773	28

Yapılan güvenilirlik analizi sonucu $\alpha = 0.773$ olarak çıkmış ve $\alpha \geq 0.60$ olduğundan ölçek oldukça güvenilirdir.

3.3.3. Faktör Analizi

Araştırmaya ilişkin boyutları belirlemek için ölçeği oluşturan 28 ifade faktör analizine tabi tutulmuştur. Verilerin faktör analizine uygunluğunu ortaya çıkarmak için Bartlett (Bartlett Test of Sphericity) ve Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) testleri yapılmış ve testin sonuçlarına göre veriler faktör analizine uygundur.

Araştırmada 28 değişkenden oluşan anket formuna faktör analizi yapılmıştır. Yapılan Anti İmaj Korelasyon matrisinde her bir değişkenin faktör analizine uygunluğunu ölçen Measures of Sampling Adequacy (MSA) değerinin 0.50`den büyük olması gerekir. Yapılmış olan matriste söz konusu değerler 0.70-0.90 arasında olduğundan bir sorun olmadığını söylemek mümkündür. Ölçeği oluşturan ifadeler yedi alt boyutta toplanmış ve bu altboyutlar toplam varyansın %62.5`ni açıklama düzeyine sahiptir. Faktör analizi zamanı en son sonucu elde edebilmek için iki defa değişkenler çıkarılarak analiz yapılmıştır. İlkinde “Turizm çevre bilincini artırmaktadır”, “Turizm yerel halkın yaşam kalitesini yükseltmektedir” ve “Turizm suç, fuhuş, uyuşturucu gibi sosyal problemlere neden olmaktadır” ifadelerinin faktör yükleri 0.5`ten küçük olduğundan ve Sosyal Pozitif Etkiler ölçeğinin sorularının diğer altboyutların altına kaydığından bu sorular ve “Turizm

geleneksel ürünlerin üretimini sağlamaktadır” değişkenindeki iki değerinin 0.5`ten büyük olması ve bir faktörün tek bir değişkenle açıklanamaması sonucunda da bu değişken de analizden çıkarılarak yeniden faktör analizi yapılmıştır. Yapılmış olan faktör analizin sonuçları Tablo 4`de gösterilmiştir.

Tablo 4. Faktör analizinin sonuçları

Faktörler	Faktör Yükleri	Öz Değer	Açıklanan Varyans%	Toplam Varyans (%)	Cronbach Alfa
Ekonomik Pozitif Etkiler		4.527	21.557	21.557	0.706
Turizm bölgeye daha fazla yatırım yapmayı sağlamaktadır	0.594				
Turizm ekonomik kazanç sağlamaktadır	0.783				
Turizm yerel ekonomiyi desteklemektedir	0.754				
Turizm yerel halk için yeni iş fırsatları yaratmaktadır	0.753				
Ekonomik Negatif Etkiler		3.471	16.53	38.087	0.616
Turizm bölgedeki ürün ve hizmet fiyatlarını arttırmaktadır	0.723				
Turizm bölgede hayat pahalılığına neden olmaktadır	0.752				
Turizm yerel halk arasında ekonomik kazanç eşitsizliği yaratmaktadır	0.672				
Sosyal Negatif Etkiler		1.588	7.56	45.646	0.71
Turizm yerel halkın tutum ve davranışlarını olumsuz yönde etkilemektedir	0.745				
Turizm kültürel değerlerin yok olmasına neden olmaktadır	0.796				
Turizm yerel halkın turistik çekiciliklere ulaşımını zorlaştırmaktadır	0.681				

Çevresel Pozitif Etkiler		1.427	6.793	52.44	0.809
Turizm doğal çevrenin korunmasını ve gelişimini desteklemektedir	0.816				
Turizm gelecek nesiller için çevre kalitesini iyileştirmektedir	0.721				
Turizm tarihi bina ve yapıların korunmasını teşvik etmektedir	0.721				
Çevresel Negatif Etkiler		1.204	5.735	58.175	0.749
Turizm çevre kirliliğine (toprak, hava, su) neden olmaktadır	0.795				
Turizm doğayı (bitkiler, hayvanlar, ekosistem) olumsuz etkilemektedir	0.804				
Turizm çarpık kentleşmeye neden olmaktadır	0.586				
Turizm kalabalıklaşma, gürültü kirliliği, trafik sıkışıklığı gibi problemler yaratmaktadır	0.633				
Turizme Destek		1.114	5.306	63.481	0.808
Turizmin daha fazla gelişimi için çaba sarf edilmelidir	0.793				
Turizm yatırımları artarak devam etmelidir	0.789				
Turizm gelişimini destekliyorum	0.634				
Turizm, toplumumuzun bir parçası olmaya devam etmelidir	0.783				

Tablo 4`de görüldüğü gibi yapılan faktör analizi sonuçlarına göre Ekonomik pozitif etkiler olarak adlandırılan birinci faktör dört değişkenden oluşmaktadır ve özdeğerleri 4.527 ve açıklanan varyansı %21.557`dir. Ekonomik negatif etkiler üç değişkenden oluşmaktadır ve özdeğerleri 3.471 ve açıklanan varyansı %16.530`dur. Sosyal negatif etkiler üç değişkenden

oluşmaktadır ve özdeğerleri 1.588 ve açıklanan varyansı %7.560'dır. Çevresel pozitif etkiler üç değişkenden oluşmaktadır ve özdeğerleri 1.427 ve açıklanan varyansı %6.793'dür. Çevresel negatif etkiler dört değişkenden oluşmaktadır ve özdeğerleri 1.204 ve açıklanan varyansı %5.735'dir. Turizme destek dört değişkenden oluşmuştur ve özdeğerleri 1.114 ve açıklanan varyansı %5.306'dır.

3.4. Hipotezlerin Testi

3.4.1. T-Testi Analizi

H1.a: Yerel halkın turizmin gelişimi sonucu doğan etkilerini algılama biçimi cinsiyete göre anlamlı bir farklılık göstermektedir

İki ana kütle arasındaki farklılığın testi yapıldığı zaman ortaya çıkan sonuçlarda Sig>0.05 ise iki kütle arasındaki ana kütle varyansları aynıdır. Bu zaman "Equal Variances Assumed" satırı izlenerek t nin sig. değerine bakılır, eğer sig>0.05 ise gruplar arasında farklılık yoktur, yok eğer sig<0.05 ise gruplar arasında farklılık vardır. Sig<0.05 ise iki kütle arasındaki ana kütle varyansları farklıdır. Bu zaman "Equal Variances Not Assumed" satırı izlenerek t nin sig. değerine bakılır, eğer sig>0.05 ise gruplar arasında farklılık yoktur, yok eğer sig<0.05 ise gruplar arasında farklılık vardır (Karagöz, 2017: 191).

Tablo 5. Yerel Halkın Turizmin Gelişimi Sonucu Doğan Etkilerini Algılama Biçimi ile Cinsiyet Değişkeni Arasındaki İlişki (T-Testi)

Independent Samples Test										
		Levene's Test for Equality of Variances		t-test for Equality of Means						
		F	Sig.	t	df	Sig. (2-tailed)	Mean Difference	Std. Error Difference	95% Confidence Interval of the Difference	
									Lower	Upper
Ekonomik Pozitif Etkiler	Equal variances assumed	6.76	0.01	0.539	260	0.591	0.0579	0.10749	-0.1538	0.2696
	Equal variances not assumed			0.527	221.77	0.599	0.0579	0.10985	-0.1586	0.2744
Çevresel Pozitif Etkiler	Equal variances assumed	0.03	0.86	-0.4	260	0.691	-0.05189	0.13021	-0.3083	0.2045
	Equal variances not assumed			-0.4	254.17	0.69	-0.05189	0.12982	-0.3075	0.2038
Sosyal Negatif Etkiler	Equal variances assumed	0.09	0.77	0.485	260	0.628	0.06356	0.13103	-0.1945	0.3216
	Equal variances not assumed			0.485	251.11	0.628	0.06356	0.13108	-0.1946	0.3217

Ekono mik Negatif Etkiler	Equal varianc es assume d	0.29	0.59	1.247	260	0.214	0.15988	0.12821	-0.0926	0.4123
	Equal varianc es not assume d			1.25	253.55	0.212	0.15988	0.12791	-0.092	0.4118
Çevres el Negatif Etkiler	Equal varianc es assume d	3.77	0.05	0.999	260	0.319	0.12677	0.12695	-0.1232	0.3768
	Equal varianc es not assume d			0.986	236.33	0.325	0.12677	0.12853	-0.1264	0.38

Araştırma katılımcılarının turizmin çevresel pozitif etkilerini algılama biçimi ile cinsiyet değişkeni arasında anlamlı bir farklılık olup olmadığını ortaya çıkarmak amacıyla yapılmış olan bağımsız grup t-testi sonuçlarına göre belirlenmiş olan gruplar arasında istatistiksel olarak anlamlı fark bulunmamıştır ($t=0.864$; $p > 0.05$).

Araştırma katılımcılarının turizmin sosyal negatif etkilerini algılama biçimi ile cinsiyet değişkeni arasında anlamlı bir farklılık olup olmadığını ortaya çıkarmak amacıyla yapılmış olan bağımsız grup t-testi sonuçlarına göre belirlenmiş olan gruplar arasında istatistiksel olarak anlamlı fark bulunmamıştır ($t=0,771$; $p > 0.05$).

Tablo 5 den de görüldüğümüz üzere sig. tailed sütunundaki değerler 0.05 den büyük olduğu için erkeklerle kadınlar arasında ele aldığımız faktörler

(ekonomik pozitif, çevresel pozitif, sosyal negatif, ekonomik negatif ve çevresel negatif etkiler) açısından istatistiksel olarak anlamlı bir fark yoktur.

Yerel halkın turizmin gelişimi sonucu doğan etkilerini algılama biçimi cinsiyete göre anlamlı bir farklılık göstermediyinden H0 hipotezi kabul edilerek, H1.a hipotezi redd edilmiş, sonuç olarak cinsiyet açısından bu boyutlar arasında anlamlı bir farkın olmadığı kabul edilmiştir.

3.4.2. Tek Yönlü Anova Analizi

H1.b Yerel halkın turizmin gelişimi sonucu doğan etkilerini algılama biçimi yerel halkın gelir düzeyine göre anlamlı bir farklılık göstermektedir

Yerel halkın turizmin gelişimi sonucu doğan etkilerini algılama biçimi ile gelir düzeyi değişkeni arasındaki ilişkiyi ölçebilmek amacıyla tek yönlü varyans analizinin yapılması için gerekli olan önşartın sağlanması amacıyla “Test of Homogeneity of Variances” matrisi hazırlanmıştır.

Tablo 6. Test of Homogeneity of Variances

Test of Homogeneity of Variances				
	Levene Statistic	df1	df2	Sig.
Ekonomik Pozitif Etkiler	2.991	4	257	0.019
Çevresel Pozitif Etkiler	1.394	4	257	0.236
Sosyal Negatif Ekiler	1.137	4	257	0.34
Ekonomik Negatif Etkiler	4.93	4	257	0.001
Çevresel Negatif Etkiler	2.595	4	257	0.037

Matrise göre sadece Çevresel pozitif etkiler ve Sosyal negatif etkiler boyutlarının sig. değeri 0.05 ten büyüktür ve bu sonuçlar için Anova tablosuna bakılması gerekir.

Tablo 7. Yerel Halkın Turizmin Gelişimi Sonucu Doğan Etkilerini Algılama Biçimi ile Gelir Düzeyi Değişkeni Arasındaki İlişki (Tek Yönlü Anova)

		Sum of Squares	df	Mean Square	f	p
Ekonomik Pozitif Etkiler	Between Groups	4.136	4	1.034	1.39	0.238
	Within Groups	191.184	257	0.744		
	Total	195.32	261			
Çevresel Pozitif Etkiler	Between Groups	7.132	4	1.783	1.64	0.165
	Within Groups	279.379	257	1.087		
	Total	286.511	261			
Sosyal Negatif Etkiler	Between Groups	7.979	4	1.995	1.816	0.126
	Within Groups	282.227	257	1.098		
	Total	290.206	261			
Ekonomik Negatif Etkiler	Between Groups	6.258	4	1.565	1.473	0.211
	Within Groups	272.972	257	1.062		
	Total	279.23	261			
Çevresel Negatif Etkiler	Between Groups	4.811	4	1.203	1.152	0.333
	Within Groups	268.41	257	1.044		
	Total	273.221	261			

Tablo 7`den de görüldüğü gibi, araştırmaya katılanlarının turizmin doğurdu ekonomik pozitif etkileri algılama biçimi ile aylık gelir düzeyi grupları arasında bir farklılık olup olmadığını ortaya çıkarmak amacıyla yapılmış olan anova sonuçlarına göre, belirlenmiş olan aylık gelir düzeyi grupları arasında istatistiksel olarak anlamlı fark bulunamamıştır (F=1.390; p>0.05).

Araştırma katılımcılarının turizmin doğurdu çevresel pozitif etkileri algılama biçimi ile aylık gelir düzeyi grupları arasında bir farklılık olup olmadığını ortaya çıkarmak amacıyla yapılmış olan anova sonuçlarına göre, belirlenmiş olan aylık gelir düzeyi grupları arasında istatistiksel olarak anlamlı fark bulunamamıştır ($F=1.640$; $p>0.05$).

Araştırma katılımcılarının turizmin doğurdu sosyal negatif etkileri algılama biçimi ile aylık geliri düzeyi grupları arasında bir farklılık olup olmadığını ortaya çıkarmak amacıyla yapılmış olan anova sonuçlarına göre, belirlenmiş olan aylık gelir düzeyi grupları arasında istatistiksel olarak anlamlı fark bulunamamıştır ($F=1.816$; $p>0.05$).

Araştırma katılımcılarının turizmin doğurdu ekonomik negatif etkileri algılama biçimi ile aylık geliri düzeyi grupları arasında bir farklılık olup olmadığını ortaya çıkarmak amacıyla yapılmış olan anova sonuçlarına göre, belirlenmiş olan aylık gelir düzeyi grupları arasında istatistiksel olarak anlamlı fark bulunamamıştır ($F=1.1.473$; $p>0.05$).

Araştırma katılımcılarının turizmin doğurdu çevresel negatif etkileri algılama biçimi ile aylık geliri düzeyi grupları arasında bir farklılık olup olmadığını ortaya çıkarmak amacıyla yapılmış olan anova sonuçlarına göre, belirlenmiş olan aylık gelir düzeyi grupları arasında istatistiksel olarak anlamlı fark bulunamamıştır ($F=1.152$; $p>0.05$).

Son olarak, anova testine bakıldığında tüm boyutların sig (p) değerinin 0.05 ten büyük olduğu görülmektedir. Bu sonuca göre gelir düzeyleri açısından turizm etkileri istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık göstermemektedir. Bu zaman H_0 (Farklılık yoktur hipotezi kabul edilir ve $H_{1.b}$ hipotezi redd edilir. Yani, “ $H_{1.b}$ Yerel halkın turizm gelişimi sonucu doğan etkileri algılama biçimi ile yerel halkın gelir düzeyine göre anlamlı bir

farklılık göstermektedir” hipotezi redd edilerek turizm gelişimi sonucu doğan etkilerin algılanma biçiminin yerel halkın gelir düzeyine göre farklılık göstermediği sonucuna varılır.

Analizi yapılmış olan H1.a ve H1.b hipotezlerinden çıkmış olan sonuçlara göre “H1: Yerel halkın turizmin gelişimi sonucu doğan etkilerini algılama biçimi yerel halkın bireysel özelliklerine göre anlamlı bir farklılık göstermektedir” hipotezi yanlıştır. Yani, turizmin gelişimine verilen destek yerel halkın bireysel özelliklerine göre farklılık göstermemektedir.

3.4.3. Korelasyon Analizi

Turizmin gelişiminden dolayı ortaya çıkan etkiler ile, turizmin gelişimine verilen destek arasında anlamlı bir ilişkinin olup olmasını tesbit edebilmek için korelasyon analizinin yapılması önemlidir.

Tablo 8. Turizmin Gelişim Etkilerini Algılama ve Turizm Gelişimine Verilen Desteğe İlişkin Korelasyon Analizi Sonuçları

		Çevresel Negatif Etkiler	Ekonomik Pozitif Etkiler	Çevresel Pozitif Etkiler	Sosyal Negatif Etkiler	Ekonomik Negatif Etkiler
Çevresel Negatif Etkiler	Pearson Correlation	1	0.075	-.291**	.475**	.357**
	Sig. (2-tailed)		0.228	0	0	0
	N	262	262	262	262	262
Turizme Verilen Destek	Pearson Correlation	0.029	.370**	.423**	-.130*	-0.099
	Sig. (2-tailed)	0.646	0	0	0.036	0.109
	N	262	262	262	262	262
Ekonomik Pozitif Etkiler	Pearson Correlation	0.075	1	.200**	-0.03	0.092

	Sig. (2-tailed)	0.228		0.001	0.631	0.139
	N	262	262	262	262	262
Çevresel Pozitif Etkiler	Pearson Correlation	-.291**	.200**	1	-.288**	-.206**
	Sig. (2-tailed)	0	0.001		0	0.001
	N	262	262	262	262	262
Sosyal Negatif Etkiler	Pearson Correlation	.475**	-0.03	-.288**	1	.363**
	Sig. (2-tailed)	0	0.631	0		0
	N	262	262	262	262	262
Ekonomik Negatif Etkiler	Pearson Correlation	.357**	0.092	-.206**	.363**	1
	Sig. (2-tailed)	0	0.139	0.001	0	
	N	262	262	262	262	262
**. Correlation is significant at the 0.01 level (2-tailed).						
*. Correlation is significant at the 0.05 level (2-tailed).						

İki değişken arasındaki ilişkinin (korelasyonun) değerine uygun gelen Sig. değeri 0.05 den büyük olan değişkenler arasında ilişki yoktur. Tablodan görüldüğü gibi turizme verilen destek ile yalnız ekonomik pozitif ve çevresel pozitif etkiler arasında ilişki vardır, diğerleriyle ise yoktur. Ekonomik pozitif etkiler ($r=0.370$) ve çevresel pozitif etkiler ($r=0.423$) ile turizme verilen destek arasında zayıf düzeyde, pozitif ve anlamlı bir ilişki vardır. Yani, katılımcıların ekonomik pozitif etkileri ve çevresel pozitif etkileri algılamaları pozitif yönde arttıkça turizmin gelişimine verilen destekte de artış olacaktır. Sosyal negatif etkiler ($r=-0.130$) ile turizme verilen destek arasında çok düşük düzeyde, negatif ilişki vardır. Yani, katılımcıların sosyal negatif etkileri algılamaları pozitif yönde arttıkça turizmin gelişimine verilen destek azalacaktır.

Analizden çıkan sonuca göre, turizmin etkileri ve turizme verilen destek arasındaki ilişkiyle ilgili olan altı hipotezden dördü redd, ikisi kabul edilmiştir. Kabul edilen hipotezler H3.a ve H3.e hipotezleridir. Yani turizmin gelişimine yönelik yerel halkın verdiği destek yerel halkın turizmin ekonomik pozitif ve çevresel pozitif etkilerinin algısı ile anlamlı bir ilişki içerisindedir.

3.4.4. Tek Değişkenli Regresyon Analizi

Turizmin gelişmesi etkilerinin turizme verilen desteye etkisinin ölçülmesi için Regresyon analizi yapılmıştır. Önce yapılmış olan korelasyon analizinde ekonomik pozitif ve çevresel pozitif etkiler ile turizme verilen destek arasında ilişki orta, sosyal negatif etkiler ile ise çok düşük olduğu için regresyon analizi zamanı turizme verilen destek değişkeni üzerinde ekonomik pozitif ve çevresel pozitif etkiler değişkenlerinin etkisi ölçülebilir.

Tablo 9. Turizmin Ekonomik Pozitif Etkilerinin Turizm Gelişimine Verilen Desteğe Etkisine İlişkin Tek Değişkenli Regresyon Analizi Sonuçları

Bağımsız değişkenler	β değerleri	Standart hata	Beta değerleri	t değerleri	p
Sabit	3,229	0,163		19,826	0,000
Ekonomik pozitif etkiler	0,300	0,047	0,370	6,431	0,000
R=0,370		R ² =0,137	Düzeltilmiş R ² =0,134	F=41,363	p=0,000*

Tablo 9'a göre araştırmada yer alan "H2.a: Yerel halkın turizmin ekonomik pozitif etkilerini algılama biçimi turizmin gelişmesine verdikleri desteğe anlamlı etki etmektedir" hipotezinin testine yönelik gerçekleştirilen

regresyon analizi uygundur (F=41.363, p=0.000, R=0.370). Regresyon analizi sonucunda regresyon modeli şu şekildedir:

$$\text{Turizme Verilen Destek} = 3.229 + 0.300x \text{ Ekonomik Pozitif Etkiler}$$

Modele göre turizmin gelişim etkilerini algılamadaki her bir birimlik artış, turizmin gelişimine yönelik verilen destek üzerinde 0.300 lük bir artış meydana getirmektedir. Buradan da, test ettiğimiz H2.a hipotezinin desteklendiği sonucu ortaya çıkar.

Tablo 10. Turizmin Çevresel Pozitif Etkilerinin Turizm Gelişimine Verilen Desteğe Etkisine İlişkin Tek Değişkenli Regresyon Analizi Sonuçları

Bağımsız değişkenler	β değerleri	Standart hata	Beta değerleri	t değerleri	p
Sabit	3,282	0,134		24,523	0,000
Ekonomik pozitif etkiler	0,283	0,038	0,423	7,520	0,000
R=0,423	R ² =0,179	Düzeltilmiş R ² =0,126	F=56.556	p=0,000*	

Tablo 10 a göre araştırmada yer alan “H2.e: Yerel halkın turizmin çevresel pozitif etkilerini algılama biçimi turizmin gelişmesine verdikleri desteğe anlamlı etki etmektedir” hipotezinin testine yönelik gerçekleştirilen regresyon analizi uygundur (F=56.556, p=0.000, R=0.423). Regresyon analizi sonucunda regresyon modeli şu şekildedir:

$$\text{Turizme Verilen Destek} = 3.282 + 0.283 x \text{ Çevresel Pozitif Etkiler}$$

Modele göre turizmin gelişiminin etkilerini algılamadaki her bir birimlik artış, turizmin gelişimine yönelik verilen destek üzerinde 0.283 lük bir artış meydana getirmektedir. Buradan da, test ettiğimiz H2.e hipotezinin desteklendiği sonucu ortaya çıkar.

Sonuç ve Öneriler

Günümüz dünyanın temel sorunlarından biri, özellikle gelişmekte olan ülkelerin yüz-yüze kaldığı, gerek ülkeler arası, gerekse aynı ülke içerisindeki farklı bölgelerde var olan bölgesel gelişmişlik farklarıdır. Bölgesel gelişmişlik farkları sorununun çözülmesi, bölgeler arası gelişmişlik düzeyi ve gelir farklılıklarının en aza indirilmesi, ülke ve toplumların ekonomik durumlarının anlatılabilmesi amacıyla İkinci Dünya Savaşı sonrası kalkınma ve bölgesel kalkınma kavramlarını oldukça sık kullanılmaya başlanmıştır.

Bir ülkede mevcut olan tüm bölgeler aynı zamanda içerisinde eşit olarak gelişmeye başlayamazlar. Bazıları diğerlerine göre daha hızlı gelişir, bazıları ise gittikçe geriler. Bundan dolayı hem ülkelerle ülkeler arasında, hem de ülkelerin kendi bölgeleri arasında mutlaka gelişmişlik farkları vardır. Bu farkların ortadan kaldırılmasında rol oynayan öğelerden biri de turizmdir.

Turizmin başlangıcı olarak bilmek, görmek ve öğrenmek gibi güdüler ile gerçekleştirilen, ilk çağlardan din, fetih, savaş, ticaret, merak ve göç gibi nedenlerle yapılan seyahatler görülmektedir. Günümüzde bu gereksinimleri karşılamak için her yıl milyonlarca insan yaşadıkları yerlerden geçici sürelerle ayrılıp başka ülke ve ya bölgelere seyahat etmektedirler. Günümüz sivilizasyonun temel özelliğini oluşturan turizm olayı sosyal ve ekonomik açıdan da geniş etkiler doğurmaktadır.

Ekonomik olarak zayıf ülkelere gelişmiş ülkeler karşısında çok az rekabet şansı tanıyan küreselleşme turizm sektörünü hem az gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkeler için cankurtaran haline getirmiştir. Yörelere sahip oldukları doğal ve kültürel zenginliklerin doğru politikalar sayesinde

pazarlanarak yeni turistik yörelerin ortaya çıkmasını ve turizmin ülke ekonomisini olumlu şekilde etkileyen gelir kaynağı olmasını sağlamıştır. Turistin bir bölge veya yöreye gelmesi ve yaşadığı yere dönmesi arasında oluşan süreçte turizmin olumlu ve ya olumsuz olarak ekonomik, çevresel ve sosyal etkilerini yaratmaktadır.

Turizmin farklı ülkelerin ekonomileri üzerindeki etkileri farklılık göstermekle bu ülkelere hem olumlu hem olumsuz etkilerde bulunmaktadır. Ülkede gelir ve istihdam artışı, döviz arz ve talebi, ödemeler dengesi, fiyat istikrarı, altyapı ve üst yapı yatırımları, bölgeler arası dengeli kalkınma ve diğer sektörler üzerinde olumlu etkiler yaratırken, fırsat maliyeti, turizme aşırı bağımlılık, mevsimlik dalgalanma, yabancı iş gücü gereksinimi, enflasyon ve ithalat eğilimini arttırıcı olumsuz etkileri de ortaya çıkmaktadır.

Turizm yarattığı olumlu etkiler sayesinde gelişmekte olan ülkelerin ekonomilerinde potansiyel gelir kaynağına dönüşmüştür. Bir çok ülke ve bölgeler ekonomik faydası nedeniyle turizmi geliştirme hızını gün geçtikçe daha da hızlandırmaktadır.

Turizmin sosyal çevre üzerindeki etkilerini genel olarak ele alırsak ortaya çıkan ilk sonuçlar olumlu etkilerdir; Yöre halkı farklı toplumlardan gelen turistlerle arkadaşlık kurar ve oluşan dostluklar dünya barışının sağlanmasına katkı sağlanır; yerel halk turistlerle iletişim kura bilmek ve onlara yardımcı olabilmek adına kendilerini araştırma ve öğrenme zorunluluğunda hisseder, sonuçta ise bölge halkı yabancı dil öğrenir, eğitim ve kültür düzeyleri yükselir; kültürel değerlerin turizm faaliyetleri sonucunda bozulmaması adına onlara gereken önem verilerek sahip çıkılır.

Diğer sonuçları ise olumsuz etkiler kapsamaktadır; Gelen turistler yerel halkın değerleri ve inanç yapısına etki ederek giyim ve yaşam biçiminde gözle görülecek değişikliklere yol açar; yerel halkın yabancı dil öğrenimi ilk başlarda olumlu etki olarak görülse de, yerel kalkınma diline gelen yabancı kelimeler, yabancılaşmaya yol açar; arkadaşlık, dostluk, konukseverlik gibi insanlar arası ilişkilerin göz ardı edilerek ekonomik çıkar gruplarının yaranması; turistlerin kültürel çatışmalarla sonuçlanan, gittikleri ülkelerin kültürel değer ve kurallarına uymayan davranışları da mevcuttur; turistlerle yerel halk arasında derin ırksal farkların bulunduğu yerlerde ırksal gerginliklerin yaşanması kaçınılmaz haldir.

Turizm çevreye gösterdiği olumlu ve ya olumsuz etkilerle kendi sürekliliğini sağlaya da bilir, kendi varlığını tehlikeye de soka bilir. Turizmin çevre üzerinde olumsuz etkileri olarak su, hava, ses, görüntü kirliliğini, aşırı gelişim ve kalabalıklaşma, saha kullanımıyla yaranan çevresel tehlikeler, kullanım alanlara verilen zararlar ve s. gibi problemler, uygunsuz atık yok etme gibi etkileri göstere biliriz.

Azerbaycan küçük bir ülke olmasına karşılık, hem mimari hem coğrafi hem de kültür bakımından zengin olması turizm sektörü için olumlu bir zemin oluşturmaktadır. Kaynaklar bakımından zengin olması turizm faaliyetleri için elverişli olup, oranla rekreasyon (dinlenme) turizmine olanak sağlar. Azerbaycan turizm açısından sekiz bölgeye ayrılmıştır ve her bölgenin kendine has turizm olanakları mevcuttur. Bu bölgeler Bakü-Abşeron, Quba-Xaçmaz, Şirvan, Gəncə-Qazax, Şəki-Zaqatala, Lənkəran-Astara, Qarabağ ve Naxçıvan turizm bölgelerinden oluşmaktadır.

Azerbaycan 2000 li yıllara kadar turizm alanına yeterli düzeyde ilgi gösterememiş, 2000 li yıllara gelindikte ise petrol dışı sektörlerin geliştirilmesi öncelikle yön olarak kabul edilmiş ve turizm sektörünün gelişimini sağlamak için hem turizm politikaları kabul edilmiş hem de bölgesel kalkınma politikalarında turizm sektörüne yer verilmiştir.

Ülkenin sosyo-ekonomik kalkınmasının sağlanmasına yönelik araçlardan biri olarak turizm kaynaklarının etkin bir şekilde kullanılmasını sağlamak maksadıyla “Azerbaycan Cumhuriyeti'nde 2002-2005 yılları arasında turizmin gelişmesine yönelik Devlet Programı”, Azerbaycan'da yüksek ekonomik, sosyal ve çevresel taleplere cevap veren modern turizm alanlarının oluşturulması ve ülke ekonomisinin temel gelişim dayanaklarından birine dönüşmesinin sağlanması, turizmin karşılaştığı sorunları ele almak ve turizm sektörünün daha da geliştirilmesi için “Azerbaycan Cumhuriyeti'nde 2010-2014 yılları arasında Turizmin Geliştirilmesi Konusunda Devlet Programı” hazırlanmış ve kabul edilmiştir.

Azerbaycanın bölgelerinde yaşayan yerel halk arasında uygulanmış anket araştırması kapsamında ortaya çıkan sonuçlar şöyledir:

1. Araştırma zamanı ilk olarak yerel halkın turizmin gelişimi sonucu doğan etkilerini algılama biçiminin halkın bireysel özelliklerine göre farklılık göstermemektedir;

2. Turizmin gelişimine yönelik yerel halkın verdiği destek yerel halkın turizmin ekonomik pozitif ve çevresel pozitif etkilerinin algılaması ile anlamlı bir ilişki içerisindedir;

3. Yerel halkın turizmin gelişimi sonucu doğan çevresel pozitif etkilerini algılama biçimi turizmin gelişimine verdikleri desteğe anlamlı etki etmektedir.

Araştırma zamanı yerel halkın da turizmin geliştirilmesi yönünde fikirlerini öğrenebilmek amacıyla soru kullanılarak fikirlerini yazmaları istenmiştir. Onlara göre turizmin geliştirilmesi için yapılmalıdır:

1. Turistlerin ilgisini çeken etkenlerden biri de tarihi eserler olduğu için, onların restorasyonu ve çevresindeki temizliğin sağlanabilmesi amacıyla komisyonların kurulması gerekir

2. Bölgelerin sahip olduğu turizm potansiyelinin ve turizm ürünlerinin tanıtımının yapılması gerekir

3. Gelenek ve göreneklerin turizm ürünü olarak kabul edilmesi ve korunması gerekmektedir

4. Turizm için değerlendirilen bölge halkının ziyaretlere açık olabilmesi için bilinçlendirilmesi gereklidir

5. Hem turistlere hem de yerel nüfusa karşı yapay fiyat artışının önüne geçilmeli, bu sorununun çözülmesi için devlet desteğinin artırılması gerekmektedir

6. Altyapı ve üstyapı olanakları iyileştirilmelidir

7. Yeni turizm ürününün geliştirilmesi ve pazara çıkarılması gerekir

KAYNAKÇA

1. AHİPAŞAOĞLU H. Suavi (2002), “Seyahat Acentacılığı ve Tur Operatörlüğü”, Anadolu Üniversitesi Yayını NO:1362
2. AKDAĞ Y. Y. (2015). “Türkiye`de Sürdürülebilir Bölgesel Gelişme Yaklaşımı ve Güneydoğu Anadolu Projesi Örneği”, Yüksek Lisans Tezi
3. AKMAN A. Didem (2007), “Turizm Gelişmesinin Yarattığı Doğal ve Kültürel Değişimler: Kaş Örneği”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi
4. ALAKBAROVA Aysel, “Azerbaycan`ın Güney Bölgesinin (Lenkeran Bölgesi) Turizm Arz Olanakları ve Halkın Turzime Bakış Açısı”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi
5. ALBAYRAK Aslı (2011), “Tüketicilerin Alternatif Turizm Türlerini Satın Alma Davranışlarını Etkileyen Faktörler”, Yayınlanmamış Doktora Tezi
6. ARSLAN K. (2005). “Bölgesel Kalkınma Farklılıklarının Giderilmesinde Etkin Bir Araç: Bölgesel Planlama ve Bölgesel Kalkınma Ajansları”, İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Sayı:7 : 275-294
7. Azərbaycan Respublikası`nda 2002-2005-Ci İllərdə Turizmin İnkişafına Dair Dövlət Proqramı
8. Azərbaycan Respublikası`nda 2010-2014-Cü İllərdə Turizmin İnkişafına Dair Dövlət Proqramı
9. BAHAR Emre (2016), “Gençlik Turizminin Sorunları, Gelişmesine Yönelik Çözüm Önerileri” Ekonomi Yönetim ve Sosyal Araştırmalar Dergisi, Cilt:1, Sayı: 1,SS: 45-58
10. BARUT Cengizhan, YILDIZ Zafer (2013), “Sosyo-Ekonomik Kalkınma Açısından Bitlis İli Turizm Arz Potansiyelinin Değerlendirilmesi”,

Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt: 2, Sayı: 1, SS: 25-50, Erişim: 17.01.2018

11. BOYRAZ Zeki, BOSTANCI M. Salih (2015), “ Birecik Barajı Sonrası Yer Değiştiren Eski Halfeti`nin (Şanlıurfa) Turizm Potansiyeli”, Journal of World of Turks, Cilt:7, Sayı: 3, SS: 55-77

12. CİVELEK Ayşen (2010), “Turizmin Sosyal Yapıya ve Sosyal Değişmeye Etkileri”, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Dergisi, Cilt: 13, Sayı: 1-2

13.ÇEKEN H. (2008). “*Turizmin Bölgesel Kalkınmaya Etkisi Üzerine Teorik Bir İnceleme*”, Afyon Karahisar Üniversitesi İİBF Dergisi, Cilt: 10, Sayı: 2; 293-306

14.ÇETİN M. (2006). “*Teori ve Uygulamada Sürdürülebilir Kalkınma*”, C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, Cilt:7, Sayı: 1 : 1-20

15. DEMİR Cengiz (2002), “Turizm ve Rekreasyon Faaliyetlerinin Olumsuz Çevresel Etkileri: Türkiye`deki Milli Parklara Yönelik Bir Uygulama”, D.E.Ü.İ.İ.B.F. Dergisi, Cilt: 17, Sayı: 2, SS: 93-117

16. DEMİR Semra (2015), “Yerli Turistlerin Turizm Pazarlamasına Yönelik Talep Düzeylerini Etkileyen Faktörlerin Yeniden Satın Alma Davranışlarına Etkisi: Sinop İli Örneği”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi

17. DEMİRBULUT Özge GÜDÜ (2012), “Turizmin Sosyal ve Kültürel etkilerinin Turist Rehberleri Tarafından Algılanması Üzerine Bir Araştırma: Trabzon İli Örneği”, Ticaret ve Turizm Eğitim Fakültesi Dergisi, Sayı:1, SS: 53-75

18. DEVİRAL N.Övgü (2012), “Bölgesel Kalkınmada Turizmin Rolü: Bozcaada Örneği”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi

- 19.DURAN E. (2013). “*Yerel Halkın Sürdürülebilir Turizm Gelişimine Yönelik Tutumları: Bozcaada Örneği*”, Uluslararası Hakemli Beşeri ve Akademik Bilimler Dergisi, Cilt:2, Sayı: 3 : 76-94
- 20.DURGUN A. (2006). “*Bölgesel Kalkınmada Turizmin Rolü: Isparta Örneği*”, Yüksek Lisans Tezi
21. DURGUN Ayşe (2006), “*Bölgesel Kalkınmada Turizmin Rolü: Isparta Örneği*”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi
- 22.ERAYDIN A. (2004). “*Bölgesel Kalkınma Kavram, Kuram ve Politikalarında Yaşanan Değişimler*”, Kentsel Ekonomik Araştırmalar Sempozyumu, Cilt:1: 126-146
23. ERDEM Ahmet (2017), “*Turizm Faaliyetlerinin Yerel Halk Tarafından Nasıl Algılandığının Tespitine Yönelik Bir Çalışma: Kayseri Örneği*”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi
24. ERDOĞAN Elmas, AKLANOĞLU Filiz (2008), “*Termal Turizm ve Afyon Gazlıgöl Örneği*”, Journal of New World Sciences Academy, Volume:3, Number: 1
25. ERSAY Hayriye (2017), “*Turizmin Gelişiminin Yerel Halk Üzerine Sosyo-Kültürel Etkileri: Manavgat Örneği*”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi
26. GÜRBÜZ Ahmet (2002), “*Turizmin Sosyal Çevreye Etkisi Üzerine Bir Araştırma*”, Cilt: 5, Sayı: 1-2, SS: 49-59
27. KAR Muhsin, ZORKİRİŞÇİ Ebru, YILDIRIM Metin (2004), “*Turizmin Ekonomiye Katkısı Üzerine Ampirik Bir Değerlendirme*”, Akdeniz İ.İ.B.F. Dergisi (8), SS: 87-112
28. KARAGÖZ Yalçın “*SPSS ve AMOS Uygulamalı Nitel-Nicel-Karma Bilimsel Araştırma Yöntemleri ve Yayın Etiği*”, Nobel Yayınları, Sivas, 2017

- 29.KARGI N. (2009). “*Bölgesel Kalkınma Yaklaşımlarındaki Gelişmeler ve AB Perspektifi Altında Türkiye'nin Bölgesel Politika Analizi*”, *International Journal of Economic and Administrative Studies*, Sayı: 3 :19-40
- 30.KIRATOĞLU E. (2015). “*Bölgesel Kalkınma Farklılıklarının Giderilmesinde Bölgesel Kalkınma Politikaları ve Kalkınma Ajanslarının Önemi: Karacadağ Kalkınma Ajansı*”, Yüksek Lisans Tezi
31. KOZAK Meryem, BAHÇE Sadık, Özel İlgi Turizmi, Detay Yayıncılık, 2012
32. KOZAK N., KOZAK A. M., KOZAK M. (2014), “Genel Turizm”: İlkeler-Kavramlar, Gözden Geçirilmiş 16.Baskı, Ankara
- 33.KÜNÜ S., HOPOĞLU S., SÖKMEN Ö., GÜNEŞ Ç. (2015). “*Turizm ve Bölgesel Kalkınma Arasındaki İlişki: Doğu Karadeniz Bölgesi Üzerine Bir İnceleme*”, *Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı:7 : 71-93
- 34.MESCİ M., DÖNMEZ G. (2016). “*Turizmin Bölgesel Kalkınma ve Yerel Halk Üzerindeki Etkisi: Mudurnu Örneği*”, *AİBÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi Cilt:16, Sayı:2 : 21-50*
35. MİNNAERT Lynn (2012), “*Social Tourism Participatio: The Role of Tourism İnexperience and Encertanty*”, *Journal of Tourism Management*, Volume: 40, PP: 282-289
36. ÖZKURT Hatice (2007), “*Sağlık Turizmi Tahvilleri*”, *Maliye Dergisi*, Sayı: 152, SS: 121-142
37. ÖZTAŞBAŞI Yusuf (2008), “*Azerbaycan'ın Turizm Coğrafyası*”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi

38. PEHLİVAN Nalan (2009), “Turizm Pazarlamasında Tüketici Tercihlerinin İstatiksel Yöntemlerle Analizi ve Fethiye İlçesi Örneği”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi
- 39.SARAÇ A. (2006). “*Bölgesel Kalkınma Modelleri ve Güneydoğu Anadolu Projesi (GAP)*”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Aydın
- 40.SERT O. (2012). “*Bölge, Türkiye’de Bölge Kavramı ve Kalkınma Ajanslarının Yapısı*”, Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt: 2, Sayı: 4, s: 119-146
- 41.SEVİNÇ H. (2011). “*Bölgesel Kalkınma Sorunsalı: Türkiye’de Uygulanan Bölgesel Kalkınma politikaları*”, Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi, s:35-54
42. SUSAN Fatih (2016), “ Bölgesel Kalkınmada Turizmin Rolü ve Balıkesir Örneği”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi
43. ŞEKER Hilal (2011), “Bölgesel Kalkınmada Turizmin Rolü ve Amasya Örneği”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi
44. ŞEN Dinçer Saadet (2010), “Turizmin Çevresel Etkileri ve Bir Çözüm Olarak Ekoturizm”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi
45. TAŞ Emine, KAPUSIZOĞLU Mehmet (2017), “*Spor Turizminde Farklı Alternatifler: Bayburt ili Örneği*”, Social Sciences Studie Journal”, Cilt:3, Sayı:4, SS: 233-242
46. TERZIOĞLU Mustafa, GÖKOVALI Ummuhan (2017), “Turizmin Yerel Ekonomik Etkilerinin Belirlenmesi: Marmaris Otelcilik Endüstrisi Örneği”, Anatolia Turizm Araştırmaları Dergisi, Cilt: 28, Sayı: 1, SS: 27-38
- 47.TIRAŞ H. (2012). “*Sürdürülebilir Kalkınma ve Çevre: Teorik Bir İnceleme*”, KSÜ İİBF Dergisi, Cilt: 2, Sayı: 2; 57-73

48.TOLUNAY A., AKYOL A. (2006). "*Kalkınma ve Kırsal Kalkınma: Temel Kavramları ve Tanımlar*", Süleyman Demirel Üniversitesi Orman Fakültesi Dergisi, Sayı: 2, s: 116-127

49. TUNCSİPER Bedriye, TEMELOĞLU Erdem, ALTUNÖZ Özlem (2011), "Bölgesel Kalkınmada Turizmin Rolünün Yerel Halkın Görüşleri Çerçevesinde Belirlenmesi: Ayvacık (ASSOS) Örneği", Ticaret ve Turizm Eğitim Fakültesi Dergisi, Sayı: 1, SS: 93-114

50.TÜYLÜOĞLU Ş. ve DERYA N. (2006). "*Bölgesel Kalkınma ve Ekonomik Durgunlaşma Süreci: Zonguldak Örneği*", Amme İdaresi Dergisi, Cilt: 39, Sayı: 4; 195-224

51.YENİ O. (2014). "*Sürdürülebilirlik ve Sürdürülebilir Kalkınma: Bir Yazın Taraması*", s:181-208

52. YILDIZ Zafer (2007), "Turizmin Bölgesel Kalkınmaya Sağladığı Katkılar ve Göller Bölgesi Uygulaması", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi

53. YILDIZ Zafer (2009), " Küresel Isınma ve Alternatif Turizme Yönelim Üzerine Etkileri", Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi,Cilt:1, Sayı: 1, SS: 77-91

54. YILDIZ Zafer (2011), "Turizm Sektörünün Gelişimi ve İstihdam Üzerindeki Etkisi" Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi, Cilt: 3, Sayı: 5, SS: 54-71

55.YILMAZ A. (2010). "*Kalkınma Ajansları ve Yerel Yönetişim*", Türk İdare Dergisi, sayı: 466, s: 175-195

56.YÜKSEK M. (2010). "*Sürdürülebilir Kalkınma ve Türkiye`de Çevre Politikaları*", Yüksek Lisans Tezi

EKLER

EK 1 – Anket Formu

<p>Anketin amacı, turizmin olumlu ve olumsuz etkilerini tespit etmek, bu etkilerin yerel nüfus üzerindeki etkisini ve bunların turizme olan ilişkisini belirlemektir. Soruları yanıtlarken, lütfen Azerbaycan'daki mevcut turizm durumunu göz önünde bulundurun. Teşekkürler ...</p> <p>Shafag Orujova Azerbeaycan Devlet İktisad Üniversitesi</p>	
Cinsiyet	☐ Kadın ☐ Erkek
Medeni Durum	☐ Evli ☐ Bekar
Yaş	☐ 18-25 ☐ 26-35 ☐ 36-45 ☐ 46-55 ☐ 55 ve üzeri
Eğitim Durumu	☐ Ortaokul ☐ Lise ☐ Üniversite
İş Durumu	☐ İşsiz ☐ Serbest işçi ☐ Masala işçi ☐ Öğrenci ☐ Emekli
Aylık gelir	☐ 150 AZN`den az ☐ 151-250 AZN ☐ 251-350 AZN ☐ 351-500 AZN ☐ 501-1000 AZN ☐ 1001 AZN ve üzeri

Lütfen aşağıda yer alan ifadeleri değerlendiriniz.					
1=Kesinlikle Katılmıyorum 2=Katılmıyorum 3=Ne Katılıyorum Ne Katılmıyorum 4=Katılıyorum 5=Kesinlikle Katılıyorum					
Turizmin Algılanan Ekonomik Pozitif-Negatif Etkileri					
Geleneksel ürünlerin üretimini sağlamaktadır	1	2	3	4	5
Ekonomik kazanç sağlamaktadır	1	2	3	4	5
Yerel ekonomiyi desteklemektedir	1	2	3	4	5
Yerel halk için yeni iş imkanları yaratmaktadır	1	2	3	4	5
Bölgeye daha fazla yatırım yapılmasını sağlamaktadır	1	2	3	4	5
Bölgedeki ürün ve hizmet fiyatlarını arttırmaktadır	1	2	3	4	5
Bölgede hayat pahalılığına neden olmaktadır	1	2	3	4	5
Yerel halk arasında ekonomik kazanç eşitsizliği yaratmaktadır	1	2	3	4	5
Turizmin Algılanan Sosyal Pozitif-Negatif Etkileri					
Kültürel aktivitelerin gelişimini sağlamaktadır	1	2	3	4	5
Yerel halkın kültürel gelişimine katkı sağlamaktadır	1	2	3	4	5
Yerel halkın yaşam kalitesini yükseltmektedir	1	2	3	4	5
Yerel halkın eğlence, serbest zaman değerlendirme olanaklarını arttırmaktadır	1	2	3	4	5
Yerel halkın tutum ve davranışlarını olumsuz yönde etkilemektedir	1	2	3	4	5
Kültürel değerlerin yok olmasına neden olmaktadır	1	2	3	4	5
Yerel halkın turistik çekiciliklere ulaşımını zorlaştırmaktadır	1	2	3	4	5
Suç, fuhuş, uyuşturucu gibi sosyal problemlere neden olmaktadır	1	2	3	4	5
Turizmin Algılanan Çevresel Pozitif-Negatif Etkileri					
Doğal çevrenin korunmasını ve gelişimini desteklemektedir	1	2	3	4	5
Gelecek nesiller için çevre kalitesini iyileştirmektedir	1	2	3	4	5
Çevre bilincini arttırmaktadır	1	2	3	4	5
Tarihi bina ve yapıların korunmasını teşvik etmektedir	1	2	3	4	5
Çarpık kentleşmeye neden olmaktadır	1	2	3	4	5
Kalabalıklaşma, gürültü kirliliği, trafik sıkışıklığı gibi problemler yaratır	1	2	3	4	5
Turizmin Gelişimine Verilen Destek					
Turizmin daha fazla gelişimi için çaba sarf edilmelidir	1	2	3	4	5
Turizm yatırımları artarak devam etmelidir	1	2	3	4	5
Turizmin gelişimini destekliyorum	1	2	3	4	5
Turizm, toplumumuzun bir parçası olmaya devam etmelidir	1	2	3	4	5